

DOCUMENT RESUME

ED 350 357

UD 028 458

AUTHOR Erhard, Rachel; And Others
TITLE Adolescents' Perceptions of Equal Opportunities and Social Cleavages in Israeli Society.
INSTITUTION Hebrew Univ. of Jerusalem (Israel). National Council of Jewish Women Research Inst. for Innovation in Education.
SPONS AGENCY Friedrich-Naumann Foundation, New York, NY.
PUB DATE Dec 90
NOTE 117p.
PUB TYPE Reports - Research/Technical (143)
LANGUAGE English; Hebrew

EDRS PRICE MF01/PC05 Plus Postage.
DESCRIPTORS Access to Education; Adolescents; *Economic Opportunities; *Equal Education; Equal Opportunities (Jobs); Foreign Countries; Jews; Junior High Schools; *Junior High School Students; National Surveys; Religious Factors; Sex Differences; *Social Differences; Social Status; Social Stratification; *Student Attitudes

IDENTIFIERS *Equal Access; Equality (Social); *Israel

ABSTRACT

A study was done of perceptions of equality of opportunities for access to social resources and of social cleavages in Israeli society among Israeli students in grades 8 and 9. The study population included 9,000 students in 273 classes in a national sample of 47 secular junior high schools. Subjects were asked to assess equality of opportunities to five social resources (employment, higher education, prestigious occupations, senior public offices, and influential social positions) and to evaluate access to each of these resources with regard to gender, socioeconomic status, ethnic background, and type of residence. Sixty percent of the subjects thought that those from wealthy families would have better life chances than would those from poor families. Approximately one-third thought that males have better chances in life than do females. A relatively high degree of inequality was perceived with regard to chances for employment. The cleavage between religious and secular Jews was perceived as most serious and least reducible, while the political cleavage was perceived as less serious. Contrary to expectation, perception of cleavages were only weakly connected to the background characteristics of the students. Only intelligence was significantly linked to perceptions of cleavages. Included are 111 references. The text is presented in Hebrew; and an abstract, a summary of the results, and references are presented in parallel English and Hebrew versions. (JB)

Reproductions supplied by EDRS are the best that can be made
* from the original document. *

ED 350 357

Adolescents' Perceptions of Equal Opportunities and Social Cleavages in Israeli Society

Rachel Erhard
Yehezkel Dar
Nura Resh

U.S. DEPARTMENT OF EDUCATION
Office of Educational Research and Improvement
EDUCATIONAL RESOURCES INFORMATION
CENTER (ERIC)

☒ This document has been reproduced as
received from the person or organization
originating it.

☐ Minor changes have been made to improve
reproduction quality.

• Points of view or opinions stated in this docu-
ment do not necessarily represent official
OERI position or policy.

"PERMISSION TO REPRODUCE THIS
MATERIAL HAS BEEN GRANTED BY

K. Druck

*NRK Research Inst. Innovation
in Education Hebrew U.*
TO THE EDUCATIONAL RESOURCES
INFORMATION CENTER (ERIC)."

The National Council of Jewish Women

RESEARCH INSTITUTE FOR INNOVATION IN EDUCATION

School of Education

The Hebrew University of Jerusalem

UD 028 458

BEST COPY AVAILABLE

**The National Council
of Jewish Women
Research Institute
for Innovation in Education**

The NCJW Research Institute for Innovation in Education was established in 1968, by the National Council of Jewish Women (NCJW) U.S.A., at the School of Education of the Hebrew University of Jerusalem, with the goal of carrying out research and creating innovative educational programs directed at the education of the socially at-risk segments of the Israeli population. Through a wide range of research and applied activities, the Institute aims to address the special educational problems and needs of children and youth from these social strata, and thereby to promote their educational and social advancement. It attempts to provide them with opportunities to develop their potential, to attain social mobility and to participate on equal terms in Israeli society. Since the Institute's inception, research has been conducted in the areas of: Early Childhood Education, Education in the Family and the Community, Intervention in the School and its Evaluation, School Integration, Technological and Vocational Education, Youth and Informal Education, Educational Recovery and Second-Chance, Absorption of Immigrants, Cross-Cultural Research and Developmental Research.

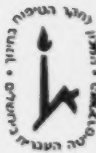
As a result of the knowledge obtained through the various research activities, the institute is involved in the implementation of a number of educational programs, in cooperation with government offices and other institutions. Among them:

HIPPY - Home Instruction for Preschool Youngsters,
HATAF - Home Activities for Toddlers and Their Families,
MANOF - Residential Youth Center for Disattached Youth,
YAHAD - Children Tutoring Children,
The Rules of the Game - Understanding and Implementing
Democratic Procedures
The Hebrew University Apprenticeship Program.

Mount Scopus, Jerusalem 91905, Israel Tel. 02-882016
Director: Professor Chaim Adler Tel. 02-882015
Fax: 972-2-322545
Telex: 26458 SCOPMIL

Adolescents' Perceptions of Equal Opportunities and Social Cleavages in Israeli Society

Rachel Erhard
Yehezkel Dar
Nura Resh

The National Council of Jewish Women
RESEARCH INSTITUTE FOR INNOVATION IN EDUCATION
School of Education
The Hebrew University of Jerusalem

**Adolescents' Perceptions of
Equal Opportunities and Social
Cleavages in Israeli Society**

Rachel Erhard
Yehezkel Dar
Nura Resh

Publication No. 126 ISSN 0792-2329
The National Council of Jewish Women
Research Institute for Innovation in Education
School of Education
The Hebrew University of Jerusalem

December 1990

The research was funded by
The Friedrich Naumann Foundation

ADOLESCENTS' PERCEPTIONS OF EQUAL OPPORTUNITIES AND SOCIAL CLEAVAGES IN ISRAELI SOCIETY

Rachel Erhard, Yehezkel Dar, Nura Resh

ABSTRACT

Perceptions of equality of opportunities for access to social resources and of social cleavages in Israeli society were studied among 9,000 students in 273 eighth- and ninth-grade classes, in a national sample of 47 secular junior high schools. Subjects were asked to assess equality of opportunities regarding the access to five social resources: employment, higher education, prestigious occupations, senior public offices, and influential social positions. Access to each of these resources was assessed with regard to four social divisions: gender (men vs. women), socioeconomic status (rich vs. poor), ethnic background (Western vs. Eastern); and type of residence (major city vs. development town).

About 60 percent of the subjects contended that youngsters from wealthy families have better life chances than those from poor families. Only 16 percent perceived the life chances of Easterners as being less than those of Westerners. About one-third of the respondents contended that males have better life chances than females; a similar proportion believed that residents of major cities have more chances than residents of development towns. As predicted, prospects for entering prestigious social positions were perceived as being the most unequal. Unexpectedly, a relatively high degree of inequality was also perceived with regard to chances for employment. This finding was most salient with regard to the residential area division, probably reflecting an awareness of unemployment in development towns. Opportunity for obtaining a higher education was perceived as the most equal, although 25 percent of the respondents felt that members of the "stronger" social groups have better chances in the educational domain. The largest variance in perceptions was found for the gender division. Whereas opportunities to obtain a higher education

were considered relatively equal between males and females, the chances of attaining a high-level public position were perceived as considerably unequal.

Four background characteristics -- gender, intelligence, socioeconomic status and ethnic origin -- were used in an attempt to explain the variance in perceptions but had only a small effect. Intelligence had the strongest effect, as adolescents with higher ability tended to perceive greater inequality in access to resources.

Perceptions of social cleavages -- the second dimension of the "social map" -- were examined with regard to six social divisions: socioeconomic (rich vs. poor), educational (educated vs. uneducated), religious (religious vs. secular), ethnic (Western vs. Eastern), residential area (major cities vs. development towns), and political ("Likud" vs. "Maarach" voters). Each cleavage was examined in two respects: degree of salience and degree of reducibility. On the average, two-thirds of the respondents perceived the strength of the cleavages as moderately salient. One-third considered the cleavages to be highly or very highly salient, and most did not expect that the situation would be aggravated in the future, and even predicted that five out of the six cleavages would be mitigated.

The cleavage between religious and secular Jews was perceived as most serious and least reducible, while the political cleavage was perceived as considerably less serious. The ethnic and residential cleavages were perceived as least salient and most likely to be attenuated in the future, although about half of the respondents perceived the level of these cleavages between medium to high. As with regard to equal opportunities, the residential area and ethnic cleavages were perceived as the most moderate -- a finding which contradicts the prevailing view of the seriousness of the ethnic conflict in Israel.

Again, contrary to expectations, perceptions of cleavages were only weakly connected to the background characteristics of the

students. Only intelligence was significantly linked to perceptions of cleavages. Of the six social divisions, the religious cleavage (which was perceived as the most serious) was most strongly associated with background variables.

Only in three of the social divisions examined -- the socioeconomic, the residential and the ethnic -- were subjects asked to assess both opportunities and cleavages. The highest degree of inequality and cleavage was found with respect to socioeconomic status. Correspondence between both perceptions was also found with regard to the residential area division, although the degree of perceived inequality and cleavage was much lower. Of considerable interest is the revealed inconsistency between these two dimensions with regard to ethnic background. Although only a small percentage of the respondents felt that there is inequality in this area, about half perceived the ethnic cleavage as moderately or highly salient. Thus, although adolescents note stratificational gaps between ethnic groups which even generate inter-ethnic tension, the ethnic gap is not explained as structural discrimination against Easterners. Although both ethnic inequality and ethnic cleavage were perceived as being salient, their level of salience was not as high as the prevailing view of ethnic differences in society. These factors were also found to have a weak relation with the respondents' ethnic background. This observation was substantiated by the findings of another study of the same sample, which revealed a relatively low sense of deprivation based on ethnicity and a weak link between these feelings and ethnic origin (Dar, Resh and Erhard, 1989; in Hebrew).

In general, the study is indicative of a society which is conflictual but not torn by its cleavages. The perception of currently salient cleavages is largely counterbalanced by an expectation that they will be mitigated in the future. This is primarily true for the ethnic and residential area divisions, but also holds for the socioeconomic and political divisions. As far as this concerns distribution of resources, perception of the extent to which cleavages are reducible seems to stem from internalization of the value of equal opportunities in

Israeli society, at least in the liberal sense of equal access to resources, if not also with regard to equality in actual acquisition of resources. The religious cleavage, however, stands out as the most salient and least reducible of all cleavages.

ADOLESCENTS' PERCEPTIONS OF EQUAL OPPORTUNITIES AND SOCIAL CLEAVAGES IN ISRAELI SOCIETY

Rachel Erhard, Yehezkel Dar, Nura Resh

SUMMARY AND CONCLUSIONS

The study examined perceptions of Israel's "social map" among young adolescents (junior high school students) from different social groups. Two dimensions of the social map, both aspects of the stratification system, were addressed: (1) Perceptions of equality of opportunities for access to resources and rewards*; and (2) perceptions of social contrasts. The underlying assumption was that the youngster may use such perceptions to predict his/her relationships with the social systems within which he/she is planning to act. These perceptions may also play a role in shaping the young person's future plans, aspirations and expectations, as well as his/her actual behavior. The study of adolescents' perceptions of the social map is of interest from two points of view. First, these perceptions may be viewed as measures of the extent to which equal opportunity, a central value in Israeli society, is perceived as being realized by future members of that society. Second, these perceptions can be viewed as components of the individual's motivational set, which may mediate his/her achievement and future life chances.

Data was collected in 1986 from 9,000 students in 273 eighth- and ninth-grade classes, in a nationwide sample of 47 secular junior high schools. Half of the subjects answered questions

* The distinction between resources and rewards in this respect is not clear-cut. Any reward at a given stage may be used as a resource at another stage. For the sake of simplification and clarity, we shall refer throughout the paper to "resources".

pertaining to equality of opportunities, and the other half answered questions eliciting perceptions of cleavages. In each of these two domains, we examined the structure of the relations between perceptions, intensity (level) of perceptions, and their relationship to background variables.

Perceptions of opportunities for access to resources were examined with regard to five types of social resources and related to four social categories traditionally perceived as bases for inequality: The five resources were: (a) being employed (getting a job); (b) acquiring higher education; (c) acquiring a prestigious profession; (d) accepting a high-level public office; and (e) attaining an influential social position. Allocation of these resources was viewed along the following social divisions: gender (men vs. women); socioeconomic status (rich vs. poor); ethnic background (Western vs. Eastern); and centrality of residential area (major city vs. development town).

Investigation of the relationships between the perceptions suggests that the respondents clearly differentiated among the 20 resulting variables. The highest level of perceived inequality was found with regard to socioeconomic status.

About 60 percent of the respondents contended that youngsters from wealthy families have better chances in life than those from poor families. This sharp distinction between rich and poor reflects a social reality characterized by increasing economic inequality and growing inequality of power to convert economic resources into other social resources. In contrast, the lowest level of inequality was perceived along the ethnic division; only 16 percent of the respondents perceived the chances of Easterners as being less than those of Westerners. This relatively low level is surprising in light of the salience of ethnic deprivation in Israeli society and the extensive discussion of the subject in the media and by politicians. Finally, medium levels of perceived inequality were attributed to gender and area of residence. About one-third of the respondents contended that males have an advantage over females; a similar proportion believed that

residents of major cities have greater opportunities than residents of development towns.

Of the resources examined, prospects for entering prestigious social roles were perceived as being the most unequal. This reflects the relative scarcity of these roles and the consequent need to control and gain access to them. Contrary to expectations, a relatively high degree of inequality was also perceived with regard to chances for employment. It is not surprising, however, that this finding was most salient with regard to the category of residential area, as it reflects an awareness of unemployment in development towns. Opportunities for obtaining a higher education were perceived as the most equal, although one fourth of the respondents, on the average, felt that members of the "stronger" social categories have better chances in the educational domain. This finding reflects the increasing rates of college attendance in Israel since the mid-1970s.

The largest variance in perceptions was found for the category of gender. Whereas opportunities to obtain a higher education were considered relatively equal between males and females, the chances of attaining a high-level public position were perceived as considerably unequal. Again, this reflects a social reality in which there is a minority of women in high-level positions, while both sexes are equally represented on the college campus.

Four background characteristics -- gender, intelligence, socioeconomic status and ethnic origin (the latter two having stratificational significance) -- were used in an attempt to explain the variance in perceptions but had only a small effect. Of these, intelligence had the strongest effect: adolescents with higher ability levels tended to perceive greater inequality in resource distribution. In contrast, gender and ethnic background both had very little effect. Differences in socioeconomic status were more significant; respondents having a high socioeconomic status perceived a higher degree of inequality. This can be partially explained by the correlation between socioeconomic status and

intelligence. However, the trend remained in a multivariate analysis that controlled for intelligence. The (weak) effect of ethnic background was nullified in the multivariate analysis. Again, this is unexpected given the salience of the ethnic equality issue in Israeli society.

The second dimension of the social map -- perception of social cleavages -- was studied in a similar framework. Cleavages were examined in six social divisions: socioeconomic (rich vs. poor); educational (highly educated vs. poorly educated); religiosity (religious vs. secular); ethnic background (Western vs. Eastern); residential area (inhabitants of major cities vs. development towns) and political ("Likud" vs. "Maarach" voters*). Each cleavage was examined in two respects: degree of salience and degree of reducibility.

SSA analysis of the responses revealed a clear distinction between two clusters: (1) perceptions of cleavages in the socioeconomic, religious and educational domains; and (2) perceptions of cleavages in the ethnic, residential area and political affiliation domains. In both clusters, the more ideologically oriented cleavages (religiosity and political affiliation) were the most salient. It can be concluded that perception of religious cleavage is related more to socioeconomic and educational differences, while perception of the political cleavage is related more to cleavages along the ethnic background and area of residence divisions.

On the whole, adolescents perceive the current strength of cleavages in Israeli society as moderate (an overall mean score of 2.9 on a five-point scale). On the average, two-thirds of the respondents perceived them as moderately salient. One-third viewed the cleavages as highly or very highly salient. The respondents did not envision aggravation of the situation in the future, however. In fact, they

* "Likud" - right-wing federation of political parties;
"Maarach" - left-wing federation.

predicted that five out of six cleavages would be mitigated. The cleavage between religious and secular Jews was perceived as most serious and least reducible. This reflects the growing polarization between secular and religious Jews in Israeli society, as well as the increasing political clout of the Orthodox and ultra-Orthodox. Similarly, a salient cleavage might be expected with regard to politics, since, like religion, differences in political attitudes express differences in faith and basic values (as opposed to cleavages over resources). Nevertheless, the political cleavage was perceived as considerably less serious than the religious one, a finding that may be explained by the current political reality. In an attempt to avoid alienation of both extremist and middle-of-the-road supporters, the major Israeli parties have preferred a vague definition of ideological stands. Hence, the political cleavage is perceived less as a cleavage of values and more as a cleavage generated by a struggle for monetary power and resources.

Cleavages between ethnic groups and residential areas were perceived as least salient and most likely to be attenuated in the future, although about half of the respondents perceived the level of these cleavages as medium or high. The relationship between these two cleavages reflects the demographic reality in development towns, whose population is predominantly Eastern. Here, as in the perceptions of equal opportunities, the findings contradict the prevailing belief in the seriousness of the ethnic gap.

Contrary to expectations, only a weak relationship was found between perceptions of cleavages and background characteristics (gender, intelligence, SES and ethnic origin). Only intelligence had a significant positive effect -- i.e., the higher the individual's ability, the more intense the perception of existing cleavages. Of the six categories, the religious cleavage (which, as mentioned, was perceived as the most serious) was most strongly linked to these variables. In both domains -- perception of equal opportunities and perception of social cleavages -- the addition of the school as an aggregate contributed little (between 2-3 percent) to

the explained variance in these perceptions. This suggests that the specific school experience has also had some impact on the formation of these perceptions.

The division of the sample population into two sub-populations (to elicit perceptions of equality, on the one hand, and perceptions of cleavages, on the other) prevented us from examining correlations between respective elements of the social map. Nevertheless, we are dealing with two random halves of a single sample. It is therefore legitimate to view the data obtained as reflecting the views of a single population and to attempt to integrate the data into an overall picture of that population's perception of the social map in both dimensions. This, of course, leads us to raise the following question:

To what extent do perceptions of inequality between social categories in terms of resource distribution correspond with perceptions of cleavages and tensions prevailing between these very categories?

In attempting to answer this question, we refer to the three social categories -- socioeconomic status, area of residence and ethnic background -- that were examined for both dimensions of the social map. Of these, correspondence between the two dimensions was particularly high. With respect to socioeconomic status, 60 percent of respondents believed the rich have better opportunities to gain access to resources than the poor, and 68 percent viewed the cleavage between economic strata as moderately or highly salient. A similar correspondence was found for the category of residential area, although the degree of perceived inequality and social cleavage was much lower.

Of considerable interest is the revealed inconsistency with regard to ethnic background. Although only 16 percent of the respondents felt that there is ethnic deprivation in access to resources, about half (53 percent) perceived the ethnic cleavage as moderately or highly salient. One possible explanation is that although adolescents note stratificational

gaps between ethnic groups which even generate interethnic tension, they do not attribute these gaps to differential access to social resources. In other words, the ethnic gap is not explained as structural discrimination against Easterners. If such an explanation is correct, it constitutes an optimistic perception of possibilities for reducing the ethnic gap. Such optimism is in fact clearly expressed by the respondents in their assessment of the ethnic cleavage as being the most reducible relative to the other cleavages. Another explanation derives from the specificity of the questions. Whereas the issue of equal opportunities was investigated by means of questions relating specifically to each resource, that of social cleavages was examined through general questions. These non-specific questions could have generated diffuse reactions on a more symbolic level, so that greater emphasis was placed on cleavages between the two ethnic groups.

In any event, both ethnic inequality and ethnic cleavage were perceived by adolescents as less salient than the prevailing view of ethnic differences in society. This may reflect the emergence of a new social milieu, in which ethnic cleavages have less impact than in the adult world. This assumption is substantiated both by the weak relation, found in the present study, between perceptions and the respondents' ethnic background, and by the findings of another study of the same sample, which revealed a relatively low sense of deprivation based on ethnicity and a weak link between these feelings and ethnic origin (Dar, Resh and Erhard, 1989, in Hebrew).

In the dimension of cleavages and, to a lesser extent, in the dimension of inequality, perceptions of the social map are indicative of a considerably conflicted society but not one which is torn by its cleavages. The perception of currently salient cleavages is largely counterbalanced by a clear expectation that they will be mitigated in the future. As mentioned, this is primarily true for the categories of ethnic background and residential area, but also holds for socioeconomic status and political affiliation. As far as this concerns access to resources, perception of the extent to

which cleavages are reducible seems to stem from internalization of the value of equal opportunity in Israeli society, at least in the liberal sense of this concept: equal access to resources, if not also with regard to equality in actual acquisition of resources. In this context, the religious cleavage stands out: It is perceived as the most salient and least reducible of all cleavages.

Since we dealt with perceptions of the social map primarily with respect to its stratificational significance, it was originally our contention that these perceptions would be explained by the respondent's affiliation with "high" and "low" level social categories.

We particularly expected to find a relationship between the respondent's socioeconomic and ethnic background, on the one hand, and his or her perceptions of inequality and cleavages in the categories of socioeconomic status and ethnicity, on the other. This was based on the assumption that adolescents belonging to the "weaker" socioeconomic and ethnic groups would have a greater tendency to perceive economic and ethnic inequalities and cleavages as salient. This assumption was not corroborated; indeed, there is evidence of an opposite tendency. Whether treated separately or as an aggregate, background variables explained but a small portion of the perceptions, even when the background variable matched the social category in relation to which the perception was investigated. The only variable which substantially contributed to explaining variance in perceptions was intelligence, where the more able students perceived a higher degree of inequality and more salient cleavages.

Intellectual ability at any age can significantly affect one's understanding of social phenomena. In the case of the adolescents studied here, considerable interpersonal differences in cognitive development apparently still exist. Hence, cognitive ability has a major effect on the ability to read the social map. Intelligence level can also affect the development of moral thinking and one's sense of social justice, which may be reflected in the perceptions that were

examined. This might explain the fact that, contrary to expectations, there was not only little relationship between perceptions of inequality and cleavage on the one hand and the socioeconomic and ethnic background of respondents on the other, but even a tendency in the opposite direction. In statistical terms, the strong positive correlation between intelligence (which correlates positively with level of perceptions) and socioeconomic background can offset the positive relationship and even elicit a negative correlation between socioeconomic background and perceptions. The unexpected findings may also be explained by the dissonance between a "weak" social status and internalization of an egalitarian, integrative social ethos. The need to resolve this dissonance can lead to a reduction in perceived inequality and cleavages among members of weak groups.

IN ENGLISH

Adler, Chaim.

1980. "The Evaluation of the Israeli School Reform."
In: **Law and Equality in Education**, Goldstein, S. (ed.).
The Van-Leer Jerusalem Foundation, Jerusalem,
pp. 53-59.

Adler, Chaim.

1984. "School Integration in the Context of the
Development of Israel's Educational System." In:
School Desegregation, Amir, Y., Sharan, S. & Ben-Ari,
R. (eds.). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.,
pp. 21-46.

Blum-Kulka, Shoshana.

1990. "You Don't Touch Lettuce With Your Fingers: Parental Politeness in Family Discourse." *Journal of Pragmatics*, 14(2):259-288.

Boocock, Sarane Spence.*

1987. **Changing Definitions of Childhood: Cross-Cultural Comparisons.** The 3rd M. & E Fromer Lecture of Early Childhood Education, The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem 41 p. ED 304 205.

Cahan, Soerl; Davis, Dan.

1987. "A 'Between Grade Levels' Approach to the Investigation of the Absolute Effects of Schooling on Achievement," *American Educational Research Journal*, 24(1):1-12.

Cahan, Sorel; Cohen, Nora.

1989. "Age versus Schooling Effects on Intelligence," *Child Development*, 60:1239-1249.

Cahan, Sorel; Kutzinski, N.

1990. "Is There Truly a Need for Psychological Assessment at School Entrance," *School Psychology International*, 11:9-15.

Carmi, Gideon.*

1984. **Early Detection and Development of Three Cognitive Concepts in Low to Middle-Class Children.** The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education; and The Amos De-Shalit Science Teaching Centre; The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 98), 118 p.

Dar, Yehezkel (in collaboration with Resh, Nura).

1981. **Homogeneity and Heterogeneity in Education.** The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 73), 194 p.
ERIC ED 220 543.

Dar, Yehezkel.

1985. "Teachers Attitudes Toward Ability Grouping: Educational Considerations and Social and Organizational Influences." *Interchange*, 16:17-38.

- Adler, Chaim.
1986. "Israeli Education Addressing Dilemmas Caused by Pluralism: A Sociological Perspective." In: **Education and the Integration of Ethnic Minorities**, Rothermund, D. & Simon, J. (eds.), Frances Pinter, London, pp. 64-87. Also reprinted in: 1989. **Education in a Comparative Context. Studies of Israeli Society**, Vol. IV, Krausz, Ernest (ed.). New Brunswick & Oxford: Transaction Publishers, pp. 21-44.
- Adler, Chaim.
1988. "Thirty-Five Years of Israeli Schooling: The Perspective of Absorption." In: **Cultural Transition: The Case of Immigrant Youth**. Gottesman, M. (ed.), The Hebrew University of Jerusalem and the Magnes Press, pp. 17-24.
- Adler, Chaim; Ohayon, Yaacov; Freund, David.*
1981. "MANOF and KEDMA: Intensive Educational Experience for Marginal Youth." In: **Residential Education in Israel**, Report of the Israeli-American Seminar on Out of School Education. The Ministry of Education and Culture, Jerusalem, pp. 143-152.
ERIC ED 215 049.
- Adler, Chaim; Melzer-Druker, Pessy.
1983. **A Survey of Evaluations of Educational Intervention Programs Sponsored by Project Renewal**. The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 90), 209 p. + Bibliography.
ERIC ED 238 969.
- Adler, Chaim; Kahane, Reuven. (eds.)
1984. **Youth in Israel: Stages of Transition. A Special Issue of Youth and Society**, 16(2).
- Adler, Chaim; Kahane, Reuven.
1984. "Israeli Youth in Search of an Identity." **Youth and Society**, 16(2):11 5-128.
- Adler, Chaim; Kahane, Reuven; Rubinstein, Israelit.
1989. Hypotheses on the Impact of Intergenerational Distances and Gaps on the Maturation Process of Youth: The Case of Israel." In: **Blickpunkt Jugend und Familie**. Bertram H. et al. (eds.), Deutsches Jugendinstitut, Materialien, pp. 135-152.

Doleve-Gandelman, Tsili.

1989. "Ulpan Is not Berlitz: Adult Education and the Ethiopian Jews in Israel." *Social Science Information*, 28:4-24.

Egozi, Moshe; Weg, Eythan; Adler, Chaim.*

1984. *Inputs and Outputs of Sponsored Comprehensive Schools in Israel*. Part 3 (in English), 125. p. The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem.

Fuller, B.; Rapoport, Tamar.

1984. "Indigeneous Evaluation. Distinguishing the Formal and Informal Organizational Structures of Youth Programs." *Evaluation Review*, 8:25-44.

Fuller, B.; Wood, K.; Rapoport, Tamar; Dornbush, S.M.

1982. "The Organizational Context of Individual Efficacy," *Review of Educational Research*, 52:7-30.

Goldberg, Harvey E.

1984. *Greentown's Youth. Disadvantaged Youth in a Development Town in Israel*. Van Gorcum, Assen, The Netherlands, 158 p.

Goldberg, Harvey E.

1984. "Evaluation, Ethnography, and the Concept of Culture. Disadvantaged Youth in an Israeli Town." In: *Ethnography in Educational Evaluation*, Fetterman, D.M. (ed.). Sage Publications, Beverly Hills, London, New Delhi, pp. 153-173.

Gottlieb, Avi.

1985. "Rehabilitating Disattached Youth in Residential Centers: Problems and Prospects." In: *People in Institutions: The Israeli Scene*, Kashti, Y. & Arieli, M. (eds.). London, Freund.

Gottlieb, Avi.*

1987. *Advancement Programs for Disattached Youth: Do They Work?* The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 113), 232 p. ED 304 488.

Also published in Hebrew, 280 p.

- Dar, Yehezkel; Resh, Nura.
1986. **Classroom Composition and Pupil Achievement. A Study of the Effect of Ability-Based Classes.** Gordon & Breach Science Publishers, Inc., 200 p.
- Dar, Yehezkel; Resh, Nura.
1986. "Classroom Intellectual Composition and Academic Achievement." **American Educational Research Journal**, 23:357-374. Also reprinted in: 1989. In: **Education in a Comparative Context. Studies of Israeli Society**, Vol. IV, Krausz, Ernest (ed.). New Brunswick & Oxford: Transaction Publishers, pp. 191-208.
- Davis, Dan; Snapiri, Tchia; Golan, Pnina.*
1984. **A Survey of Tutoring Activities in Israel and Associated Evaluati on Studies.** The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 96), 54 p. ERIC ED 253 597.
- Davis, Dan; Vinner, Shlomo; Finkelstein, Terri; Regev, Chana.*
1986. **Observations in School Computer Rooms.** The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education; and The Amos De-Shalit Science Teaching Centre; The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 111), 124 p. Summary also published in Hebrew, 21 p.
- Davis, Dan.
1987. "Computer-Aided Evaluation of Computer-Aided Instruction: Evaluation as an Integral Part of the Curriculum." **Proceedings of the 1st International Conference on Courseware Development and Evaluation**, Tel-Aviv, Israel.
- Doleve-Gandelman, Tsili.
1986. "Comment interpreter l'integration des Juifs d'Ethiopie en Israel." **Le Temps Moderne**, 41:477. (In French).
- Doleve-Gandelman, Tsili.
1987. "La fonction de l'autre dans la production de l'identite Israelienne: le cas paradoxal des Juifs d'Ethiopie." In: **Acts du Colloque International de l'AFA 1986. Vers des Societes Pluriculturelles**, Aux editions de l'Orstom, Paris. (In French).

- Inbar, Michael.
1982. **Images or Aberrations? Human Judgment and Insight as Reflected in Current Regression Analyses.** The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 83), 71 p.
ERIC ED 227 181.
- Inbar, Michael; Yuchtman-Yaar, Ephraim.
1985. "Some Gognitive Dimensions of the Israeli-Arab Conflict." **Journal of Conflict Resolution**, 29:699-725.
- Inbar, Michael; Yuchtman-Yaar, Ephraim.
1989. "The People's Image of Conflict Resolution," **Journal of Conflict Resolution**, 33(1):37-66.
- Inbar, Michael; Yuchtman-Yaar, Ephraim.
1989. "The People's View on the Resolution of the Israei-Arab Conflict." In: **The Emergence of a Binational Israel. The Second Republic in the the Making.** Peleg, I. & Seliketr, O. (eds.), Westview Press, Boulder, San Francisco & London, pp. 125-142.
- Kahane, Reuven.*
1981. "Multi-Code Schools: A Theoretical Framework for the Analysis of Boarding Schools." In: **Residential Education in Israel**, Report of the Israeli-American Seminar on Out of School Education. Ministry of Education and Culture, Jerusalem, pp. 111-116.
ERIC ED 215 049.
- Kahane, Reuven.
1981. **Youth Frameworks in the Israeil Society.** Jerusalem, Academon.
- Kahane, Reuven.
1986. "Informal Agencies of Socialization and the Integration of Immigrant Youth into Society: An Example from Israel." **International Migration Review**, 20(1):21-39.
- Kahane, Reuven.
1988. "Multicode Organizations: A Conceptual Framework of the Analysis of Boarding Schools." **Sociology of Education**, 61:211-226.

- Handelman, Don; Sprinzak, Dalia; Basker, Eileen.
1981. **The "Miftan" as a Rehabilitative and Educational Institution. II. The Organization of Education and Social Relations in Three Vocational Schools (Miftanim) for Elementary School Dropouts.** The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 78), 357 p.
- Inbar, Dan.
1981. "The Paradox of Feasible Planning: The Case of Israel." **Comparative Education Review**, 25:13-27.
- Inbar, Dan; Resh, Nura.*
1983. **Learning of the Disadvantaged and School Climate.** The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 89), 125 p. ERIC ED 233 089.
- Inbar, Dan; Resh, Nura; Adler, Chaim.
1984. "Integration and School Variables." In: **School Desegregation**, Amir, Y., Sharan, S. & Ben-Ari, R. (eds.). Lawrence Erlbaum Associates, Inc. pp. 119-132.
- Inbar, Dan; Sever, Rita.
1986. "The Transformation of a Goal Definition: The Story of a 'Second Chance' Evaluation Study." **Studies in Educational Evaluation**, 12:177-189.
- Inbar, Dan; Sever, Rita.
1986. "'Second Chance': Some Theoretical and Empirical Remarks." **Issues in Education**, 4(2):121-135.
- Inbar, Dan; Sever, Rita.
1989. "The Importance of Making Promises: The Development of Educational Second Chance Policies." **Comparative Educational Review**, 32(2):232-242.
- Inbar, Michael.*
1981. **Some Effects of Stress During Grade School Years.** The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 74), 56 p. Also in: **Stress in Israel**, Breznitz, S. (ed.). Van Nostrand Reinhold Company Inc., 1983. ERIC ED 219 463.

- Lombard, Avima D.
1981. **Success Begins at Home: Educational Foundations for Preschoolers**. Lexington Books, D.C. Heath and Company, 176 p. ERIC ED 210 119.
- Lombard, Avima D.
1982. "HIPPY: Home Instruction Program for Preschool Youngsters." In: **Early Childhood Education: International Perspectives**, Nir-Yaniv, N., Spodek, B. & Steg, D. (eds.). Plenum Press, pp. 215-221.
- Lombard, Avima D.
1982. "Funf Jahre Freiheit: Vorschulerziehung." In: **Erziehung in Israel I**, Ackerman, W., Carmon, A. & Zucker, D. (eds.). Klett-Cotta, pp. 349-366. (In German).
- Lombard, Avima.
1983. "The Education of Young Children in Israel." In: **Comparative Early Childhood Education**, Lall, G. & Lall, B. (eds.), Chas. Thomas, Springfield, Ill.
- Lombard, Avima.
1983. "Home Instruction for Preschool Youngsters." In: **Literacy in Israel: Widening Horizons**, Grebelsky, O. & Tokatli, R. (eds.), Jerusalem, Ministry of Education and Culture.
- Lombard, Avima.
1989. "Home Based Early Education Programs." **International Journal of Early Childhood Education**, 20(2):23-35.
- Lombard, Avima D.; Nissel, Hannah.*
1982. **Home Activities for Toddlers and Their Families (HATAF)**. The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 82), 11 p.
- NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem.
Report of Research and Activities.
1982. No. 6 1981-82 (Publication No. 80), 83 p.
ERIC ED 224 850.
1985. No. 7 1983-84 (Publication No. 104), 118 p.*
1988. No. 8 1985-87 (Publication No. 118), 209 p.*

Kahane, Reuven.

1988. "Informal Patterns of Absorption of Youth in Israel." In: **Cultural Transition: The Case of Immigrant Youth**. Gottesman, M. (ed.), The Hebrew University of Jerusalem and the Magnes Press, pp. 25-44.

Kahane, Reuven; Rapoport, Tamar.

1981. **The Impact of Informal Educational Frameworks on Disadvantaged Youth**. The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem, 15 p.

Kahane, Reuven; Starr, Laura.

1987. "Technological Knowledge, Curriculum and Occupational Role Potential," **Sociological Review**, 35(3):537-558.

Kahane, Reuven; Starr, Laura.

1989. "The Impact of Rapid Social Change on Technological Education: An Israeli Example." In: **Education in a Comparative Context. Studies of Israeli Society**. Vol. IV, Krausz, Ernest (ed.). New Brunswick & Oxford: Transaction Publishers, pp. 61-74.

Kahane, Reuven; Rapoport, Tamar.

1990. "Informal Youth Movements and the Generation of Democratic Experience." In: **Political Socialization for Democracy**, Ichilov, O. (ed.), New York: Columbia University Press, pp. 221-240.

Kareev, Yaakov; Davis, Dan; Silberstein, Paula.

1982. **An Evaluation of the Educational Impact of HIPPY (Home Instruction Program for Preschool Youngsters)**. The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 85), 23 p. Also published in Hebrew, 19 p. ERIC ED 227 180.

Klein, Zev; Eshel, Yohanan.

1980. **Integrating Jerusalem Schools**. Academic Press, Inc., 175 p.

Klein, Zev; Eshel, Yohanan.

1980. "The NACHLAOT Project: An Israeli Experiment in School Integration." In: **Law and Equality in Education**, Goldstein, S. (ed.). The Van Leer Jerusalem Foundation, Jerusalem, pp. 69-83.

- Nisan, Mordecai.
1989. "Sense of Obligation in School Learning." In: **Learning and Instruction: European Research in an International Context**. Mandle, H., De Corte, E., Bennet, N. & Friedrich, H.F. (eds.), Vol. 2, Oxford, Pergamon: pp. 533-546.
- Nisan, Mordecai.
1989. "Children's Perceptions of Effort and Productivity as Granting a Right for Reward." **British Journal of Developmental Psychology**, 7:307-319.
- Nisan, Mordecai.
1990. "The Moral Balance Model: Theory and Research Extending Our Understanding of Moral Choice and Deviation." In: **Handbook of Moral Behavior and Development**, Vol. 3, Kurtines, W. & Grewirtz, J. (eds.), Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Nisan, Mordecai; Koriat, A.
1989. "Moral Justification of Acts Judged to Be Morally Rigid and Acts Judged to Be Morally Wrong." **British Journal of Social Psychology**, 28:213-225.
- Nisan, Mordecai; Horenczyk, G.
1990. "Moral Balance: The Effect of Prior Behavior on Decision in Moral Conflict." **British Journal of Social Psychology**, 29:29-42.
- Olshtain, E.; Blum-Kulka Shoshana.
1989. "Happy Hebrish: Mixing and Switching in American Israeli Family Interactions." In: **Variations in Second Language Acquisition: Discourse and Pragmatics**, Gass, S., Madden, C., Preston, D. & Selinker, L. (eds.), Multilingual Matters, pp. 37-59.
- Rapoport, Tamar.
1987. "The Coexistence of Permissiveness and Strictness in the Family: A Comparative Perspective." In: **Alternative Patterns of Family Life in Modern Societies**. Shamgar-Handelman, L. & Palomba, R. (eds.), Consiglio Nazionale della Ricerche, Istituto di Richerche Sulla Popolazione, Roma, pp. 393-414.

- NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem.*
1982. **HIPPY International Workshop** (December 5-20, 1982). Recorded and written by Kay Weinberger (Publication No. 91), 47 p.
- NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem.*
1990. **Newsletter No. 11**. 15 p.
- Nisan, Mordecai.
1987. "Moral Norms and Social Conventions: A Cross-Cultural Comparison." **Developmental Psychology**, 23: 719-725.
- Nisan, Mordecai.
1988. "The Child as a Philosopher of Values: Development of a Distinct Perception of Values in Childhood." **Journal of Moral Education**, 17(3): 8-18.
- Nisan, Mordecai.
1988. "Development of Norms: Implications for Cultural Change." In: **Cultural Tradition: The Case of Immigrant Youth**. Gottesman, M. (ed.), Jerusalem, the Magnes Press, pp. 180-194.
- Nisan, Mordecai.
1988. "A Study of Cultural Differences in Moral Judgment: Norms, Orientations and Stages." In: **Moral Education East and West: Tradition and Innovation**. The Institute of Moralogy, Reitaku University, Japan (Japanese).
- Nisan, Mordecai.
1988. "Moral Balance: A Model of How People Arrive at Moral Decisions." In: **The Moral Domain: On the Debate of Moral Philosophy and Psychology About Universal Principles and Real Moral Life**. Wren, T. (ed.), Cambridge, M.I.T. Press.
- Nisan, Mordecai.
1989. "A Story of a Pot, or a Cross-Cultural Comparison of Basic Moral Evaluations: A Response to the Critique by Turiel, Nucci and Smetana (1987)." **Developmental Psychology**, 24:144-146.

Rapoport, Tamar.

1988. "Socialization Patterns in the Family, the School and the Youth Movement." *Youth and Society*, 20(2): 159-179.

Rapoport, Tamar.

1989. "'Experimentation' and 'Control': A Conceptual Framework for the Comparative Analysis of Socialization Agencies." *Human Relations*, 42(11):957-973.

Rapoport, Tamar.

1989. "Experimentation and Control in Family, School and Youth Movement." In: *The Social World of Adolescents. International Perspective*. Hurrelmann, K. & Engel, U. (eds.), Walter de Gruyter, Berlin, New York, pp. 229-244.

Rapoport, Tamar.

1989. "Gender-Differential Patterns of Socialization in Three Agencies." In: *Blickpunkt Jugend und Familie*. Bertram, H. et al. (eds.), Deutsches Jugendinstitut, Materialien, pp. 211-230.

Rapoport, Tamar.

1990. "Weibliche Sexualität und Geschlechtstrolche: Klassenunterschiede in der Spannung zwischen Kontrolle und Experimentieren." In: *Jugend in Israel und der Bundesrepublik*, Melzer, W., Ferchhoff, W. & Neubauer, G. (eds.), München: Juventa, pp. 104-115.

Rapoport, Tamar; Barnett, S.

1986. "Youth's Conception on Life Cycle Stages. The Israeli Case." *Human Relations*, 39:179-191.

Rapoport, Tamar; Kahane, Reuven.

1988. "Informal Socialization Agencies and Role Development," *Sociological Inquiry*, 58(1):49-74.

Rapoport, Tamar; Lomski-Feder, Edna.

1988. *Transition to Adulthood as the Coexistence of Contradictory Principles: A Comparative Study of Israeli Society*. School of Social Work, The Hebrew University of Jerusalem, 75 p.

Rapoport, Tamar; Lomski-Feder, Edna.

1988. "Patterns of Transition to Adulthood: A Comparative Study of Israeli Society." *International Sociology*, 3(4):415-432.

- Rapoport, Tamar; Rosenhek, A.
1989. "Complex Role Experiences and Personal Differentiation." *Journal of Adolescence*, 12:207-219.
- Rapoport, Tamar; Lomski-Feder, Edna; Masalha, M.
1989. "Female Subordination in the Arab-Israeli Community: The Adolescent Perspective of Social Veil," *Sex Roles*, 20(5-6):255-270.
- Rapoport, Tamar; Yair, Gad; Kahane, Reuven.
1989. Tutorial Relations: The Dynamics of Social Contract and Personal Trust," *Interchange*, 20(1):14-26.
- Rapoport, Tamar; Yanay, Niza.
1989. "Adolescent's Complex Representations of the Maternal and Parental Role," *International Journal of Sociology of the Family*, 19(1):95-112.
- Sela, Avi; Adler, Chaim.
1983. Project "NOAH": Youth Studying Their Community. *The Dimona Project*. The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem, 27 p. An abstract of report published in Hebrew.
- Sever, Rita; Inbar, Dan.
1990. "Evaluating Second Chance Educational Programs: A Conceptual Framework." In: *Second Chance in Education*, Inbar, D. (ed.), The Falmer Press, pp. 287-300.
- Shamgar-Handelman, Lea.
1984. "Old Concepts and New Situations: The Position of Youth in Western Societies." In: *Social Change and Family Policies*, Part 3. Proceedings of the XXth International CFR Seminar. Melbourne, Australian Institute of Family Studies, pp. 749-759.
- Shamgar-Handelman, Lea. (ed.).
1986. "Unpaid Work in the Family Setting." A Special Issue of *Israel Social Science Research*, 4(1).
- Shamgar-Handelman, Lea; Belkin, Ruth.
1984. "They Won't Stay Home Forever: Patterns of Home Space Allocation." *Urban Anthropology*, 13(1):149-173.

- Shamgar-Handelman, Lea; Handelman, Don.
1985. "Holiday Celebrations Between Representations of Collective and Family in the Nation-State." In: **The Frailty Authority** (Political Anthropology, vol. 5), Aronoff, M.J. (ed.), Transaction Publishers, New Brunswick, N.J., pp. 71-103. Also reprinted in: 1989. **Education in a Comparative Context. Studies of Israeli Society**, Vol. IV, Krausz, Ernest (ed.). New Brunswick & Oxford: Transaction Publishers, New Brunswick, N.J., pp. 412-444.
- Shamgar-Handelman, Lea; Belkin, Ruth.
1987. "The Place of Children in the Household Division of Labor." **Israel Social Science Research**, 4(1): 65-83.
- Shamgar-Handelman, Lea; Palomba, Rossella (eds.).
1987. **Alternative Patterns of Family Life in Modern Societies**. Consiglio Nazionale della Ricerche, Istituto di Ricerche Sulla Popolazione, Roma, 519 p.
- Shamgar-Handelman, Lea; Belkin Ruth.
1987. "A New Look at the Division of Labour in the Family. *Ibid*, pp. 243-264.
- Shamgar-Handelman, Lea; Fisher, Zara.
1988. **The Contribution of Women in an Israeli Working-Class Population: A Case of Status Accumulation**. The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem (Publication No. 120a) 60 p.
- Shavit-Streifler, Yossi Jonathan.
1983. **Tracking in Israeli Education: Its Consequences for Ethnic Inequalities in Educational Attainment**. Ph.D. Dissertation, submitted to the University of Wisconsin, Madison, USA, 180 p.
- Solnit, Al. J.*
1986. **Children's Rights and Needs in the Light of New Research**. The 1st M. & E. Fromer Lecture on Early Childhood Education, The NCJW Research Institute for Innovation in Education, School of Education, The Hebrew University of Jerusalem, 26 p.
ED 304 206.

Weil, Shalva.

1986. "Anthropology Becomes Home; Home Becomes Anthropology." In: **Anthropolgy at Home**, Jackson, A. (ed.). ASA Monograph No. 25, London: Tavistock Publications.

Weil Shalva.

1987. "'Proximal Households' as Alternatives to Joint Families in Israel." **Alternative Patterns of Family Life in Modern Societies**. Shamgar-Handelman, L. & Palomba, R.(eds.), Cosiglio Nazionale della Ricerche, Istituto di Ricerche Sulla Popolazione, Roma, pp. 87-104.

Weil, Shalva.

1989. "Review of K. Shelemay, 'Music, Ritual and Falasha History'," **Journal of Religion in Africa**, XIX(3):276-280.

Weil, Shalva.

1989. "Ethiopian Jews in Israel. A Survey of Research and Documentation." **Jewish Folklore and Ethnology Review**, 11(12):28-32.

Weil, Shalva.

1989. "Ethiopian Jews." In: **Encyclopedia of Judaism**, Wigoder, G. (ed.), Jerusalem: Jerusalem Publishing Company, pp. 239-240.

Weil, Shalva.

1989. "Beta Israel: A House Divided. Introduction." **Catalogue on Beta Israel**. Binghamton University of New York.

Yuchtman-Yaar, Ephraim; Inbar, Michael.

1986. "Social Distance in the Israeli-Arab Conflict. A Resource-Dependency Analysis." **Comparative Political Studies**, 19(3):283-316.

שוויון הזדמנויות
וניגודים חברתיים
בישראל
בעיני מתבגרים

רחל ארהרד
יחזקאל דר
נורה רש

המכון לחקר הטיפוח בחינוך
ליד המועצה הארצית של נשים יהודיות בארה"ב
האוניברסיטה העברית בירושלים • בית הספר לחינוך

המכון לחקר הטיפוח בחינוך

מכון מחקר מיסודה של מועצת נשים יהודיות ארה"ב, The National Council of Jewish Women USA, הוקם בשנת 1968 ליד בית-הספר לחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים, במטרה לבצע מחקרים ולהפעיל תכניות ניסוייות חדשניות בתחום הטיפוח בחינוך בישראל. כמוקד הפעילות מחקרים ותכניות המתמודדים עם הבעיות והצרכים החינוכיים המיוחדים של ילדים ובני-נוער כמגמה לאפשר קידום הלימודי והחברתי ולפתוח בפניהם הזדמנויות לפיתוח יכולת, למוביליות כלפי מעלה ולהשתתפות שווה בחברה הישראלית.

מאז ההקמה התנהלו מחקרים בתחומים אחדים: החינוך בגיל הרך, החינוך במשפחה ובקהילה, ניסויים והתערבות בבית-הספר, האינטגרציה בחינוך, חינוך טכנולוגי ומקצועי, נעורים וחינוך בלתי-פורמאלי, התאוששות ושיקום חינוכי, קליטת עליה, מחקרי השוואה בין-תרבותית, ומחקרי התפתחות.

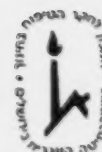
כמו כן מפעיל המכון מספר תכניות חינוכיות, בשיתוף פעולה עם משרדי ממשלה ומוסדות אחרים. ביניהן:
האתג"ר: הדרכת אמהות תיכנותית לגיל הרך,
הט"ף: הדרכה בטיפוח פעוטות,
מנו"פ: מרכזי נוער ופנימיות,
יח"ד: ילדים חונכים ילדים,
כללי המשחק: להכרת עקרונות הדמוקרטיה,
פרויקט חניכים באוניברסיטה העברית.

הר הצופים, ירושלים 91905	טל' 02-882106
מנהל: פרופסור חיים אדלר	טל' 02-882105
פקסימיליה:	02-322545
טלקס:	26458 SCOPMIL

שוויון הזדמנויות וניגודים חברתיים בישראל בעיני מתבגרים

רחל ארהרד
יחזקאל דר
נורה רש

המכון לחקר הטיפוח בחינוך
ליד המועצה הארצית של נשים יהודיות בארה"ב
האוניברסיטה העברית בירושלים • בית הספר לחינוך

**שוריון הזדמנויות
וניגודים חברתיים
בישראל בעיני מתבגרים**

**רחל ארהרד
יחזקאל דר
נורה רש**

**פירסום מס' 126 ISSN 0792-2329
המכון לחקר הטיפוח בחינוך
בית הספר לחינוך
האוניברסיטה העברית בירושלים**

טבת התשנ"א, דצמבר 1990

**עריכה לשונית והבאה לדפוס:
קרי דרוק**

המחקר מומן על-ידי קרן פרידריך נאומן

חקירת התפיסות של שוויון הזדמנויות ושל ניגודים בחברה הישראלית על-ידי מתבגרים היא חלק ממחקר מקיף שאנו עורכים זה כמה שנים במדגם גדול של תלמידים מחטיבת הביניים הממלכתית בישראל. קדמו לדו"ח זה שני פירסומים: **הישגים לימודיים בחטיבות-ביניים בהכנת הנקרא ובמדע** (פירסום מס' 121, ינואר 1989), ו**תחושות קיפוח בבית-הספר ובחברה וזיקתן לנתוני רקע אישי ומשפחתי** (פירסום מס' 122, יוני 1989).

באיסוף הנתונים למחקר כולו הסתייענו במענקים של האגודה הישראלית לקרנות מחקר וחינוך, האקדמיה הלאומית למדעים והמועצה הלאומית למחקר ולפיתוח. החקירה עליה אנו מדווחים כאן התאפשרה הודות לסיוע נוסף שקיבלנו מקרן פרידריך נאומן ומהמכון לחקר הטיפול בחינוך שליד בית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית, המשמש אכסניה לכל מחקריו. תודתנו נתונה להם. ברצוננו להודות גם לקלרה סבג שעזרה בהכנת הדו"ח, למשה כהן שעיבד את הנתונים ולקרי דרוק שהשקיעה מאמצים רבים בעריכת הדו"ח ובהכאתו לדפוס.

תוכן הענינים

9	תמצית
פרק ראשון: תפיסות של שוויון הזדמנויות בהקצאת משאבים	
13	ותפיסות של ניגודים חברתיים
14	תפיסת שוויון/אי-שוויון בהקצאת משאבים
15	תפיסת ניגודים בין קבוצות חברתיות
17	משאבים וחתיכים חברתיים
פרק שני: שיטת המחקר	
23	המשתנים וכלי המחקר
26	המדגם
29	ניתוח הנתונים
פרק שלישי: ממצאים: תפיסת שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים	
31	הקשרים בין תפיסות שוויון ההזדמנויות
34	העוצמה של תפיסות אי-שוויון ההזדמנויות
	הזיקה בין תפיסות שוויון ההזדמנויות לבין
39	נתוני רקע אישי ומשפחתי
	הזיקה בין תפיסות שוויון ההזדמנויות לבין
44	השתייכות לבית-ספר
פרק רביעי: ממצאים: תפיסת ניגודים כחתיכים חברתיים	
46	הקשרים בין תפיסות הניגודים
	העוצמה של תפיסות הכולטות
49	ומידת הפתירות של הניגודים
	הזיקה בין תפיסות הניגודים לבין
50	נתוני רקע אישי ומשפחתי
	הזיקה בין תפיסות הניגודים לבין
56	השתייכות לבית-ספר
58	פרק חמישי: סיכום ודיון
64	מקורות
66	נספח

רשימת פירסומי המכון לחקר הסיפוח בחינוך

רשימת הלוחות

27.....	לוח 2.1:	התפלגות מדגם חטיבות הביניים לפי שיעור התלמידים טעוני-הטיפול במוסד
28.....	לוח 2.2:	התפלגות המשיכים על שאלון תפיסת שוויון ההזדמנויות ועל שאלון תפיסת ניגודים חברתיים, לפי נתוני רקע
28.....	לוח 2.3:	התפלגות ההרכב העדתי והשכלת האב במדגם ובאוכלוסיה
32.....	לוח 3.1:	מתאמים הדדיים בין מדדי תפיסת שוויון ההזדמנויות
33.....	לוח 3.2:	מתאמים בין הסיכויים להשיג משאבים שונים בתוך כל חתך חברתי
35.....	לוח 3.3:	התפלגות תפיסות ההעדפה של הקבוצות החזקות כחתכים החברתיים
40.....	לוח 3.4:	ממוצעים של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות לפי מין הנחקרים
41.....	לוח 3.5:	ממוצעים של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות לפי המיצב הסוציאקונומי של הנחקרים
41.....	לוח 3.6:	ממוצעים של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות לפי המוצא העדתי של הנחקרים
42.....	לוח 3.7:	ממוצעים של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות לפי היכולת השכלית של הנחקרים
43.....	לוח 3.8:	רגרסיה של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות על משתני הרקע (מקדמים מתוקננים)
45.....	לוח 3.9:	תמצית ניתוח שונות משותפת (ערכי F ומובהקות) לבדיקת אפקט בית-הספר על תפיסות שוויון ההזדמנויות עם יכולת שכלית כ-covariate
47.....	לוח 4.1:	מתאמים הדדיים בין תפיסות הניגוד
49.....	לוח 4.2:	התפלגות תפיסות הבולטות והפתירות של הניגודים לפי עוצמתן
52.....	לוח 4.3:	התפלגות תפיסות הניגודים לפי המיצב הסוציאקונומי של הנחקרים
53.....	לוח 4.4:	התפלגות תפיסת הניגודים לפי המוצא העדתי של הנחקרים
54.....	לוח 4.5:	התפלגות תפיסת הניגודים לפי רבעים של התפלגות היכולת השכלית של הנחקרים
55.....	לוח 4.6:	רגרסיה של תפיסות הניגודים על נתוני רקע (מקדמים מתוקננים)
57.....	לוח 4.7:	תמצית ניתוח שונות (ערכי F ומובהקות) לבדיקת אפקט בית-הספר על תפיסות הניגוד, עם יכולת שכלית כ-covariate

רשימת האיורים

36.....	איור 3.1:	תיאור גרפי של יחסי גומלין בין תפיסות שוויון ההזדמנויות בחברה (SSA) הטלה ראשונה
37.....	איור 3.2:	תיאור גרפי של יחסי גומלין בין תפיסות שוויון ההזדמנויות בחברה (SSA) הטלה שניה
38.....	איור 3.3:	התפלגות המעריכים כי לחברי הקבוצה החזקה כחתך החברתי יש סיכויים רבים יותר לקבל משאבים
48.....	איור 4.1:	תיאור גרפי של יחסי גומלין בין תפיסות בולטות של ניגודים כששה חתכים חברתיים
51.....	איור 4.2:	התפלגות הנחקרים התופסים קיומן של בולטות גבוהה ופתירות נמוכה של ניגודים לפי החתכים החברתיים השונים

שוויון הזדמנויות וניגודים חברתיים בישראל בעיני מתבגרים

רחל ארהרד, יחזקאל דר, נורה רש

תמצית

נבדקו תפיסות של בני-נוער לגבי שני מימדים של "מפת החברה" הישראלית: תפיסות של שוויון ההזדמנויות בגישה למשאבים ותפיסות של ניגודים חברתיים. בבסיס הבדיקה שימשה ההנחה כי תפיסות אלה עשויות ללמד על הקשרים העתידיים בין המתבגר לבין המערכת החברתית, וכי הן עשויות להשפיע על שאיפותיו וציפיותיו להשכלה, לתעסוקה, להשפעה ולמעמד חברתי. הנתונים נאספו ב-1986 מכ-9,000 תלמידים ב-273 כיתות ח' וט' במדגם ארצי של 47 חטיבות ביניים ממלכתיות.

תפיסות של שוויון הזדמנויות נבדקו לגבי גישה לחמישה משאבים, וזאת בזיקה לארבעה מאפיינים חברתיים שמקובל לראותם כבסיסים לאי-שוויון. המשאבים ששימשו בבדיקה הם השגת עבודה, רכישת השכלה, רכישת של מקצוע יוקרתי, קבלת תפקיד ציבורי בכיר, והשגת עמדת השפעה בחברה. תפיסת הגישה למשאבים אלה נבדקה ביחס לכל אחד מההחתכים החברתיים הבאים: המין ("נשים לעומת גברים"), המעמד הסוציאלקונומי ("עשירים לעומת עניים"), המוצא העדתי ("עדות המזרח לעומת עדות המערב") ומידת המרכזיות של הישוב ("תושבי ערים גדולות לעומת עיירות הפיתוח"). מכפלת המשאבים והחתכים יצרה 20 משתנים ונמצא שהנחקרים מבדילים בבירור ביניהם.

מידת אי-השוויון הרבה ביותר נתפסה כחתך המעמדי - כ-60 אחוז מהנחקרים סבורים שסיכויי החיים של בני העשירים טובים יותר מסיכויי בני העניים. תפיסת אי-השוויון הנמוכה ביותר עלתה כחתך העדתי - רק 16 אחוז מהנחקרים תופסים את סיכויי המזרחיים כפחות טובים מסיכויי המערביים. עוצמות תפיסות אי-השוויון כחתכי המין והישוב נמצאו בתווך - כשליש מהנחקרים רואים יתרון לגברים על-פני הנשים, ולתושבי ערים מרכזיות על-פני תושבי ערי הפיתוח.

בין המשאבים שנבדקו, אפשרויות הכניסה לתפקידים חברתיים בכירים ויוקרתיים נתפסו, כצפוי, כבלתי-שוויוניות ביותר. בניגוד לצפוי, עלתה תפיסה של אי-שוויון גבוה יחסית לגבי השגת עבודה ואבטלה. נמצאה תפיסת אי-שוויון יחסי כולט כמימד של עבודה-אבטלה כחתך הישוב, והיא משקפת כנראה מודעות לבעיות האבטלה בערי הפיתוח.

41

הסיכוי לרכישת השכלה גבוהה נתפס כשוויוני ביותר, הגם שרבע מהנחקרים, בממוצע, מעריך שלבני קטגוריות חברתיות "חזקות" סיכויים טובים יותר לרכוש השכלה גבוהה. השונות הגדולה ביותר בין תפיסות הגישה למשאבים מופיעה כחתך המינים: לעומת תפיסה של אי-שוויון מזערי בסיכוי לרכוש השכלה, מסתמנת תפיסה של אי-שוויון ניכר מאוד בסיכוי להתמנות לתפקיד ציבורי בכיר.

נמצא שנתוני רקע אישי ומשפחתי של הנחקרים - מין, יכולת שכלית, מיצב סוציאקונומי ומוצא עדתי, מסבירים רק חלק קטן למדי של השונות בתפיסות, כאשר ליכולת השכלית האפקט החזק ביותר: בעלי יכולת שכלית גבוהה יותר, נוטים לתפוס יותר קיומו של אי-שוויון.

תכנית חקירת הניגודים בחברה דמתה לתכנית החקירה של תפיסות אי-השוויון. נבדקו תפיסות ניגודים בשישה חתכים חברתיים: מעמדי ("בין עשירים לעניים"), דתי ("בין דתיים לחילוניים"), השכלתי ("בין בעלי השכלה גבוהה לבעלי השכלה נמוכה"), עדתי ("בין מזרחיים למערביים"), ישובי ("בין תושבי הערים המרכזיות לבין תושבי ערי הפיתוח") ופוליטי ("בין תומכי הליכוד לבין תומכי המערך"). נבדקו שני מימדים של כל ניגוד: כולטות ומידת פתירותו. באופן כללי נמצא כי בממוצע כשני-שליש מהנחקרים תפסו את עוצמת הניגודים כבינונית או גבוהה. שליש מהם סבורים שהניגודים כולטים כמידה רבה ומרכיבים אינם צופים החמרה כמצב זה בעתיד. בחמישה מתוך ששת החתכים החברתיים הם אף צופים מיתון של הניגוד.

הניגוד בין דתיים לחילוניים נתפס כחמור וכבלתי-פתיר ביותר. אחריו, במרחק ניכר, נתפס הניגוד הפוליטי. הכולטות של הניגוד העדתי ושל הניגוד הישובי נתפסו כנמוכה ביותר וכבעלת סיכויי הפתירות הגבוהים ביותר. תפיסת בני-הנוער את הניגוד הישובי והעדתי כמתונים שבין הניגודים הולמת את הממצאים לגבי תפיסת שוויון ההזדמנויות ועומדת בסתירה לדימוי הרווח על חומרת הניגוד העדתי בישראל. שוב, בניגוד לציפיה, נמצאה רק ויקה חלשה ביותר בין תפיסות הניגודים לבין נתוני הרקע האישי והמשפחתי של הנחקרים - מין, יכולת שכלית, מיצב סוציאקונומי ומוצא עדתי. ליכולת השכלית בלבד נמצא קשר משמעותי לתפיסות הניגודים. הניגוד כחתך הדתי, שנתפס כאמור כניגוד החזק ביותר, נמצא גם קשור יותר מאחרים לנתוני הרקע.

בשלושה מבין שבעת החתכים החברתיים שנחקרו - המעמדי, הישובי והעדתי - נבדקו הן תפיסות שוויון ההזדמנויות והן תפיסות ניגוד. נמצא, שאי-השוויון הגדול ביותר נתפס כחתך המעמדי, והוא מלווה

כבולטות ניכרת של ניגודים בחתך זה. גם בחתך הישובי מתקיימת הלימה כזו, והגם שעוצמת התפיסות חלשה יותר. בחתך העדתי מסתמנת אי-הלימה מעניינת: בצד תפיסת אי-שוויון נמוכה ביותר, כמחצית מהנחקרים מצביעים על כולטות ניכרת של הניגוד העדתי. יוצא, שבני-הנוער מבחינים אמנם בפערים ריבודיים בין העדות, שאף יוצרים מתח בין-עדתי, אך אינם מסבירים אותם על-ידי אפליה מבנית של המזרחיים. אי-שוויון וניגודים עדתיים, הגם שנתפסים כקיימים באופן משמעותי, נראים כפחות בולטים מהדימוי הרווח בחברה של ההבדלים העדתיים. הם גם קשורים חלש ביותר לרקע העדתי של הנחקרים. המימצא הולם מימצא מקביל, כחקירה אחרת במדגם זה, אודות רמה נמוכה יחסית של תחושות קיפוח עדתיות שגם זיקתן למוצא העדתי חלשה ביותר (דר, רש וארהרד, 1989).

יותר מצד תפיסת הניגודים ופחות מצד תפיסת אי-השוויון, מסתמנת תפיסת "מפה חברתית" קונפליקטואלית למדי, אך לא של חברה שסועת ניגודים. תפיסת הכולטות של הניגודים בהווה מאוזנת במידה רבה על-ידי ציפיה ברורה להתמתנותם בעתיד. כך, כאמור, בראש ובראשונה בחתך העדתי והישובי, אך גם בחתך המעמדי ובחתך הפוליטי. ככל שהדבר נוגע לגישה למשאבים, תפיסת הפתירות של הניגודים מעוגנת ככל-הנראה בהפנמה של ערך שוויון ההזדמנויות בחברה הישראלית, לפחות במשמעות הליברלית של המושג, כשוויון כגישה למשאבים, אם גם לא כשוויון במידת השגתם בפועל. בתוך-כך מתייחד הניגוד הדתי, שנתפס גם כבולט ביותר בין כל הניגודים וגם כפחות פתיר ביניהם.

1

תפיסות של שוויון הזדמנויות בהקצאת משאבים ותפיסות של ניגודים חברתיים

המחקר הנוכחי הוא חלק ממחקר רחב יותר הכודק כיצד תופסים מתבגרים מרקע חברתי שונה כמה מרכיבים במפה החברתית של ישראל, בעיקר כהיבט הריכוזי שלה. המושג "מפה חברתית" בא לציין מכלול של דימויים אודות הסדר החברתי: דימויי זהויות של קבוצות חברתיות, דימויים של מיצבן על סולמות הכסף, הכוח והיוקרה בחברה, דימויים של יחסי הגומלין שביניהן, וכן תפיסות של צדק וכללי חלוקה של משאבים ותגמולים, ותפיסות הלגיטימציה של כללים אלה. במחקר זה ייבדקו שני מרכיבים של המפה החברתית: (א) תפיסת שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים ותגמולים חברתיים, מבחינת היתרון והקושי של קבוצות חברתיות שונות לגשת אליהם ולהשיגם; (ב) תפיסת ניגודים כחתכים חברתיים שונים, בין קבוצות "גבוהות" ו"נמוכות" בכל חתר, או בין קבוצות המחזיקות באמונות שונות.

בחקר תפיסת המפה החברתית על-ידי מתבגרים יש עניין משולש. ראשית, ניתן לראות כתפיסות מדדים לכדיקת המימוש של שוויון ההזדמנויות החברתי, שהוא ערך מרכזי בחברה הישראלית, כפי שהוא נתפס על ידי האזרחים לעתיד. שנית, צעירים בגיל העשרה עשויים להיות דור סוציולוגי שונה מדור הוריהם, המצויים בשנות הארבעים לחייהם. הדימויים החברתיים של המתבגרים יושפעו כוודאי מגילם הצעיר, אך הם עשויים לשקף גם מציאות חברתית חדשה שהולכת ומתהווה ברוכד הצעיר של החברה וטרם הוכרה על-ידי החברה המבוגרת. ושלישית, לתפיסת המפה החברתית עשוי להיות תפקיד בחיזוי הקשרים העתידיים בין המתבגר לבין המערכת החברתית בתוכה הוא עתיד לפעול והיא עשויה להשפיע על נאמנויות חברתיות ומחויבויות אזרחיות, כמו גם על שאיפות וציפיות להשכלה, תעסוקה, השפעה ומעמד חברתי. בכך ניתן לראות משאב עמדותי ורכיב במערך ההנעה של הפרט והקבוצה החברתית (Dahrendorf, 1979).

מגיל צעיר יוצר לעצמו הפרט תפיסות ודימויים על החברה בתוכה הוא חי ועתיד לפעול בבגרותו (Berger & Luckman, 1967). זוהי תפיסת העולם שסביבנו - "התמונות שבראשנו" - שבצד היותן תוצר התנסויות בעבר, קובעות באופן סלקטיבי תגובות לסביבה בעתיד. דימויים אלה עשויים להיות מושפעים מגורמים שונים, כרקע תרבותי, מעמד חברתי, יכולת וכישורים, צרכים ורצונות, וכן מהתנסויות ותהליכי סוציאליזציה בתוך המשפחה, בבית-הספר ובסביבות חברתיות אחרות. מעבר לתפיסה הייחודית של כל פרט, עשויים גם להתפתח מאפיינים תפיסתיים סגוליים לקבוצה.

תפיסת שוויון/אי-שוויון בהקצאת משאבים

תכנית ההסדרים הנוגעים להקצאת משאבים בחברה - טיבם, נדירותם, זמינותם, אמות המידה להקצאתם, ודרכי המרתם - מהווים היבט בסיסי של המבנה החברתי. מיסוד הסכמי פחות או יותר של הסדרים אלה מהווה תנאי יסוד לחיי חברה סדירים ולחלוקת עבודה חברתית. בכל החברות המוכרות לנו, משאבים ותגמולים מתחלקים כאופן בלתי שווה בין פרטים וקבוצות. הקצאה דיפרנציאלית של המשאבים יוצרת סולמות של ריבוד בחברה, שנעשים מוקדים למשא ומתן ולקונפליקטים חברתיים המשפיעים על מידת היציבות וההמשכיות של הסדר החברתי. מידת הלגיטימיות של ההקצאה הבלתי-שוויונית נתונה להערכה ביקורתית מתמדת, שיסודה אינסטרומנטלי אך הנושאת עימה, במידה רבה, גם צביון מוסרי. בצד הצידוקים הפונקציונאליים, ההנעתיים כעיקר, של אי-השוויון הממוסד, קיימים טיעונים לגבי הפונקציות השליליות שלו. במישור האינסטרומנטלי, אי-שוויון ניכר נתפס כמונע מיצוי של מאגר הכשרון הגנוז בחברה, פוגע בהנעה לפעילות חברתית של התופסים עצמם מקופחים ופוגע בנאמנותם לחברה. הוא גם מטפח איבה ואי-אמון בין מגזרים וקבוצות. וכתוצאה מכך נפגעת האינטגרציה החברתית הכוללת. במישור המוסרי, אי-שוויון נתפס בדרך-כלל כבלתי צודק וכמקפח את החלשים.

העקרון המריטוקרטי, שתגמול יינתן על-פי מאמץ והישג, ללא זיקה לשאריות ולסטאטוס משפחתי תוך הבטחת שוויון הזדמנויות בגישה אל התגמולים, הוא מהנחות היסוד של חברות ליברליות מודרניות. הדרישה להבטחת עקרון זה אינה רק בבחינת אידיאל מופשט, אלא היא מתורגמת ללחץ של קבוצות חלשות, ושל הדוברים בשמן, להגדלת חלקן במשאבים החברתיים. בחברות כמו החברה הישראלית, בהן אתוס שוויוני-דמוקרטי חובר לאתוס של בנין אומה ואינטגרציה לאומית, ובחברות בהן תהליכי צמיחה כלכלית מגבירים את יתרונותיהם של החזקים, הלחץ עשוי להתעצם במיוחד.

כאחד מהמהלכים שנועדו להפחית לחצים חברתיים העולים כתוצאה מאי-שוויון בחברה, נדרשת מערכת החינוך על-ידי המערכת הפוליטית להיפתח בפני קבוצות חלשות. מקור הדרישה לדמוקרטיזציה של החינוך הוא בתפיסה שהזדמנויות חינוכיות שוות הן תנאי מוקדם לשוויון הזדמנויות חברתי, והיא יונקת מאמונה חזקה ביכולתו של החינוך לצייד אנשים צעירים במשאבים חיוניים לסיכויי החיים שלהם, באופן שיחליש את הקשר בין מוצאם לעתידם הריכודי. ואכן, בית-הספר האוניברסליסטי בחברה דמוקרטית מדגיש את התפקיד המקדם והיוצרני של החינוך, מתאמץ לשדר מסרים של הוגנות ושוויון הזדמנויות חינוכי וחברתי ומעודד דגמים של הצלחה תמורת מאמץ. בכך הוא מחזק בקרב תלמידיו הפנמה של ערך שוויון ההזדמנויות ומפתח רגישויות לגבי מימושו של ערך זה.

מרבח בכך בית-הספר האינטגרטיבי, המנסה להגדיל את השוויון בגישה לתשומות חינוך מעצם הבאתם של "חלשים" ללמוד בכפיפה אחת עם "חזקים", בסביבה לימודית-חברתית עשירה יותר מזו שבה התנסו בבית-הספר ההומוגני "החלש". בד-בבד, בית-ספר זה עשוי גם להגביר את הרגישות סביב מימושו של ערך שוויון ההזדמנויות, כי המפגש שנוצר בו בין בלתי-שווים מזמן לחלשים שפע של הזדמנויות לחוות תחושות של קיפוח.¹

תפיסת ניגודים בין קבוצות חברתיות

מרכיב שני במפה החברתית הוא תפיסת היחסים בין קבוצות חברתיות שונות המזהות בחברה. ההשתייכות לקבוצה חברתית מהווה חלק חשוב בזהות החברתית של הפרט. טיב יחסי הגומלין המתקיימים בין הקבוצות קובע במידה רבה את טיבו של הסדר החברתי. יחסים אלה סובבים לא-מעט

1. השפעות ההקשר החינוכי על תפיסת ההיבטים הריכודיים של המפה החברתית בכלל, ועל תפיסת שוויון ההזדמנויות בפרט, נחקרו מעט מאוד. בדרך כלל נבדק רק מרכיב אחד של התופעה שהיא רב-מימדית. למשל, סוג בית-הספר (מקצועי לעומת עיוני) נמצא קשור לנטיה לתפוס קיום של אי-שוויון חברתי, כשמאפיינים עדתיים ומעמדיים מתווכים בין שני משתנים אלה (נוה, 1981). כן נמצא שארגון למידה סגרגטיבי, כמו חלוקה לרמות הקבצה, עשוי להשפיע על תפיסות של מימוש צדק חברתי. ככל שרמת ההקבצה של התלמיד גבוהה יותר, חזקה יותר נטייתו לתפוס אי-צדק ואי-שוויון בחברה, וקטנה יותר תפיסת הקיפוח האישי (חן, 1977; אשחר, 1979).

סביב סוגיית השליטה במשאבים החברתיים וחלוקתם - הנגישות הדיפרנציאלית של פרטים, כגון זיקתם הקבוצתית, אל מקורות המשאבים, והיכולת להמיר משאבים ביעילות לטובין חברתיים אחרים. כל קבוצה חותרת לקדם את מטרותיה ואת האינטרסים שלה ולהגדיל את חלקה בעוגת המשאבים החברתיים, או את השפעתה על חלוקתם.

לניגודים בין-קבוצתיים שעולים סביב דפוסי הקצאת משאבים ואפשרויות ההשפעה על הקצאה זו, עשויות להיות פונקציות חברתיות חיוביות ושליליות. הם עשויים לסייע בעיצוב זהותה של הקבוצה, לחזק את הסולידריות והלכידות הקבוצתית, ולהפעיל משאבים לטנטיים של הקבוצה. בו-בזמן, ניגודים מגבירים גם כידול בין קבוצות, בין "שייכים" לבין "לא שייכים", בין "מאמינים" לבין "לא-מאמינים", בין אלה "שיש להם" לבין אלה "שאין להם". ככל שההזדהות עם הקבוצה גוברת, תגדל העוינות כלפי קבוצות אחרות וירבו הסיכויים להסלמת הניגוד. ככל שגדול הפער בין הערכים האידיאליים לבין המצב האמיתי, בין ה"מגיע" לבין ה"יש", ייתפס הניגוד כעמוק יותר. ניגודים חריפים ומתמשכים בין קבוצות חברתיות מהווים איום על כל חברה, אך במיוחד על חברות דמוקרטיות, שהלגיטימציה שלהן נשענת על קונצנזוס ערכי. הבעיה תחריף בחברות הטרוגניות מבחינה אתנית ותרבותית, בהן קווי חתך מעמדיים עשויים לחפוף חתכים חברתיים פרימורדיאליים.

בתפיסת הניגודים החברתיים ניתן להבחין שני מימדים: (א) בולטות הניגוד - תפיסה של גודל ההבדלים ועוצמת הניגודים בין הקבוצות בהווה; (ב) פתירות הניגוד - תפיסת ההתפתחות העתידית של הניגוד בכיוון של מיתון או העצמה. יש להבחין גם בין מושאי הניגודים. סוג אחד, קשור לחלוקת המשאבים בחברה והוא מתגלה בפער שבין תפיסות צדק לבין דפוסי ההקצאה הממשיים. משעה שקבוצות מרכזיות מהוות קבוצת התייחסות לקבוצות חלשות, גוברת המודעות להקצאה הבלתי-שווה של משאבים, ומתפתחת תחושה של קיפוח יחסי. הקבוצות המקופחות עשויות לערער על לגיטימיות דגם ההקצאה ולתבוע הגדלת חלקן במשאבים. דרישותיהן תתקלנה בהתנגדות בעלי היתרון במסגרת דפוס ההקצאה הקיים, שאף יציגון כמאיימות על הסדר החברתי. הגם שכולטותם של ניגודים אלה בהווה עשויה להיות גבוהה, מטבעם הם ניתנים למשא ומתן חברתי ולכן גם סיכויי הפתירות שלהם עשויים להיתפס כגבוהים. סוג אחר, הם ניגודים לגבי עקרונות וערכים בסיסיים, כמו ניגודים דתיים ואידאולוגיים. סוג זה של ניגודים עשוי לעורר עוינות בעוצמה גדולה וסיכויי הפתירות שלו עשויים להיתפס כנמוכים, כי הערכים והסמלים הקשורים לניגוד הם מרכיבים כזהויות קבוצתיות והפגיעה בהם מאיימת על האינטגרציה ועל העמדה המוסרית של הקבוצה. עקרונות

וערכים מעצם מהותם אינם "בני-חלוקה" וקיימת לגביהם תפיסה של "משחק סכום אפס" המקשה על השגת פשרה בין הצדדים.

במציאות החברתית נוצרים חיבורים בין שני סוגי הניגודים, במיוחד כאשר ניגודי אמונה פולשים לזירה הפוליטית ומקבלים אופי של מאבק על משאבי כוח והשפעה ולעתים גם על משאבי כסף.

משאבים וחתכים חברתיים

כתפיסת המפה החברתית משמשים איפוא שני מושגים מרכזיים: מושג המשאב ומושג החתך החברתי.

משאב הוא "סחורה חברתית" המשמשת כמערכות חליפין חברתיות והשגתו קובעת במידה רבה את סיכויי חייו של הפרט ואת עמדתו הריבודית.² באופרציונליזציה של המשאבים החברתיים המשמשים כבדיקת התפיסה של שוויון ההזדמנויות, יצאנו אמנם מההבחנה האנאליתית הקלאסית, בין משאבים חומריים (כסף), משאבי השפעה (כוח) ומשאבי יוקרה, אך תרגמנו אותה לחמש "סחורות" ריבודיות קונקרטיות, לתפקידים חברתיים בעלי משמעות כתפיסתם החברתית של מתבגרים. לאור מקומה המרכזי של התעסוקה בהגדרת העמדה הריבודית של הפרט, הענקנו משקל מכריע לתפקיד התעסוקתי כתגמול או כמשאב חברתי. בתוך-כך הבחנו כשתי קטגוריות של משאבים מבחינת נדירותם ואפשרויות הגישה אליהם.

כמשאבים בסיסיים ופחות נדירים הגדרנו "קבלת עבודה" ו"רכישת השכלה גבוהה". במציאות כלכלית של שיעורי אבטלה גבוהים, במיוחד בקרב אנשים צעירים, עצם השגת עבודה תיתפס כמשאב, ואף שזהו משאב ראשוני, סיכויי השגתו יהיו דיפרנציאליים על-פי העמדה הריבודית של קבוצות חברתיות שונות. אשר להשכלה גבוהה, הגישה אליה קשה יותר מאשר לעבודה ככלל, אך בעקבות התרחבות החינוך העל-יסודי במהלך

2. בהקשר זה ניתן לומר שכל משאב עשוי לשמש כתגמול חברתי שהושג באמצעות המרת משאבים קודמים כלשהם, ולהיפך - כל תגמול עשוי לשמש כמשאב שניתן להמירו למשאבים (או לתגמולים) מסוג שונה כתוך פעולת החליפין החברתית. לצורך האחדה אנו משתמשים כאן בעיקר במושג ה"משאבים החברתיים".

שנות ה-70 וה-80, היא הולכת ונפתחת גם לקבוצות חברתיות חלשות. עם זאת, רכישתה נשארת דיפרנציאלית, אף יותר מהשגת העבודה, על-פי העמדה הריבודית.

לקטגוריה שניה של משאבים שייכים שני סוגי תפקידים שנדירותם מובהקת - התפקיד הפרופסיונלי הגבוה, כמו מדען, רופא, עורך-דין ומהנדס, והתפקיד הציבורי-פוליטי הבכיר, כמו שר כממשלה, חבר כנסת, שופט, שגריר, ראש-עיר. בתפקיד הפרופסיונלי כרוכים תגמולי יוקרה וכסף, ולעתים גם השפעה (כוח), ברמה גבוהה, ובתפקיד הציבורי מתכנסים יחד תגמולי כוח ויוקרה, ולעתים גם כסף. כניסה לשני סוגי התפקידים היא גם כניסה לעמדות בצמרת הריבוד החברתי.

בגלל המשקל הרב של תעסוקה ומקצוע בהערכת התפקידים הפרופסיונליים והפוליטיים, מצאנו לנכון להעמיד כתגמול בפני עצמו את היכולת להשפעה חברתית ופוליטית במערכת הקהילתית, ללא קשר לתפקיד או למקצוע זה או אחר.

המושג השני המשמש כתפיסת המפה החברתית הוא החתך החברתי. זו תפיסה של חלוקה סכמטית, לרוב קטגוריאלית או אף דיכוטומית, של קבוצות בעלות אינטרסים מנוגדים במידת כלשהו של המערכת החברתית. בחלקן אלה קבוצות של "גבוהים" ("חזקים") ו"נמוכים" ("חלשים") מבחינת השליטה המשפחתית והאישית במשאבים, ובחלקן קבוצות המחזיקות באמונות שונות, כמו "שמאל" ו"ימין", "דתיים" ו"חילוניים", הנאבקות על שליטה במשאבים ברמה הכלל-חברתית. מהבחינה האמפירית, הכחנו בחברה היהודית בישראל בשבעה חתכים חברתיים: החתך המעמדי של "עשירים" ו"עניים", החתך התרבותי של "משכילים" ו"חסרי השכלה", החתך העדתי של "מזרחיים" ו"מערביים", החתך הישובי של "ערים גדולות במרכז הארץ" ו"ערי פיתוח", החתך הפוליטי של "מערך" ו"ליכוד", החתך הדתי של "דתיים" ו"חילוניים" וחתך המינים של "נשים" ו"גברים".³ מדובר בחתכים חברתיים אוניברסליים, שכמותם ואנאלוגיים להם קיימים כמעט בכל חברה; אולם, הם גם זוכים במשמעויות יחודיות בחברה הישראלית.

3. נמנענו מלכלול בחקירה את החתך הלאומי של "יהודים" ו"ערבים", דווקא בשל עוצמת הניגוד בין שתי הקבוצות הלאומיות, שעשוי היה להאפיל על ניגודים בחתכים אחרים ולפגוע בהפקתם.

החתך המעמדי

החתך המעמדי זוכה לכולטות רבה לנוכח הדימוי ההיסטורי של חברה שוויונית סוציאליסטית (הורביץ וליסק, 1977). דימוי זה ממשיך לשרוד למרות מציאות של צמיחה כלכלית קפיטאליסטית שמלווה בגידול מתמיד של אי-שוויון סוציאקונומי המזין רגישויות חברתיות לאי-שוויון כלכלי ומעצים תחושות קיפוח מעמדי (גינור, 1983; אריאן, 1985).

החתך ההשכלתי

הגישה הרווחת רואה בחתך ההשכלתי חלק בלתי-נפרד מהחתך המעמדי. הוא ראוי, עם זאת, לטיפול מובחן משום המגמה של גידול ניכר בדפוסים מוביליות סוציאקונומית שלא כמסלול של השכלה גבוהה, שהסתמנה במהלך שנות ה-70 וה-80 (יער, 1986). התרחבות ניכרת של ההשכלה הגבוהה בשנים אלה, המלווה מגמה זו, עשויה לחזק דיפרנציאציה של "הון תרבותי", שתהיה מובחנת, במידה זו או אחרת, מהדיפרנציאציה המעמדית (נהון, 1987).

החתך העדתי

יותר מחתכים אחרים, מקבל משמעות יחודית וזוכה לכולטות מיוחדת החתך העדתי. בולטותו ניזונה מחלוקה דיכוטומית של החברה היהודית בישראל לשני מצרפים עדתיים גדולים - מצרף עדות המזרח, בעיקר יוצאי ארצות האיסלאם, ומצרף עדות המערב, במקור יוצאי ארצות אירופה. מכוח ההמשכיות של מסורות וזהויות תרבותיות וכן מכוח התמדתם של נתונים סוציאקונומיים במעבר מדור לדור, מוסיפה החלוקה העדתית הדיכוטומית לאפיין במידה רבה גם את הקבוצה של ילידי הארץ, דור שני ושלישי, ששיעורה באוכלוסיה עולה בצורה תלולה (Matras, 1985). המבנה העדתי הנוכחי נוצר במידה רבה כתוצאה מההרכב העדתי של העליות לארץ ישראל. בעוד בעליות שקדמו להקמת המדינה, היוו המערביים רוב מכריע, היה רוב מנינם של גלי ההגירה הגדולים של סוף שנות ה-40 וה-50 יוצאי ארצות האיסלאם. עובדת היותם של מרבית המערביים ותיקים ומרבית המזרחיים חדשים בארץ, תרמה גם היא תרומה מכרעת לחפיפה שנוצרה בין החתך המעמדי, כולל המרכיב ההשכלתי שבו, לבין החתך העדתי (פרס, 1983; סמוחה וקראוס, 1986; אייזנשטדט, 1989, פרק 11). חפיפה זו היא שהעניקה, ועדיין מוסיפה להעניק גם בדור שני ושלישי, את הבולטות החברתית המיוחדת לחתך העדתי, כאשר שני אתוסים חזקים, אתוס "קיבוץ הגלויות" והאחדות הלאומית מזה ואתוס השוויון החברתי מזה, מזינים בו-זמנית תחושות קיפוח ורגישות חברתית ופוליטית סביב חתך זה (Smootha, 1978).

החתך הישובי

החפיפה בין החתך המעמדי והחתך העדתי באה לידי ביטוי מובהק בחתך הישובי, ערים גדולות כמרכז הארץ לעומת ערי פיתוח בפריפריה (וינטראוב וקראוס, 1982). מרביתם של תושבי ערי הפיתוח הם "עולים חדשים", יוצאי ארצות האיסלאם שהובאו אל ישובי הפיתוח לא מתוך בחירה אלא כמסגרת מדיניות של פיזור אוכלוסיה באזורים כלתי מיושבים ביהודים. חלק ניכר מערי הפיתוח מאופיינות עד היום לא רק בשוליות גיאוגרפית, אלא גם בשוליות חברתית ותרבותית (Klaff, 1977; לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, 1987). בסיס כלכלי צר ומעריך מוגבל של תעסוקות נמוכות-יוקרה, תורמים למאזן הגירה שלילי מערי הפיתוח, תוך כדי סלקציה חברתית שלילית ונטישת הישוב על-ידי חלק מהצעירים המוכשרים (Spilerman & Haviv, 1975; Semyonov & Tyree, 1981).

חתך המינים

חתך המינים, אי-השוויון האוניברסלי בין נשים לגברים כגישה למשאבים ובשליטה עליהם, מקבל משמעות סגולית בישראל בשל התנגשות בין מגמות ברורות של מודרניזציה חברתית לבין השתמרות אוריינטציות משפחתיות חזקות, מסורתיות למדי (פרס וכץ, 1980). הדבר משתקף ברמה גבוהה של חלוקת עבודה לפי מין, הן בתוך המשפחה והן במערכת התעסוקה ובאי-השוויון בהקצאת התגמולים לגברים ולנשים בתחומים שונים. לעומת שוויון בין המינים בהשתתפות במערכת החינוך לשלביה השונים, שבר הנשים בתעסוקות זהות מגיע רק ל-78%, בממוצע, משכר הגברים; נשים מהוות רק 8% בקרב שכבת המנהלים, בממשלה לא מכהנת שרה וחברות הכנסת הן רק 5% מצירי הבית; בקרב הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות מהוות הנשים 22%, אך רק 4% בין הפרופסורים מן המניין (פרידמן, שריפט ויורעאלי, 1982). המחקר העלה, עם זאת, שסוגיות הקשורות למעמד האשה נתפסות כפחות בעייתיות מסוגיות חברתיות אחרות (יורעאלי ותבורי, 1987).

החתך הפוליטי

החתך הפוליטי של "שמאל" ו"ימין", אף הוא חתך אוניברסלי, והוא משקף במידה רבה ניגודי אינטרסים בין קבוצות ריכוזיות במאבק השליטה על המרכז החברתי כמרכז סמלי וכמרכז שמוסות את הקצאת המשאבים בחברה. השונות הבין-חברתית בחתך זה נקבעת במידה רבה על-ידי שני גורמים. הגורם הראשון הוא מידת השיוור של ניגודים אידיאולוגיים - חברתיים, לאומיים ודתיים - במאבק האינטרסים על המשאבים. הגורם השני הוא מידת החפיפה בין ניגודי אינטרסים שעולים לאורך חתכים סוציאקונומיים לבין ניגודים שמתקיימים לאורך חתכים פרימורדיאליים-אתניים. הזירה הפוליטית בישראל מהווה, מבחינה זו, דוגמה מובהקת לזירה בה מתכנסים יחד מימדים אינטרסנטיים

ואידיאולוגיים וניגודים סוציאקונומיים ועדתיים (הרצוג, 1984; פרס ושמר, 1984). יתרה מזאת, התכנסות זו מתרחשת במערכת פוליטית המווסתת בצורה ריכוזית, בנוסף למערכת הבטחון הגדולה, גם חלק ניכר מהמערכות הפונקציונליות האחרות של החברה - בעיקר את הכלכלה, את שירותי הרווחה ואת החינוך, וכך חולשת, באופן ישיר או עקיף, על חלוקת מירב המשאבים הלאומיים.

לא יפלא איפוא, שפעילות מפלגתית וניגודי מפלגות זוכים לבולטות מפליגה, שגם באה לכיטוי כדפוסי הצבעה אידיאולוגיים ובשיעורי מצביעים מהגבוהים בעולם. הבחירות של 1977 הביאו את "חירות", מפלגה לאומנית וימנית בהשקפתה החברתית שהתחברה עם מפלגת מרכז ליברלית, למרכז השדה הפוליטי. "המהפך" הפוליטי ניוון במידה רבה מפורקן של תחושות קיפוח כבושות בקרב ה"מזרחיים", שבהעדפת הפופוליזם הלאומני של "הליכוד" על-פני הסוציאליזם הפטרנליסטי של "המערך" מצאו נתיב לחדור אל מרכזה הפוליטי והסמלי של החברה הישראלית (איינשטדט, 1989, פרק 18). מהפך זה גם הביא לשינוי מכני חשוב במפה הפוליטית: מדומיננטיות ברורה של מפלגה אחת - מפא"י שנתגלגלה למפלגת העבודה, למבנה פוליטי דיכוטומי של שתי התלכדויות גדולות, שכוחותיהן כמעט שקולים, "ימין" שבמרכזו "הליכוד" ו"שמאל" שבמרכזו "המערך". איזון הכוח בין המחתות והחרפת הוויכוח הלאומי סביב השטחים המוחזקים והנושא הפלסטינאי, מוסיפים לבולטות הגדולה של החתך הפוליטי.

החתך הדתי

החתך האוניברסלי של דתיים-חילוניים זוכה למשמעות סגולית בישראל מפני החלק החשוב שנוטלים מסורות, אמונות וסמלים דתיים בהגדרת הציונות ובהגדרת הזהות הלאומית של מדינת ישראל כ"מדינת חוץ" יהודית. הרוב המכריע של יהודי ישראל מחייב זיקה אמיצה בין המדינה לבין העם היהודי ותרבותו ההיסטורית (דון-יחיא וליבמן, 1984). התפיסה הגורסת הפרדה מוחלטת בין הדת לבין המדינה אינה זוכה לקונצנזוס רחב ובמיוחד אין לה אחיזה חזקה בקרב עדות המזרח, המגזר המסורתי יותר של האוכלוסיה. מציאות זו, וכן התפיסה התיאוקרטית שהיא חלק אימננטי של הדת היהודית, מקשות על היווצרות הסדרים ממוסדים של תחומה בין דת ומדינה. כלחץ החוגים האורתודוקסיים, חילוניותה של המדינה היהודית היא סוגיה שנתונה בהתמדה למשא ומתן ומכוססת על פשרות שמשקפות מאזני כוח משתנים.

החתך הדתי משקף איפוא מחלוקות על הגדרת הזהות של מדינת ישראל ומכאן חריפות הניגודים וסיכויי פתירות נמוכים שלהם. אולם לבולטות של הניגוד הדתי מתווסף מאזן הכוח שמתקיים בין שני הגושים הפוליטיים הגדולים, המעניק למפלגות הדתיות כוח מיקוח שהוא מעבר

לכוחן האלקטוריאלי. אלו עושות בו שימוש בוטה לא רק כדי להגדיל חקיקה ברוח ההלכה, אלא גם כדי לקדם אינטרסים חומריים של הסקטור הדתי בתחום החינוך והרווחה. השימוש המניפולטיבי בכוח פוליטי כדי לקדם אינטרסים דתיים, נתפס כבלתי לגיטימי בעיני חלק גדול מהרוב החילוני ומחדד את תחושת הניגוד בין שתי הקבוצות.

2

שיטת המחקר

המשתתפים וכלי המחקר

המשתתפה הלטנטית במחקר זה - תפיסת המפה החברתית, נחקר בשני מימדים: תפיסת שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים חברתיים ותפיסת ניגודים בין קבוצות בחברה הישראלית.

1. תפיסת שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים

תפיסת שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים נבדקה באמצעות שאלות בהן נתבקש הנחקר להעריך את הסיכויים של קבוצה חברתית אחת לעומת האחרת, בחתך חברתי מסוים, להשיג משאבים חברתיים שונים.

נבדקו סיכויי השגתם של חמישה משאבים:

- (1) עבודה (לא להיות מובטל),
- (2) השכלה גבוהה,
- (3) מקצוע יוקרתי (רופא, מהנדס, עורך-דין, מדען),
- (4) תפקיד ציבורי בכיר (שר, ח"כ, שופט, ראש-עיר, שגריר),
- (5) השפעה חברתית ופוליטית (בתחומים שונים, כמו: כלכלה, חינוך, רוחה).

תפיסת שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים אלה נבדקה בארבעה חתכים חברתיים:

- (1) חתך המין: סיכויי גברים לעומת נשים,
- (2) החתך העדתי: סיכויי מערביים לעומת מזרחיים,
- (3) החתך המעמדי: סיכויי בני עשירים לעומת בני עניים,
- (4) החתך הישובי: סיכויי תושבי הערים הגדולות במרכז הארץ לעומת תושבי ערי הפיתוח.

מכפלת המשאבים והחתכים החברתיים הניכה 20 שאלות (ראה נספח, סעיפים 58-62). לדוגמא: "הערך את הסיכויים של בני עדות המערב לעומת בני עדות המזרח, להשיג עבודה ולא להיות מובטלים". השאלות היו סגורות עם סולם בן 5 דרגות (מ-1: עדיפות לקבוצה החלשה, עד 5: עדיפות לקבוצה החזקה). בניתוח הנתונים אוחדו הדרגות 1 ו-2 לקטגוריה אחת שמשמעה אי-שוויון בכיוון העדפת הקבוצה החלשה. באותו אופן קובצו גם הדרגות 4 ו-5 לקטגוריה אחת, שמשמעה אי-שוויון בכיוון העדפת הקבוצה החזקה. משמעה של דרגה 3 הוא כי לקבוצות המשוות יש סיכוי דומה לקבל את המשאבים.

2. תפיסת ניגודים חברתיים

תפיסת הניגודים החברתיים נבדקה באמצעות שאלות בהן נתבקש הנחקר לחוות דעה על קיומם של ניגודים בשישה חתכים חברתיים:

- (1) החתך הדתי: חילוניים - דתיים,
- (2) החתך הפוליטי: תומכי הליכוד - תומכי המערך,
- (3) החתך המעמדי: עשירים - עניים,
- (4) החתך ההשכלתי: בעלי השכלה גבוהה - בעלי השכלה נמוכה,
- (5) החתך הישובי: תושבי ערים גדולות במרכז הארץ - תושבי ערי פיתוח,
- (6) החתך העדתי: מערביים - מזרחיים.

נבדקו שני מימדים של תפיסת הניגודים:

בולטות הניגוד כהווה:

הנחקרים נתבקשו להעריך אותה על סולם בן 5 דרגות (מ-1: הניגוד בולט מעט מאוד; עד 5: הניגוד בולט הרבה מאוד).

פתירות הניגוד: הערכת ההתפתחות הצפויה לעתיד של הניגוד בכיוון של החמרה או מיתון.

הנחקרים נתבקשו להעריך את סיכויי הפתירות של הניגוד בעוד 10 שנים על סולם בן 3 דרגות (1: הניגוד יהיה פחות בולט; 2: לא יהיה שינוי; 3: הניגוד יהיה יותר בולט).

מכפלת החתכים החברתיים ומימדי הניגוד הניכה 12 שאלות (ראה נספח, סעיפים 63, 65). לדוגמא: "כמו חברות אחרות, החברה בישראל נחלקת לקבוצות שונות. לפעמים ההבדלים בין הקבוצות בולטים יותר ולפעמים בולטים פחות. באיזו מידה הניגוד חילוניים-דתיים נראה לך בולט היום בישראל?"

לפני הכנת השאלון נערכו דיונים קבוצתיים עם תלמידים מבתי-ספר בעלי איפיונים שונים, כדי ללמוד כיצד סוגי המשאבים והניגודים החברתיים השונים מתבטאים בלשונם של בני 13-15. על-סמך דיונים אלה נבנה שאלון ראשון, שנבדק במחקר חלוץ בשתי חטיבות ביניים שונות מבחינת הרכב תלמידיהן. על-פי תגובות התלמידים והערותיהם, נבנה שאלון מתוקן שנבדק במחקר חלוץ שני בשתי חטיבות נוספות. בנוסף לבדיקה חוזרת של תוכן השאלות וניסוחן, נבדקו כשלב זה גם אופן ההתפלגות של התשובות, וכן בעיות הקשורות בהעברתו. בסופו של שלב זה נקבעה המתכונת הסופית של השאלון.

3. משתני רקע אישי ומשפחתי

(1) מין:

משתנה דיכוטומי: 1 - זכר, 2 - נקבה.

(2) מיצב סוציאקונומי:

מדד משוקלל, באמצעות ניתוח גורמים, של השכלת האב, השכלת האם ותעסוקת האב. השכלת ההורים נמדדה על סולם של 6 דרגות (מ-1: יסודית חלקית, עד 6: אקדמית). תעסוקת האב נמדדה על סולם של 9 דרגות עיסוקים על פי סולם היוקרה התעסוקתית של הרטמן (הרטמן ואילון, 1975), כשציון המדד הסופי נע מ-1: נמוך; עד 7: גבוה. מתאמי המדד המשוקלל עם המרכיבים המקוריים היו כדלקמן: עם השכלת האב .92, עם השכלת האם .85, עם תעסוקת האב .86.

(3) מוצא עדתי:

כדי להמנע מקבלת קטגוריה עמומה מבחינת התוכן העדתי של נחקרים "ישראלים", הוגדר מוצא על-פי ארץ הלידה של ההורים ושל אבי-האב ואבי-האם. מוצא הנחקר הוגדר מערכי - כאשר שני ההורים או שני הסבים (כאשר ההורים ילידי ישראל), הם ילידי אירופה, אמריקה, דרום אפריקה או אוסטרליה; מזרחי - כאשר שני ההורים או שני הסבים (כאשר ההורים ילידי ישראל) הם ילידי אסיה או צפון אפריקה; מעורב - כאשר אחד ההורים או אחד הסבים הוא יליד אסיה או אפריקה, והשני יליד אירופה או אמריקה.

(4) יכולת שכלית:

אחוז תשובות נכונות כמבחן משכל מילולי, נוסח עברי של מבחן Otis, שהוא מבחן רב-ברירה בן 65 פריטים. מבחן זה נמצא בשימוש השירותים הפסיכולוגיים-חינוכיים לצורך אבחונים קבוצתיים. הוא כולל תת-מבחנים של הבנה לשונית, אוצר מלים, כושר אנאלוגיה, הפשטה

והכללה. משך המבחן 25 דקות, וכדי למנוע העתקות הוא ניתן בשני נוסחים מקבילים. מהימנות המבחן היתה $\alpha = .90$.

כל נתוני הרקע הופקו מהנחקרים עצמם ולא אומתו על-ידי שימוש במקורות אחרים.

המדגם

במחקר השתתפו 9,140 תלמידים מ-273 כיתות ח' וט' במדגם ארצי של 47 חטיבות ביניים בחינוך הממלכתי העברי בשנת הלימודים תשמ"ו (1985/86).

1. דגימת החטיבות

בניגוד לבית-הספר היסודי ולחטיבה העליונה, מתקיימת בחטיבת הביניים אינטגרציה יזומה כמדיניות חינוכית ברורה. החטיבות מתאפיינות לכן במגוון של הרכבים הטרוגניים בבתי-הספר ובכיתות, ובמגוון של דפוסי התמודדות ארגונית ופדגוגית עם הרכבים אלה. כדי לצמצם את בעיית הפיקוח על משתנים מתערבים נוספים, נתחם המדגם לחטיבות של החינוך הממלכתי בלבד. כמו כן לא נכללו בו בתי-ספר פנימייתיים, בתי-ספר קיבוציים (למעט שלוש חטיבות אינטגרטיביות) ובתי ספר מהמגזר הערבי.

בחטיבות הביניים של החינוך העברי לומדים 55% מבני הגיל⁴, מהם 83% בחינוך הממלכתי (משרד החינוך והתכנון, 1987, לוח א4). מתוך 115 החטיבות הממלכתיות בשנת תשמ"ו נדגמו 47 (40%) בדגימת שכבות על-פי (א) הרכב אוכלוסיית התלמידים בבית-הספר, ו-(ב) האקלים האינטגרטיבי של החטיבה. מידע על הרכב התלמידים הופק מנתוני "מדד הטיפוח" של משרד החינוך והתכנון. מידע על אקלים בית-הספר ועל ארגון הלמידה בתוכו נאסף בשיחות עם מנהלי מחוזות, מפקחים, יועצים חינוכיים ומנהלי בתי-ספר.

4. שאר התלמידים נמצאים במערכת חינוך שלא עברה את תהליך הרפורמה.

לוח 2.1 מציג את התפלגות החטיבות לארבע קטגוריות, לפי שיעור התלמידים טעוני-הטיפול במוסד. נמצא כי במרבית החטיבות הממלכתיות שיעור טעוני-הטיפול אינו עולה על 40%. לכן נקבעו מקדמי דגימה שונים: בשתי הקטגוריות של כתי-הספר המבוססים - 33%, ובשתי הקטגוריות האחרות - 70%. בשתי הקטגוריות האחרונות נכללו חטיבות בערים הגדולות או בקרבתן וחטיבות בערי פיתוח רחוקות מהמרכז.

לוח 2.1: התפלגות מדגם חטיבות הכיניים לפי שיעור התלמידים טעוני-הטיפול במוסד

שיעור התלמידים טעוני-הטיפול במוסד								
סה"כ	עד 20%		20-40%		41-60%		מעל 60%	
	N	%	N	%	N	%	N	%
סה"כ								
חטיבות ביניים:	63	55	31	27	15	13	6	5
חטיבות במדגם:	21	45	11	23	11	23	4	8
% דגימה		33		35		74		67

2. דגימת הנחקרים

החקירה המתוארת כאן היתה חלק ממחקר מקיף שבדק תוצרים קוגניטיביים וחברתיים במצבים שונים של מיזוג חינוכי. מפני ריבוי הנושאים שנבדקו והרצון לא לייגע את הנחקרים, מחצית מתלמידי כל כיתה במדגם השיבה על שאלון תפיסת שוויון ההזדמנויות והמחצית השניה השיבה על שאלון תפיסת הניגודים. חלוקת הכיתה לחצאים נעשתה באופן אקראי. לא נמצא הבדל בממוצעי המשכל, המיצב הסוציאקונומי וההרכב העדתי, בין סה"כ התלמידים במדגם שהשיבו על השאלון הראשון לבין אלה שהשיבו על השאלון השני (ראה לוח 2.2).

לוח 2.2: התפלגות המשיבים על שאלון תפיסת שוויון הזדמנויות ועל שאלון תפיסת ניגודים חברתיים, לפי נתוני רקע

משתנה הרקע	שאלון שוויון הזדמנויות	שאלון ניגודים
יכולת שכלית	70.5	70.5
רקע סוציאקונומי	4.5	4.5
מזרחיים (%)	43.8	43.4
מערביים (%)	44.5	45.3

3. יצוג האוכלוסיה על-ידי המדגם

יצוג האוכלוסיה על-ידי המדגם נבדק על-ידי השוואת ההרכב העדתי והשכלת האב בין המדגם לבין קבוצת הגיל המקבילה בכלל האוכלוסיה היהודית בישראל. לוח 2.3 מראה ששיעור המזרחיים במדגם נמוך בכ-8% מאשר באוכלוסיה. הבדל זה עשוי לנבוע מכך שהמוצא העדתי של נחקרי

לוח 2.3: התפלגות ההרכב העדתי והשכלת האב במדגם ובאוכלוסיה¹

	השכלת אב (כאחוזים)			אחוז מזרחיים
	על-יסודית	על-תיכונית	יסודית	
במדגם	24	44	31	46
באוכלוסיה	27	40	32	54

¹ הנתונים על % מזרחיים (לפי מוצא אב) באוכלוסיה, הם לגבי כיתות ט' בתשמ"ה (משרד החינוך והתרכות, 1987, לוח ה1). נתוני השכלת האב באוכלוסיה הם רמת ההשכלה של האוכלוסיה היהודית בגילים 54-35 ב-1985 (שם, לוח ז2).

המדגם נקבע על-פי ארצות המוצא של ההורים והסבים, ואילו באוכלוסיה על-פי מוצא האב בלבד, ו/או מתחמת המדגם לחינוך הממלכתי, שבו אחוז המזרחיים נמוך באופן משמעותי בהשוואה לחינוך הממלכתי-דתי. השוואת נתוני השכלת האב מראה דמיון ניכר בין המדגם לבין האוכלוסיה.

נִיתּוּחַ הַנִּתְרָנִים

תפיסות הניגודים החברתיים נותחו ברמה של פריטים בודדים בלבד. תפיסות שוויון ההזדמנויות נותחו ברמת השאלות הבודדות ועל-ידי הקבצת השאלות למדדים הבאים:

(1) מדדים לפי החתכים החברתיים:

מעמד (עשירים/עניים), עדה (מערביים/מזרחיים), ישוב (תושבי ערים גדולות במרכז הארץ / תושבי עיירות פיתוח) ומין (גברים/נשים). מהימנות המדדים היתה $\alpha = .77-.85$.

(2) מדדים לפי סוגי המשאבים השונים מעבר לקבוצות החברתיות:

קבלת עבודה, מקצוע יוקרתי, תפקיד ציבורי, השפעה בחברה, והשכלה גבוהה. מהימנות המדדים היתה $\alpha = .62-.66$.

בעזרת ניתוחי מתאם ו-SSA נבדקו הקשרים שבין המדדים המתייחסים לתפיסת שוויון ההזדמנויות, וכן בין השאלות שבדקו תפיסת ניגודים. בשלב שני נבדקו בשני התחומים התפלגויות וממוצעים של המשתנים ברמת המדגם כולו. כניתוח תפיסות השוויון שימשו שני מדדים סטטיסטיים: ממוצע סולמות השוויון, ושיעור המשיבים כי קיים אי-שוויון. המדד הראשון נועד לבטא את רמת אי-השוויון באמצעות ערך אחד על סולם שבמרכזו הציון 3. למדד השני יש משמעות בניתוח מצרפי והוא מבטא את תפיסת השוויון באמצעות אחוז המשיבים, מתוך כלל הנחקרים, כי קיים אי-שוויון.

בשלב שלישי נבדקה התפלגות תפיסות השוויון ותפיסות הניגודים בזיקה לנתוני הרקע:

1. לפי מין.
 2. לפי רבעים של התפלגות היכולת השכלית:
1 נמוכה	(עד 59.1% תשובות נכונות)
2 בינונית-נמוכה	(59.2-71.7%)
3 בינונית-גבוהה	(71.8-81.1%)
4 גבוהה	(מעל 81.1%).

3. לפי רבעים של התפלגות המיצב הסוציאקונומי (סולם מ-1 עד 7):

1	נמוך	(עד 3.05)
2	בינוני-נמוך	(3.06-4.32)
3	בינוני-גבוה	(4.33-5.70)
4	גבוה	(מעל 5.70)

4. לפי מוצא עדתי:

מערבו, מעורב, מזרחי.

בכל חתך השוואה נערך ניתוח שונות לבדיקת הקשר בין התפיסות לבין משתנה הרקע. התוצאות מוצגות באמצעות יחס המתאם (correlation ratio) של פירסון שסימונו η . ערך η נע בין 0 - כאשר אין הבדל בין ממוצעי הקבוצות המשוות, לבין 1 - כאשר אין כל חפיפה בין ממוצעי הקבוצות (Guttman, 1988). ריבוע יחס המתאם η^2 הוא גם אומדן לאחוז השונות במשתנה התלוי המוסברת על-ידי המשתנה הבלתי-תלוי.

לסיכום כדיקת הקשרים בין משתני הרקע נערך ניתוח רגרסיה רב-משתני כדי לבדוק את האפקט היחסי ה"נקי" של כל אחד מהם על התפיסות. לבסוף, באמצעות ניתוח שונות משותפת, נבדקה שונות התפיסות בין 47 בתי-הספר, תוך פיקוח על היכולת השכלית של התלמידים.

3

ממצאים

תפיסת שוויון ההזדמנויות
בהקצאת משאבים

נבדקו ארבעה היבטים של תפיסות שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים בחברה: (א) הקשרים בין התפיסות; (ב) העוצמה של התפיסות; (ג) זיקת התפיסות לנתוני רקע אישי ומשפחתי; (ד) זיקת התפיסות להשתייכות לבית-ספר.

הקשרים בין תפיסות שוויון ההזדמנויות

תפיסת שוויון ההזדמנויות בחברה הישראלית ניתנת לניסוח על-ידי משפט המיפוי הבא:

א
תלמיד (x) מעריך את סיכוייה של
קבוצה חברתית "חזקה" מהבחינה של:
(שיוך: מין, עדה
הישג: מעמד, ישוב)

ב
להשיג משאבי-סף, כוח ויוקרה באמצעות:
(עבודה, מקצוע יוקרתי,
מעמד ציבורי, השפעה
חברתית, השכלה גבוהה)

R
כ- (הרבה יותר טובים
עד
הרבה פחות טובים)

בהשוואה לקבוצה המקבילה ה"חלשה".

לוח 3.1 מציג את המתאמים בין 9 המדדים שבדקו את תפיסות שוויון ההזדמנויות. התקבלה מערכת מתאמים הומוגנית למדי, בעוצמה בינונית, בין הערכות אי-השוויון כחתכים החברתיים השונים (1-4: מעבר למשאבים) ובסוגי המשאבים השונים (5-9: מעבר לחתכים). דפוס המתאמים מלמד על מידה של דמיון בתפיסת סיכויי התיגמול של "החזקים" לפחות בשלושה מארבעת החתכים החברתיים. תפיסות השוויון בחתך המין, תואמות את התפיסות בחתך המעמדי, אך קשורות חלש יותר לתפיסות כחתכי העדה והישוב. גם בין חמשת סוגי המשאבים מתקיימים מתאמים בסדרי-גודל דומים. אף לא אחד מהמדדים "זר" לקבוצה, אך גם לא נמצא מקבץ מדדים שהמתאם ביניהם גבוה במיוחד. ההתאמה בין סוגי המשאבים, מעבר לחתכים, גדולה כמקצת מזו שבין החתכים מעבר למשאבים. כך גם ההתאמה בין המשאבים בתוך כל חתך גדולה מההתאמה שבין החתכים בתוך כל משאב.

לוח 3.1: מתאמים הדדיים בין מדדי תפיסת שוויון ההזדמנויות

חתך חברתי:									
1	מעמד								
2	עדה	.40							
3	ישוב	.43	.51						
4	מין	.51	.42	.31					
משאב:									
5	מקצוע יוקרתי	.65	.64	.64	.41				
6	תפקיד ציבורי	.67	.66	.66	.44	.58			
7	השפעה בחברה	.65	.62	.62	.44	.50	.57		
8	קבלת עבודה	.66	.61	.61	.42	.48	.52		
9	השכלה גבוהה	.64	.62	.62	.42	.47	.47	.49	
M		3.64	3.03	3.12	3.29	3.32	3.31	3.23	3.37
σ		.73	.58	.56	.60	.65	.64	.61	.59
		1	2	3	4	5	6	7	8

לוח 3.2 מציג המונה מפורטת יותר של הקשר בין סוגי המשאבים בתוך כל אחד מארבעת החתכים החברתיים. שוב, רמת המתאמים הינה בינונית עד גבוהה, אך אין בה כדי לא להצדיק התייחסות נפרדת לכל סוג

משאב. יש מידה של שוני בעוצמת המתאם בחתכים השונים. המתאמים הגבוהים יחסית כחתך העדתי (מתאם ממוצע .53) מעידים על דפוס יותר הומוגני של תפיסת שוויון הזדמנויות כחתך זה. שונות רבה יותר בגובה המתאמים בין המשאבים השונים עולה כחתך המין (מתאם ממוצע .39) והיא מצביעה על כידול גדול יותר בתפיסת תיגמול נשים וגברים בחברה הישראלית.

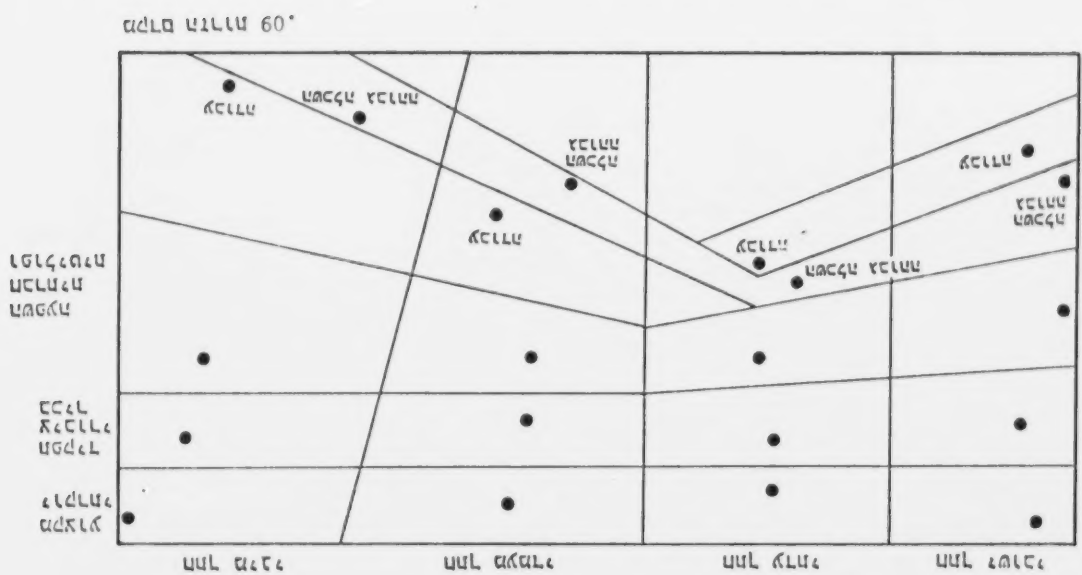
לוח 3.2: מתאמים בין הסיכויים להשיג משאבים שונים בתוך כל חתך חברתי

	4	3	2	1		4	3	2	1	
	<u>מין</u>					<u>עדה</u>				
1 מקצוע יוקרתי										
2 תפקיד ציבורי				.50					.56	
3 השפעה בחברה			.50	.46			.54	.60		
4 קבלת עבודה		.43	.38	.35		.55	.49	.47		
5 השכלה גבוהה	.37	.34	.32	.30		.55	.52	.51	.49	
	(M) r=.39					(M) r=.53				
	<u>ישוב</u>					<u>מעמד</u>				
1 מקצוע יוקרתי										
2 תפקיד ציבורי				.54					.52	
3 השפעה בחברה			.50	.41			.50	.45		
4 קבלת עבודה		.44	.43	.41		.45	.45	.41		
5 השכלה גבוהה	.46	.44	.44	.41		.48	.43	.43	.43	
	(M) r=.45					(M) r=.45				
	4	3	2	1		4	3	2	1	

הקשרים ההדדיים בין מדדי תפיסת שוויון ההזדמנויות, ומידת השחזור של משפט המיפוי מהנתונים, נבדקו באמצעות ניתוח תלת-מימדי של המרחב הקטן ביותר (SSA) של גוטמן-לינגוס (Guttman, 1968). ממצאי ניתוח ה-SSA מוצגים באיורים 3.1 ו-3.2. באיור 3.1 ניתן להבחין,

איור 3.2

תיאור גרפי של יחסי גומלין בין תפיסות שונות ההזדמנויות במברא
(SSA) הטלה שניה

כמצופה, בארבעה אשכולות של מדדים. שני האשכולות שבחלק התחתון של האזור מייצגים חתכים סיכויים - עדה ומין, ואלה שבחלק העליון חתכים בני-שינוי - המעמד הסוציאקונומי והיישוב. ארבעת האשכולות מובחנים מאוד זה מזה, מה שמעיד על בידול ניכר בהערכת סיכויי תיגמול של חתכים חברתיים שונים. איור 3.2 מציג תמונה מורכבת יותר. שוב עולים בבירור ארבעת החתכים החברתיים (מובחנים על-ידי הקווים האנכיים). אולם בנוסף לכך מתקבלת גם הבחנה בין חמשת המשאבים (מובחנים על-ידי הקווים האופקיים). כעוד המשאבים - "מקצוע יוקרתי", "תפקיד ציבורי" ו"השפעה בחברה" - מובחנים מעבר לארבעת החתכים החברתיים, "השכלה גבוהה" ו"קבלת עבודה" משתלבים זה בזה. איננו יכולים להציע הסבר תקף לסדר האנכי של המשאבים.

העוצמה של תפיסות אי-שוויון ההזדמנויות

העוצמה של תפיסות אי-שוויון ההזדמנויות נמדדה על-ידי אחוז המעריכים כי לחברי הקבוצה החזקה בחתך החברתי יש "יותר סיכויים" או "הרבה יותר סיכויים" לקבל את המשאב (ראה הצגה מקבילה של ממצאים בלוח 3.3 ובאיור 3.3).

הממצאים מצביעים על כך שלדעת הנחקרים עוצמת תפיסת אי-השוויון היא הגבוהה ביותר בחתך המעמדי. כ-60% מהנחקרים, כממוצע, סבורים שסיכויי "העשירים" לזכות במשאבים חברתיים טובים יותר מסיכויי ה"עניים", כאשר פער הסיכויים הגדול ביותר עולה בזיקה ל"מקצוע יוקרתי".

לעומת זאת, בחתך העדתי נתפסת עוצמת אי-השוויון כנמוכה ביותר. רק כ-16% מהנחקרים, כממוצע, סבורים כי למערביים יש סיכויים טובים יותר להשיג משאבים מאשר למזרחיים. מידת אי-השוויון הנמוכה ביותר בחתך העדתי נתפסת לגבי רכישת השכלה גבוהה (13%).

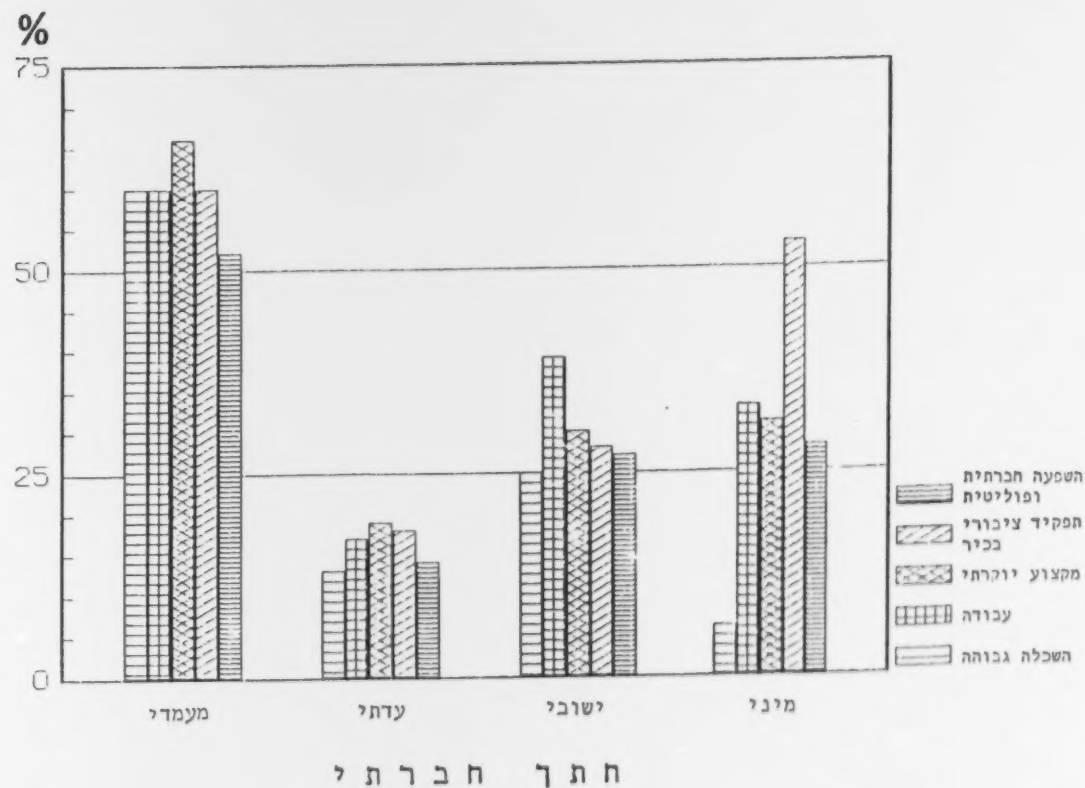
כ-30% מהנחקרים כממוצע סבורים שיש לתושבי הערים הגדולות עדיפות על-פני תושבי ערי הפיתוח. עוצמת אי-השוויון הגדולה ביותר בחתך הישובי היא כיחס לקבלת עבודה - 39% מהנחקרים סבורים כי לתושבי ערי הפיתוח סיכויים טובים יותר להיות מובטלים מאשר לתושבי הערים הגדולות. משתקפת כאן מודעות לבעיית האבטלה בערי הפיתוח.

לוח 3.3: התפלגות תפיסות ההעדפה של הקבוצות החזקות בחתכים החברתיים (באתוזים)

σ/M	σ	M (%)	חתך חברתי				משאב
			מין (גברים)	ישוב (ערים גדולות)	עדה (מערביים)	מעמד (עשירים)	
			(3,882)	(3,856)	(3,869)	(3,875) (N)	
.43	17.3	39.8	53	28	18	60	תפקיד ציבורי
.41	15.4	37.2	33	39	17	60	קבלת עבודה
.48	17.7	36.5	31	30	19	66	מקצוע יוקרתי
.45	13.7	30.3	28	27	14	52	השפעה בחברה
.80	20.8	26.0	6	25	13	60	השכלה גבוהה
		34.0	30.2	29.8	16.2	59.6	M (%)
			15.0	4.9	2.3	4.5	σ
			.50	.16	.14	.08	σ/M

איור 3.3

התפלגות המעריכים כי לחברי הקבוצה החזקה בחתך החברתי יש סיכויים רבים יותר לקבל משאבים

כ-30% מהנחקרים גם גורסים כי לגברים סיכויים טובים יותר לזכות בתגמולים מאשר לנשים. בחתך המין בולטת שונות גדולה יחסית ($\sigma = 0.15$) בין המשאבים השונים. הנחקרים תופסים קיומה של עוצמה נמוכה בלבד של אי-שוויון בין נשים לגברים בסיכוי לרכוש השכלה גבוהה (6%), אולם עוצמה גבוהה בסיכוי להגיע לתפקידים ציבוריים בכירים (53%). התפיסה הרווחת הינה שסיכויי הנשים לרכוש השכלה אוניברסיטאית כמעט זהים לאלה של הגברים, אך בהמרה של משאב חיוני זה לתפקיד ציבורי בכיר עדיין יש לגברים עדיפות בולטת.

בצד השאלה לגבי קיומו של אי-שוויון בכל אחד מארבעת החתכים החברתיים, נשאלת השאלה מהי מידת אי-השוויון בהקצאת כל אחד מחמשת המשאבים, מעבר לארבעת החתכים. מסתבר שקרוב ל-40% מהנחקרים תופסים קיומו של אי-שוויון בכניסה לתפקידים ציבוריים בכירים, 37% בהשגת עבודה, 36% בתעסוקה במקצועות יוקרתיים, 30% כרכישת השפעה בחברה, ורק 26% כרכישת השכלה גבוהה.

בדיקת מקדמי ההשתנות (σ/M בלוח 3.3) מראה שהשונות בין המשאבים בתוך החתכים בעלי המשמעות הריכוזית קטנה, באופן משמעותי, מהשונות בין החתכים בכל משאב. כך הדבר במיוחד בחתך המעמדי, אך גם בחתכי העדה והישוב.

הזיקה בין תפיסות שוויון ההזדמנויות לבין נתוני רקע אישי ומשפחתי

נבדקה זיקתן של תפיסות שוויון ההזדמנויות לנתוני רקע אישי ומשפחתי של הנחקרים: מין, מיצב סוציאקונומי, מוצא עדתי ויכולת שכלית. בדיקת הקשר נעשתה כאמצעות יחס המתאם (correlation ratio) שסימנו η וערכיו נעים בין 0 - כאשר אין הבדל בין ממוצעי הקבוצות המשוות, לבין 1 - כאשר אין כל חפיפה בין ממוצעי הקבוצות (Guttman, 1988).

לוח 3.4 מציג את ההבדלים בין בנים לבנות בתפיסת שוויון ההזדמנויות בארבעת החתכים החברתיים, מעבר למשאבים. ההבדלים בין הבנים לבנות הם מזעריים אם כי מובהקים, בגלל מספר הנחקרים הגדול. הבנים נוטים לתפוס את הקצאת המשאבים כפחות שוויונית מאשר הבנות. כך גם בתחום הנוגע ישירות לבנות - סיכויי נשים לעומת גברים בהקצאות השונות. ניתוח התפלגות מדדי המשאבים לא הצביע על הבדלים משמעותיים. מבין המשאבים השונים שנבדקו ההבדל בין בנים לבין בנות

גדול יותר כתפיסת שוויון ההזדמנויות לגבי משאבים הקשורים לתחום התעסוקה.

לוח 3.4: ממוצעים¹ של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות לפי מין הנחקרים

חתך חברתי	בנים		בנות		eta
	M	σ	M	σ	
מעמד	3.69	.70	3.61	.72	.056*
עדה	3.06	.59	3.01	.54	.039+
ישוב	3.25	.63	3.19	.59	.049+
מין	3.27	.62	3.20	.54	.060*

+p<.05, *p<.001

¹ טווח התשובות מ-1 עד 5 (ראה כפרק השני, עמ' 24). וכך גם להלן, בלוחות 3.5-3.7.

לוח 3.5 מציג את ההבדלים בתפיסות שוויון ההזדמנויות לפי רבעים של המיצב הסוציאקונומי של הנחקרים, שהופק מהשכלת האב, השכלת האם ותעסוקת האב. בניגוד לציפיה האינטואיטיבית כי בעלי מיצב סוציאקונומי נמוך יתפסו שקיימת מידה גבוהה יותר של אי-שוויון בהזדמנויות, נראית עליה מונוטונית בתפיסת אי-השוויון עם העליה במעמד הסוציאקונומי. עליה זו אמנם חלשה, אך היא מובהקת וכולטת במעבר מהרבע השלישי לרביעי - ממעמד בינוני-גבוה למעמד גבוה. העליה בממוצעים מלווה בירידה מונוטונית בסטיות התקן, שמעידה על תמימות דעים גדולה יותר ברבעים הגבוהים. מבדיקה על-פי סוגי המשאבים עולה כי ההבדל הגדול ביותר בין הרבעים הוא בתפיסת סיכויי התעסוקה במקצועות יוקרתיים.

לוח 3.6 מציג את ההבדלים בתפיסות שוויון ההזדמנויות בין הקבוצות העדתיות (נזכיר שהמיון לקבוצות נעשה על-פי ארץ לידת ההורים כאשר הם ילידי חו"ל, ועל-פי ארץ לידת הסבים כאשר ההורים ילידי הארץ).

לוח 3.5: ממוצעים של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות לפי המיצב הסוציאקונומי של הנחקרים

מיצב סוציאקונומי									
חתיך חברתי	רבע תחתון		רבע שני		רבע שלישי		רבע עליון		eta
	σ	M	σ	M	σ	M	σ	M	
מעמד	.78	3.59	.76	3.59	.71	3.61	.69	3.80	.122*
עדה	.65	2.96	.65	2.97	.50	3.03	.50	3.16	.144*
ישוב	.69	3.16	.60	3.15	.56	3.19	.57	3.33	.121*
מין	.67	3.13	.59	3.20	.57	3.22	.51	3.35	.137*

* $p < .001$

לוח 3.6: ממוצעים של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות לפי המוצא העדתי של הנחקרים

מוצא עדתי							
חתיך חברתי	מערבי		מעורב		מזרחי		eta
	σ	M	σ	M	σ	M	
מעמד	.66	3.71	.66	3.67	.77	3.39	.074*
עדה	.49	3.11	.54	3.03	.62	2.89	.105*
ישוב	.55	3.29	.61	3.22	.66	3.16	.096*
מין	.53	3.27	.58	3.24	.63	3.20	.057+

+ $p < .05$, * $p < .001$

הממצאים מצביעים על קשר בין תפיסת שוויון ההזדמנויות לבין המוצא העדתי, אם כי ההבדלים בין הקבוצות העדתיות קטנים. שוב, בניגוד לציפיה האינטואיטיבית, המערכיים תופסים קיום של אי-שוויון יותר מהמזרחיים, כאשר ה"מעורבים" קרובים בתפיסותיהם למערכיים. קרבה זו מוסברת, לפחות באופן חלקי, על-ידי ההרכב הסוציאקונומי של ה"מעורבים" שדומה יותר לזה של המערכיים (ממוצע SES של מערכיים הוא 5.3, של "מעורבים" 4.7 ושל מזרחיים 3.6). מבין ארבעת החתכים, דווקא כחתך העדתי סבורים המזרחיים כי עוצמת אי-השוויון היא הנמוכה ביותר (2.89). מבדיקה על-פי סוגי המשאבים עולה כי ההבדל הגדול ביותר בין מערכיים למזרחיים הוא בתפיסת הסיכוי לרכוש מקצוע יוקרתי.

הקשר בין תפיסת שוויון ההזדמנויות לבין היכולת השכלית מוצג בלוח 3.7. הממצאים מצביעים על קשר ברור בין יכולת שכלית לבין תפיסת שוויון ההזדמנויות, חזק יותר מהקשרים שעלו כניתוחים הקודמים. בעלי היכולת השכלית הגבוהה סבורים יותר שקיים אי-שוויון בהזדמנויות, מאשר בעלי היכולת הנמוכה.

לוח 3.7: ממוצעים של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות לפי היכולת השכלית של הנחקרים

יכולת שכלית									
חתך חברתי	רבע תחתון		רבע שני		רבע שלישי		רבע עליון		eta
	σ	M	σ	M	σ	M	σ	M	
מעמד	.87	3.36	.76	3.64	.66	3.70	.54	3.81	.226*
עדה	.69	2.84	.60	2.98	.51	3.09	.44	3.18	.221*
ישוב	.77	3.05	.64	3.14	.55	3.22	.50	3.38	.196*
מין	.79	3.01	.59	3.20	.50	3.28	.42	3.38	.225*

* $p < .001$

לסיכום בדיקת הקשרים בין משתני הרקע - מין, מוצא עדתי, מיצב סוציאקונומי ויכולת שכלית, נערך ניתוח רגרסיה רב-משתני לאומדן התרומה הכוללת של ארבעת משתני הרקע להסבר השונות בתפיסות וכן להערכת האפקט היחסי ה"נקי" של כל אחד מהמשתנים האישיים (בבקרה על שלושת האחרים) על התפיסות (ראה לוח 3.8).

לוח 3.8: רגרסיה של מדדי תפיסות שוויון ההזדמנויות על משתני הרקע (מקדמים מתוקננים)

משתני רקע של הנחקרים					
חתך חברתי	מין	יכולת שכלית	מיצב סוציאקונומי	מוצא עדתי	R ²
מעמד	-0.04x	.22*	.30x	.00	.053
עדה	-.02	.20*	.06x	-.01	.055
ישוב	-.04	.17*	.04+	-.03	.040
מין	-.05x	.21*	.08*	.05+	.059

+p<.05, xp<.01, *p<.001

מסתבר, שהתרומה הכוללת של ארבעת משתני הרקע להסברת השונות בתפיסות שוויון ההזדמנויות היא קטנה, והיא נעה, לפי חתכים חברתיים, בין 4 ל-6 אחוז. מבין ארבעת המשתנים שנבדקו (תוך בקרה על שלושת האחרים) היכולת השכלית היא בעלת האפקט החזק ביותר ושני אחריה המיצב הסוציאקונומי, בעיקר כחתך המעמדי. אפקט המוצא העדתי והמין, לעומת זאת, הינו אפסי. במלים אחרות, נראה שהרמה הקוגניטיבית של הנחקרים ולא נתוני הרקע בעלי הצביון הריכוזי הברור, היא שמסבירה בעיקר את השונות בתפיסת שוויון ההזדמנויות החברתיות. בעלי היכולת השכלית הגבוהה נוטים לראות את ההזדמנויות כפחות שוויוניות. המתאם בין היכולת השכלית לבין המיצב הסוציאקונומי (.43) ולבין המוצא העדתי (-.31) מספק הסבר אפשרי

לקשרים שבין תפיסות השוויון לבין מיצב סוציאקונומי ומוצא עדתי שעלו בניתוח החד-משטני (לוחות 3.5 ו-3.6). מרכיב היכולת השכלית ולא גורמי העדה והמיצב "הנקיים", הוא שמסביר את הקשר.

לסיכום: הנחקרים ה"חזקים" יותר - בנים, מערביים, בעלי מיצב סוציאקונומי גבוה ויכולת שכלית גבוהה - סבורים יותר שקיים אי-שוויון בחלוקת משאבים בחברה הישראלית, בהשוואה לנחקרים ה"חלשים". כמלים אחרות, החזקים מגלים יותר רגישות לאי-שוויון - העדפת החזקים וקיפוח החלשים - מאשר החלשים עצמם. תופעה זו נשמרת גם כאשר משתנה הרקע הנבדק וזה לחתך החברתי בו מוערך שוויון ההזדמנויות: אצל כנות בהערכת סיכויי נשים לעומת גברים, אצל מזרחיים בהערכת סיכויי בני עדות המזרח לעומת בני עדות המערב, ואצל נחקרים ממעמד נמוך בהערכת סיכויי עניים לעומת עשירים. גורם היכולת השכלית עלה כגורם המכריע בהסבר השונות בתפיסת שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים חברתיים.

הזיקה בין תפיסות שוויון ההזדמנויות לבין השתייכות לבית-ספר

נמצא, אם כן, שלמשתני הרקע האישי יש השפעה קטנה בלבד על תפיסות שוויון ההזדמנויות. האם לבית-הספר בו לומד הנחקר יש השפעה על תפיסות השוויון שלו, מעבר להשפעה של המשתנים האישיים? בדיקה יסודית של שאלה זו תדרוש פירוט מרכיבים מבניים, אקלימיים, ארגוניים ודידקטיים של המערכת הבית-ספרית, שלא ניתן לעשותו כאן. כבדיקה ראשונית של השאלה, נסתפק בהתייחסות כוללנית לכל בית-ספר כיחידה נבדלת מבתי-הספר האחרים שבמדגם. לצורך זה בוצע ניתוח שונות בין 47 בתי-הספר, תוך בקרה על היכולת השכלית, שלה כאמור יש אפקט מובהק על התפיסות. לוח 3.9 מראה כי משתנה בית-הספר כיחידה ארגונית-חברתית מוסיף רק כ-2% להסבר השונות בתפיסות (השווה עם לוחות 3.7 ו-3.8). עם זאת, בשלושה חתכים חברתיים - החתך המעמדי, החתך העדתי והחתך הישובי - האפקט שלו מובהק. ראוי לשים לב גם לכך שתוספת הסבר זו הינה כשליש עד מחצית מן ההסבר של ארבעת משטני הרקע. אפקט זה מצדיק חקירה מפורטת יותר בכיוון זה.

לוח 3.9: תמצית ניתוח שונות משותפת (ערכי F ומובהקות) לבדיקת אפקט בית-הספר על תפיסות שוויון ההזדמנויות עם יכולת שכלית כ-covariate

R ²	F אפקט של בית-ספר (46 דרגות חופש)	F יכולת שכלית כ-covariate (דרגת חופש אחת)	חתך חברתי
.07	1.79*	202.24*	מעמד
.07	1.59x	201.77*	עדה
.06	2.49*	137.40*	ישוב
.07	1.07	211.37*	מין

+p<.05, xp<.01, *p<.001

4

ממצאים

תפיסת ניגודים בחתכים חברתיים

נבדקו תפיסות של ניגודים בשישה חתכים חברתיים: בין עשירים ועניים, בין דתיים וחילוניים, בין בעלי השכלה גבוהה לבעלי השכלה נמוכה, בין מזרחיים ומערביים, בין תושבי ערים גדולות במרכז הארץ לבין תושבי ערי פיתוח, ובין תומכי הליכוד לבין תומכי המערך. בתוך-כך נבדקו שני מימדים של הניגוד: בולטותו - מידת הניראות של הניגוד בחברה הישראלית בהווה ("כאיו מידה נראה לך בולט בישראל היום"), ופתירותו - תפיסת האפשרות ליישב את הניגוד כעתיד ("כאיו מידה הניגוד יהיה קיים בעוד עשר שנים לערך"). כמו בפרק השלישי, ייבחנו הקשרים בין תפיסות הניגוד, העוצמה של תפיסות הניגוד, ויקת תפיסות הניגוד לנתוני רקע אישי ומשפחתי של הנחקרים וכן ויקת לבית-הספר.

הקשרים בין תפיסות הניגודים

הקשרים בין תפיסות הניגודים מוצגים בלוח 4.1 וכאור 4.1. המתאמים הנמוכים בין תפיסות הניגודים שבלוח 4.1 מצביעים על כך שאין לנחקרים תפיסה מובללת של ניגוד חברתי ושקיימת מידה ניכרת של מובחנות בתפיסת הניגודים השונים. הקשרים בין התפיסות במימד הבולטות גדולים כמעט מהקשרים במימד הפתירות (מתאם ממוצע של 0.23, ו-0.19, בהתאמה). בין תפיסות הבולטות והפתירות של כל ניגוד ספציפי מתקיימים מתאמים מובהקים (ראה הערכים המסומנים על-ידי * בלוח 4.1), המרמזים לתפיסה שכלל שהניגוד בולט יותר, הסיכוי שייושב כעתיד קטן יותר. קשר זה בין בולטות לאי-פתירות גדול יותר בתפיסות הניגוד בחתכים הדתי והפוליטי ומצביע על-כך ששני הניגודים האידיאולוגיים נתפסים כחמורים יותר.

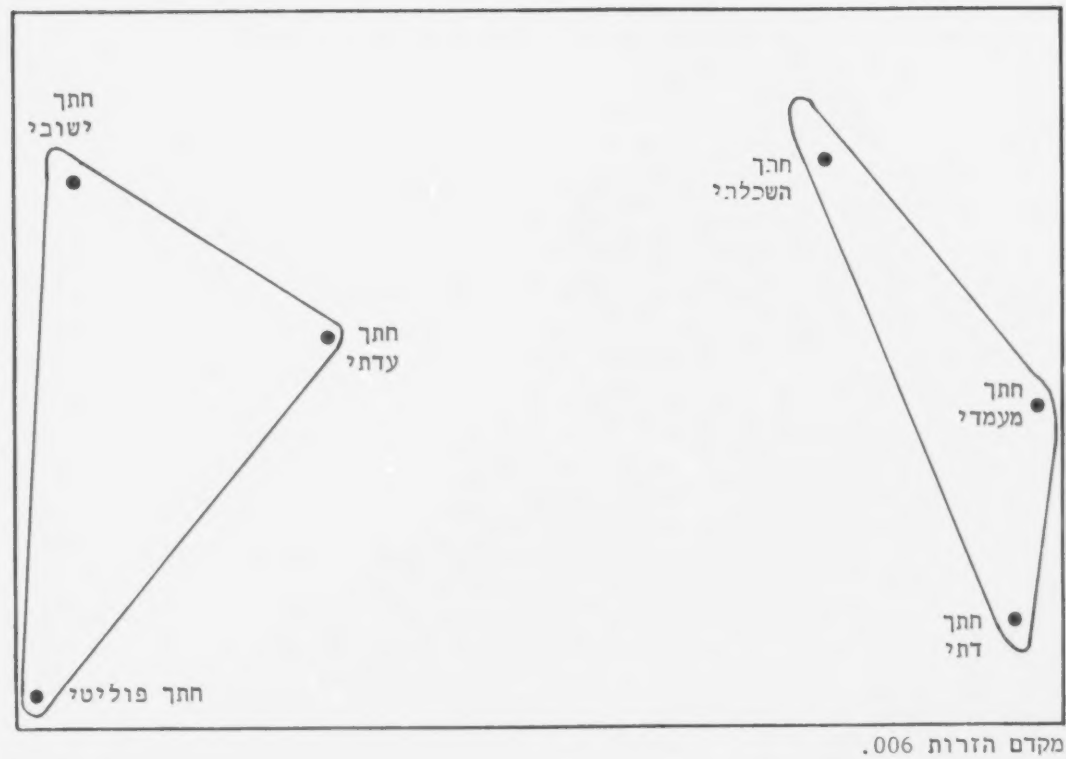
לוח 4.1: מתאמים הדדיים בין תפיסות הניגוד

פ ת י ר ו ת ה נ י ג ו ד						ב ו ל ט ו ת ה נ י ג ו ד						החתך החברתי
												<u>בולטות</u>
												1 מעמדי
												2 דתי
												3 השכלתי
												4 עדתי
												5 ישובי
												6 פוליטי
												<u>אי-פתירות</u>
												7 מעמדי
												8 דתי
												9 השכלתי
												10 עדתי
												11 ישובי
												12 פוליטי
1.97	1.64	1.57	1.95	2.12	1.88	2.84	2.37	2.60	3.17	3.66	3.00	M
.67	.65	.62	.72	.69	.68	1.32	11.4	1.15	1.05	1.17	1.13	o
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	

■ מתאמים בין שני המימדים של אותה תפיסת ניגוד.

איור 4.1

תיאור גרפי של יחסי גומלין בין תפיסות בולטות של ניגודים
בששה חתכים חברתיים

בשני המימדים בולטת זיקה גדולה יחסית בין תפיסות הניגודים בכתכים המעמדי, הדתי וההשכלתי. מקבץ נוסף מהות תפיסות הניגוד בכתכים העדתי, הישובי והפוליטי. שני המקבצים מופיעים בבירור באיור 4.1, המציג ניתוח דו-מימדי של המרחב הקטן ביותר (SSA) של הקשרים בין הבולטות של הניגודים (Guttman, 1968). במקבץ הראשון - תפיסות הניגוד בכתכים המעמדי, ההשכלתי והדתי - ממוצעי הבולטות גבוהים יותר מאשר במקבץ השני (3.28 ו-2.60, בהתאמה). במקבץ הראשון - בולטות הניגוד בכתך הדתי נתפסת כגבוהה ביותר (3.66) ובשני - בולטות הניגוד בכתך הפוליטי היא הגבוהה ביותר (2.84). הניגודים הבולטים בכל אחד מהמקבצים מצביעים על כך שתפיסת הניגוד בכתך הדתי קשורה יותר לתפיסת הניגוד בכתכים המעמדי וההשכלתי. תפיסת הניגוד בכתך הפוליטי (מערך-ליכוד) קשורה, לעומת זאת, לתפיסת הניגוד בכתכים העדתי והישובי (מרכז-פריפריה).

העוצמה של תפיסות הבולטות ומידת הפתירות של הניגודים

הציונים הממוצעים של תפיסות הבולטות נעים סביב דרגה 3 של הסולם ("בינונית") ואלה של תפיסות הפתירות סביב דרגה 2 ("לא יחול שינוי בעתיד"). נראה, איפוא, שבאופן כללי הנחקרים סבורים שעוצמת הניגודים החברתיים היא בינונית והם לא צופים שיחולו שינויים ניכרים בעתיד. בדיקה מפורטת יותר של תפיסת עוצמות הבולטות של הניגודים ומידת פתירותם מוצגת בלוח 4.2.

לוח 4.2: התפלגות תפיסות הבולטות והפתירות של הניגודים לפי עוצמתן (באחוזים)

הניגוד	בולטות נמוכה	בולטות גבוהה	פתירות גבוהה	בולטות בינונית	פתירות בינונית	בולטות נמוכה	פתירות גבוהה	מדרג חומרה
מעמדי	32	30	36	53	18	32	5.84	
דתי	17	18	21	51	30	62	8.00	
השכלתי	24	28	40	49	23	36	6.30	
עדתי	47	50	32	42	7	21	4.20	
ישובי	56	46	28	45	10	17	4.02	
פוליטי	42	24	26	55	21	32	5.86	

הניגוד כחתך הדתי נתפס כבולט ביותר. כ-80% מהנחקרים סבורים שבולטותו היא בינונית או גבוהה (כשני-שליש סבורים שהוא בולט במידה רבה או רבה מאוד). שני הניגודים הסוציאקונומיים - כחתכים ההשכלתי והמעמדי, והניגוד הפוליטי, נתפסים כבעלי בולטות גבוהה על-ידי כשליש מהנחקרים. הניגודים כחתכים הישובי והעדתי נתפסים כבלתי בולטים ביותר. כשליש מהנחקרים סבורים שבולטותם בינונית ורק חמישית סבורים שהיא גבוהה.

כמחצית הנחקרים אינם צופים שינויים בעוצמת הניגודים בעתיד וכמחציתם צופים ששינוי כזה יחול לאורך זמן. מבין הצופים שינוי, נראה כי יותר נוטים להעריך שהניגודים יתמתנו. האופטימיות הגדולה ביותר מתגלה לגבי תפיסת הניגודים כחתכים העדתי והישובי, אשר נתפסים כיותר פתירים (50%-ו 46% מהנחקרים צופים ירידה של עוצמת הניגודים הללו, בהתאמה). לעומת זאת, הקונפליקט בין דתיים לחילונים נראה כבלתי פתיר ביותר וכשליש מהנחקרים צופים החמרתו לאורך זמן.

מדד החומרה של הניגוד, שהוא מכפלה של ציוני הבולטות (טווח 1-5) והפתירות (טווח 1-3) וערכיו האפשריים הם 1-15, משלב את שתי התפיסות (ראה הטור השמאלי בלוח 4.2). גם בדיקה זו מצביעה על כך שמידת החומרה הגבוהה ביותר מיוחסת לניגוד כחתך הדתי והנמוכה ביותר לניגודים כחתכים העדתי והישובי. חומרת הניגודים כחתכים המעמדי, ההשכלתי והפוליטי מצויה כתווח. איור 4.2 מדגים ממצאים אלה בהציגו את אחוז התופסים בולטות גבוהה ופתירות נמוכה של הניגודים כחתכים החברתיים השונים.

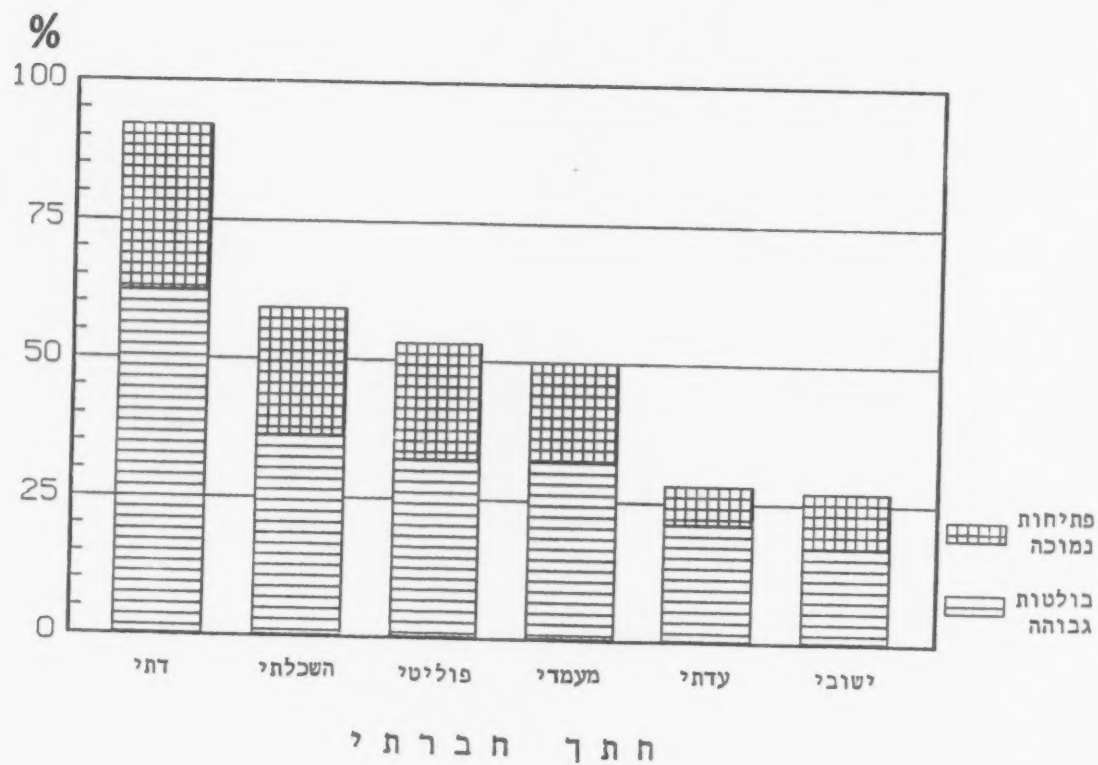
הזיקה בין תפיסות הניגודים לבין נתוני רקע אישי ומשפחתי

נבדקה זיקתן של תפיסות הניגוד לנתוני רקע אישי ומשפחתי של הנחקרים: מין, מיצב סוציאקונומי, מוצא עדתי ויכולת שכלית. שוב, בדיקת הקשר נעשתה באמצעות המדד eta, שערכיו נעים מ-0 - כאשר אין הבדל בין ממוצעי הקבוצות המשוות, ל-1 - כאשר אין כל חפיפה בין ממוצעי הקבוצות.

ההבדלים בין המינים בתפיסת הבולטות והפתירות של הניגודים היו מיזעריים ללא נטיה עקבית בכיוון מסוים, כלומר לא נמצא קשר בין מין הנחקר לבין תפיסות הניגודים.

איור 4.2

התפלגות הנחקרים התופסים קיומן של כולטות גבוהה
ופתירות נמוכה של ניגודים לפי החתכים החברתיים השונים

גם הבדלי התפיסות לפי המיצב הסוציאקונומי היו קטנים (ראה לוח 4.3). לגבי החתכים הדתי והמעמדי מסתמנת עליה מונוטונית של תפיסת הניגוד עם עליית המיצב הסוציאקונומי של הנחקרים. ניתן היה לצפות כי נחקרים מהקבוצה הסוציאקונומית החלשה יתפסו את הניגודים, ובמיוחד את הניגוד בחתך המעמדי, כיותר כולטים בהווה וכצפויים להחמרה בעתיד. הממצא שבידינו מראה כי בניגוד למצופה, דווקא הנחקרים המשתייכים לרבע הסוציאקונומי העליון תופסים כולטות גבוהה יותר ופתירות נמוכה יותר של ניגודים חברתיים בחתך המעמדי.

לוח 4.3: התפלגות תפיסת הניגודים לפי המיצב הסוציאקונומי של הנחקרים

מיצב סוציאקונומי									
הניגוד	רבע תחתון		רבע שני		רבע שלישי		רבע עליון		eta
	σ	M	σ	M	σ	M	σ	M	
<u>כולטות</u>									
מעמדי	2.93	1.20	3.01	1.14	3.00	1.07	3.09	1.09	.05+
דתי	3.39	1.22	3.56	1.19	3.73	1.13	3.98	1.04	.19*
השכלתי	3.17	1.11	3.14	1.04	3.11	1.07	3.24	0.97	.05
עדתי	2.58	1.19	2.58	1.13	2.56	1.15	2.67	1.11	.04
ישובי	2.39	1.17	2.36	1.16	2.33	1.12	2.40	1.09	.02
פוליטי	2.90	1.37	2.82	1.32	2.83	1.29	2.81	1.28	.03
<u>אי-פתירות</u>									
מעמדי	1.78	.69	1.88	.69	1.86	.66	1.97	.65	.10*
דתי	2.00	.67	2.08	.69	2.17	.69	2.21	.68	.12*
השכלתי	1.89	.73	1.93	.72	1.97	.71	2.00	.70	.06+
עדתי	1.60	.63	1.58	.61	1.54	.63	1.54	.62	.04
ישובי	1.65	.68	1.62	.64	1.63	.64	1.64	.64	.02
פוליטי	1.95	.72	1.97	.68	1.96	.67	2.00	.62	.02

+p<.05, *p<.001

לוח 4.4 מראה שההבדלים כתפיסת הכולטות והפתירות של הניגודים היו קטנים גם בניתוח לפי המוצא העדתי של הנחקרים. רק לגבי החתך הדתי סבורים הנחקרים המערביים שהניגוד בולט יותר ופתיר פחות, בהשוואה לנחקרים המזרחיים. משתנה הרקע הנבדק, המוצא העדתי, הינו גם בסים לאחד הניגודים שהוצגו בפני הנחקרים - הניגוד שבין מערביים למזרחיים. מסתבר, כי גם את הניגוד הזה נחקרים מערביים תופסים כבולט יותר, אם כי ההבדל בין הקבוצות קטן. הנחקרים שמוצאם העדתי "מערב" אינם מגלים דפוס אחיד של תפיסות מבחינת הקרבה למערביים או למזרחיים.

לוח 4.4: התפלגות תפיסת הניגודים לפי המוצא העדתי של הנחקרים

הניגוד	מוצא עדתי					
	מערבי		מערב		מזרחי	
	σ	M	σ	M	σ	M
eta						
<u>כולטות</u>						
מעמדי	1.10	3.03	1.10	3.08	1.15	2.97
דתי	1.09	3.84	1.16	3.72	1.20	3.48
השכלתי	1.01	3.16	1.02	3.18	1.08	3.18
עדתי	1.13	2.65	1.13	2.51	1.15	2.56
ישובי	1.10	2.36	1.17	2.39	1.16	2.38
פוליטי	1.28	2.82	1.29	2.81	1.36	2.87
<u>אי-פתירות</u>						
מעמדי	.64	1.93	.67	1.90	.70	1.83
דתי	.68	2.20	.64	2.12	.70	2.04
השכלתי	.70	1.97	.69	1.89	.73	1.94
עדתי	.62	1.56	.59	1.50	.63	1.58
ישובי	.64	1.63	.66	1.63	.66	1.64
פוליטי	.65	1.99	.65	2.01	.69	1.94

+p<.05, *p<.001

לוח 4.5 מראה שהקשר בין תפיסת הניגוד לבין היכולת השכלית של הנחקרים אמיץ יותר, בהשוואה לנתוני הרקע האחרים. הניגוד כחתך המעמדי והניגוד כחתך הדתי נתפסים על-ידי בעלי היכולת השכלית הגבוהה באופן ברור כיותר בולטים וכפחות פתירים; לעומת זאת, הניגוד כחתך הישובי והניגוד כחתך הפוליטי נתפסים כך על-ידי בעלי היכולת השכלית הנמוכה. מעניינת האופטימיות של בעלי היכולת השכלית הגבוהה לגבי הפתירות של הניגוד כחתך העדתי בעתיד (ציון ממוצע 1.43).

לוח 4.5: התפלגות תפיסת הניגודים לפי רבעים של התפלגות היכולת השכלית של הנחקרים

יכולת שכלית									
eta	רבע עליון		רבע שלישי		רבע שני		רבע תחתון		הניגוד
	σ	M	σ	M	σ	M	σ	M	
<u>בולטות</u>									
.08*	1.02	3.08	1.09	3.04	1.17	3.02	1.24	2.84	מעמדי
.26*	.94	4.06	1.19	3.76	1.16	3.56	1.30	3.20	דתי
.04	.92	3.18	1.06	3.13	1.04	3.22	1.19	3.13	השכלתי
.05+	1.06	2.66	1.13	2.60	1.17	2.61	1.23	2.51	עדתי
.07*	1.06	2.40	1.12	2.30	1.15	2.31	1.23	2.52	ישובי
.09x	1.20	2.71	1.31	2.85	1.33	2.90	1.49	2.92	פוליטי
<u>אי-פתירות</u>									
.10*	.63	1.98	.68	1.88	.67	1.86	.72	1.78	מעמדי
.46*	.68	2.24	.69	2.13	.66	2.10	.69	1.96	דתי
.03	.70	1.95	.71	1.93	.71	1.95	.74	1.99	השכלתי
.17*	.59	1.43	.60	1.53	.62	1.63	.66	1.72	עדתי
.10*	.62	1.57	.62	1.58	.67	1.68	.67	1.73	ישובי
.03*	.58	1.94	.56	1.98	.70	1.99	.75	1.97	פוליטי

+p<.05, xp<.01, *p<.001

לסיכום בדיקת הקשרים בין נתוני הרקע - מין, מוצא עדתי, מיצב סוציאקונומי ויכולת שכלית, נערך ניתוח רגרסיה רב-משתני (ראה לוח 4.6). ניתוח הרגרסיה, כמו-גם הניתוחים החד-משתניים, מצביע על קשר חלש מאוד בין התפיסות לבין נתוני הרקע האישי והמשפחתי. קשר משמעותי עולה רק לגבי הניגוד בהתך הדתי, כאשר נתוני הרקע מסבירים 8% מתפיסת הבולטות של הניגוד ו-3% מתפיסת הפתירות שלו. ה"חזקים" יותר - בעלי יכולת שכלית גבוהה, גבוהי-מיצב סוציאקונומי ומעריבים - נוטים לראותו כבולט יותר בהווה וכפחות פתיר בעתיד.

לוח 4.6: רגרסיה של תפיסות הניגודים על נתוני הרקע (מקדמים מתוקננים)

נתוני רקע של הנחקרים					
הניגוד	מין	יכולת שכלית	מיצב סוציאקונומי	מוצא עדתי	R ²
<u>בולטות</u>					
מעמדי	-.02	.07*	.02	.02	.006*
דתי	.04	.22*	.08*	-.05+	.080*
השכלתי	.02	-.01	.04	.02	.001
עדתי	-.03	.02	.01	-.03	.003x
ישובי	-.03	-.07*	.03	.00	.005x
פוליטי	-.02	-.08*	.00	-.01	.006*
<u>אי-פתירות</u>					
מעמדי	-.03	.06+	.05	-.03	.010*
דתי	.00	.12*	.05x	-.05	.030*
השכלתי	-.01	-.07*	.08*	.00	.006*
עדתי	-.04x	-.19*	.01	-.03	.030*
ישובי	-.02	-.14*	.03	-.02	.020*
פוליטי	-.01	-.03	.01	-.04	.002

+p<.05, xp<.01, *p<.001

קשר דומה, אם כי חלש יותר, עולה גם לגבי תפיסת הניגוד בחתך המעמדי. בארבעת החתכים האחרים תרומת נתוני הרקע להסבר השונות בתפיסת הניגודים הינה מזערית, הגם שה"חלשים" מגלים יותר רגישות לגבי הניגודים בחתכים הישובי והפוליטי. מבין ארבעת נתוני הרקע שנבדקו, האפקט של היכולת השכלית על תפיסות הניגוד הוא הגבוה ביותר, האפקט של המיצב הסוציאקונומי מזערי, והאפקטים של המוצא העדתי והמין שואפים לאפס.

הזיקה בין תפיסות הניגודים לבין השתייכות לבית-ספר

בדיקה ראשונית של השפעת ההקשר החינוכי על תפיסות הניגוד נערכה באמצעות ניתוח שונות משותפת (covariance analysis) של 47 בתי-הספר שבמדגם עם היכולת השכלית האישית של הנחקרים כמשתנה בקרה (covariate). בניתוח זה נתפס בית-הספר כיחידה חינוכית-ארגונית מובחנת שעשויה להשפיע על התפיסות של תלמידה, מעבר להשפעתם של נתוני רקע אישי ומשפחתי. נתוני הרקע מיוצגים בניתוח על-ידי היכולת השכלית, שנמצאה בעלת האפקט היותר משמעותי בין משתני הרקע שנבדקו. תמצית הניתוח מוצגת בלוח 4.7 באמצעות ערכי F , המבטאים את היחס של השונות שבין בתי-הספר לבין השונות שבתוך בתי-הספר.

כפי שניתן להבין מאחוזי השונות המוסברת הקטנים למדי (הטור השמאלי בלוח 4.7) נמצא כי תרומתו של משתנה בית-הספר להסבר השונות של תפיסות הניגודים היא נמוכה מאוד. עם זאת, במספר חתכים חברתיים עולה אפקט מובהק של בית-הספר, יותר בתפיסת הבולטות ופחות בתפיסת הפתירות, גם תוך כדי בקרה על יכולתו השכלית של התלמיד. אפקט בית-הספר בולט לגבי הניגוד בחתך הדתי וכמידה פחותה, לגבי הניגוד בחתך העדתי. כיוון שמדובר באפקט כללי לא ניתן לייחסו לגורם מסוים כמערכת הבית-ספרית. על מנת להבין כמה משפיע בית-הספר על תפיסות הניגודים של תלמידיו וכיצד, יש להרחיב את הניתוח ולכלול בו מאפיינים מבניים, ארגוניים ופדגוגיים של בתי-הספר.

לוח 4.7: תמצית ניתוח שונות (ערכי F ומובהקות) לבדיקת אפקט בית-הספר על תפיסות הניגוד, עם יכולת שכלית כ-covariate

הניגוד	F יכולת שכלית כ-covariate (דרגת חופש אחת)	F אפקט של בית-ספר (46 דרגות חופש)	R ²
<u>כולטות</u>			
מעמדי	19.80*	1.35	.02
דתי	268.20*	2.49*	.10
השכלתי	.07	1.38+	.02
עדתי	5.43+	1.56x	.02
ישובי	10.68*	3.09*	.04
פוליטי	20.73*	1.78*	.03
<u>אי-פתירות</u>			
מעמדי	28.46*	1.22	.02
דתי	84.12*	2.62*	.06
השכלתי	4.74+	1.30	.02
עדתי	99.46*	1.68x	.05
ישובי	50.57*	1.30	.03
פוליטי	.82	1.23	.02

+p<.05, xp<.01, *p<.001

5

סיכום ודיון

המחקר בדק תפיסות של בני-נוער, תלמידים בחטיבת הביניים, בשני מימדים של מפת החברה הישראלית: תפיסות של שוויון הזדמנויות בהקצאת משאבים ותפיסות של ניגודים חברתיים. בבסיס הבדיקה שימשה ההנחה כי לתפיסות אלה יש תפקיד בחיזוי הקשרים העתידיים בין המתבגר לבין המערכת החברתית כתוכה הוא עתיד לפעול והן עשויות להשפיע על שאיפות וציפיות להשכלה, תעסוקה, השפעה ומעמד חברתי.

הנחונים נאספו בשנת תשמ"ו (1985/86) מ-9,140 תלמידים ב-273 כיתות ח' וט' במדגם ארצי של 47 חטיבות ביניים ממלכתיות. מחצית הנחקרים השיבו על שאלות שהתייחסו לתפיסת שוויון ההזדמנויות ומחציתם לשאלות שהתייחסו לתפיסת ניגודים. בכל אחד משני תחומי החקירה נבדקו הקשרים בין התפיסות; העוצמה של התפיסות; וזיקתן לנתוני רקע אישי ומשפחתי של הנחקרים. כמו-כן נבדקה, באופן ראשוני וכללי מאוד, השפעה אפשרית של בית-הספר על התפיסות של תלמידיו.

תפיסות שוויון ההזדמנויות בהקצאת משאבים נבדקו ביחס לחמישה משאבים חברתיים בארבעה חתכים חברתיים שבאופן מסורתי נתפסים כבסיסים לאי-שוויון. המשאבים ששימשו בבדיקה הם השגת עבודה, רכישת השכלה, רכישת מקצוע יוקרתי, קבלת תפקיד ציבורי בכיר והשגת עמדה של השפעה בחברה. הקצאתם נבדקה בחתכי המין (נשים לעומת גברים), המעמד הכלכלי (עשירים לעומת עניים), המוצא העדתי (עדות המזרח לעומת עדות המערב) ומידת המרכזיות של ישוב המגורים (תושבי ערים גדולות לעומת תושבי ערי הפיתוח).

בדיקת הקשרים בין התפיסות הראתה, שהנחקרים מבדילים בבירור בין 20 המשתנים שנתקבלו ממכפלת המשאבים בחתכים החברתיים. מידת אי-השוויון הרבה ביותר, בצורה בולטת, נתפסה כחתך המעמדי. כ-60%

מהנחקרים סבורים שסיכויי החיים של בני העשירים טובים יותר מסיכויי בני העניים. באה כאן לידי ביטוי הכחנה מאוד קונקרטיה בין עשיר לעני, במציאות של גידול באי-שוויון כלכלי ובכוח ההמרה של משאבים כלכליים למשאבים חברתיים אחרים בחברה הישראלית. מידת אי-השוויון הנמוכה ביותר נתפסה כחתך העדתי. רק 16% מהנחקרים תופסים את סיכויי המזרחיים כפחות טובים מסיכויי המערביים. הרמה הנמוכה יחסית של תפיסת אי-השוויון כחתך עדתי מעניינת לנוכח הסברה המקובלת בדבר הבולטות של תחושות הקיפוח העדתי במציאות הישראלית והעיסוק הרב בו בתקשורת ובפוליטיקה. תפיסות עוצמת אי-השוויון כחתכי המין והישוב נמצאו בתווך. כשליש מהנחקרים גורסים שקיים יתרון לגברים על-פני הנשים ולתושבי ערים גדולות במרכז הארץ על-פני תושבי ערי הפיתוח.

בין המשאבים שנבדקו, נתפסו אפשרויות הכניסה לתפקידים חברתיים בכירים ויוקרתיים כבלתי-שוויוניות ביותר. הדבר משקף את הנדירות היחסית של תפקידים כאלה ואת הצורך לשלוט במשאבים נדירים יחסית כדי לזכות בהם. תפיסה של עוצמה גבוהה של אי-שוויון עלתה גם, בניגוד לצפוי, ביחס להשגת עבודה ואבטלה. לא יפלא, שאי-שוויון יחסי במידת של עבודה-אבטלה נתפס כבולט כחתך הישוב, והוא משקף מודעות לבעיות האבטלה בערי הפיתוח. הסיכוי לרכישת השכלה גבוהה נתפס כשוויוני ביותר, הגם שרבע מהנחקרים, בממוצע, מעריכים שלשייכים לקטגוריות חברתיות "חזקות" סיכויים טובים יותר לרכוש השכלה גבוהה. משתקף כאן, ככל הנראה, הגידול המואץ ברכישת השכלה בחברה הישראלית מאמצע שנות ה-70 ואילך והרחבת האפשרויות לחינוך גבוה.

השונות הגדולה ביותר בין התפיסות מופיעה כחתך המינים: לעומת תפיסה של אי-שוויון מוערי בין גברים לנשים בסיכוי לרכוש השכלה, עולה תפיסה של אי-שוויון ניכר מאוד מבחינת סיכויי הנשים להגיע לתפקיד ציבורי בכיר. שוב משתקפת כאן מציאות חברתית של מיעוט נשים בעמדות בכירות לעומת שוויון בין המינים באוכלוסיית הסטודנטים באוניברסיטאות.

בנסיון להסביר את השונות כתפיסות פנינו בראש ובראשונה למאפייני רקע אישי ומשפחתי של הנחקרים: המין, היכולת השכלית, המיצב הסוציאקונומי והמוצא העדתי - שני האחרונים, לפחות, בעלי משמעות ריבודית מובהקת. מסתבר, שמאפיינים אלה מסבירים רק חלק קטן למדי של השונות. מבין ארבעת המאפיינים, למינו של הנחקר היה אפקט חלש ביותר. ליכולת השכלית היה האפקט החזק ביותר, כאשר בעלי יכולת גבוהה נוטים לתפוס קיומו של אי-שוויון בהקצאת משאבים יותר מבעלי

יכולת נמוכה. המיצב הסוציאקונומי והמוצא העדתי מסבירים רק חלק קטן למדי של השונות. בעלי מיצב גבוה סבורים שקיים אי-שוויון יותר מבעלי מיצב נמוך. ממצא זה מתאשר גם בניתוח רב-משתני תוך בקרה על היכולת השכלית, ולכן אינו רק תוצאה של המתאם הקיים בין המיצב הסוציאקונומי לבין היכולת השכלית. חוסר האפקט של המוצא העדתי על התפיסות מתמיה לנוכח הבולטות של סוגיית השוויון העדתי בחברה הישראלית.

המימד השני של תפיסת המפה החברתית - תפיסת ניגודים חברתיים, נחקר באופן דומה לחקירה של תפיסות אי-השוויון בהקצאת משאבים. נבדקו ניגודים כשישה חתכים חברתיים: מעמדי (בין עשירים לעניים), דתי (בין דתיים לחילוניים), השכלתי (בין בעלי השכלה גבוהה לבעלי השכלה נמוכה), עדתי (בין מזרחיים למערביים), ישובי (בין תושבי הערים הגדולות לבין תושבי ערי הפיתוח), ופוליטי (בין תומכי הליכוד לבין תומכי המערך). נבדקו שני מימדים של כל ניגוד: בולטותו ומידת פתירותו.

בדיקת הקשרים בין התפיסות הראתה שקיימת מידה ניכרת של הבחנה בין שני מקבצים של תפיסות ניגודים: האחד - בחתכים המעמדי, הדתי וההשכלתי, והשני - בחתכים העדתי, הישובי והפוליטי. ככל אחד משני המקבצים, הבולטות של הניגוד היותר אידיאולוגי - הדתי והפוליטי בהתאמה, הינה גבוהה יותר, מה שמצביע על כך שתפיסת הניגוד בחתך הדתי קשורה יותר להבדלים סוציאקונומיים והשכלתיים, ואילו תפיסת הניגוד בחתך הפוליטי קשורה יותר להבדלים עדתיים וישוביים.

במבט כללי נמצא שבני-הנוער תופסים את עוצמת הניגודים בחברה הישראלית כהווה כבינונית (ציון ממוצע של 2.9 על סולם של 5 דרגות). כשני-שליש מהם, בממוצע, תפסו את עוצמת הניגודים כבינונית או גבוהה, וכשליש סבורים שהניגודים בולטים במידה רבה או רבה מאוד. הנחקרים לא צופים החמרה במצב זה בעתיד, ובחמישה מתוך ששה חתכים חברתיים הם אף צופים מיתון של הניגוד עם הזמן.

הניגוד בין דתיים לחילוניים נתפס כחמור וכבלתי-פתיר ביותר. בתפיסה זו משתקף הקיטוב ההולך המחרף בחברה הישראלית בין חילוניים לדתיים וכן ההתעצמות הפוליטית של המגזר הדתי-חרדי. את הניגוד בחתך הפוליטי ניתן גם-כן לשייך לקטגוריה של ניגודי אמונה וערכים בסיסיים (לעומת ניגודים על משאבים), ואפשר היה לצפות שגם הוא, בדומה לניגוד בחתך הדתי, ייתפס על-ידי בני-נוער כבעל עוצמה רבה. אולם הממצאים אינם מאשרים הנחה זו ועוצמתו של הקונפליקט הפוליטי מתגלה כפחותה במידה רבה מעוצמת הקונפליקט הדתי. ייתכן

שניתן להסביר ממצא זה במציאות פוליטית בה המפלגות הגדולות מעדיפות הגדרה עמומה של עמדות אידיאולוגיות על מנת לא לדחות מצביעים פוטנציאליים. במצב זה, הניגוד בחתך הפוליטי נתפס פחות כניגוד של אמונה ויותר כמאבק על משאבי כסף וכוח.

הניגודים בחתכים העדתי והישובי נתפסים כבעלי הכולטות הנמוכה ביותר וכבעלי סכויי הפתירות הגבוהים ביותר, הגם שכמחצית מהנחקרים סבורים שהם כולטים במידה בינונית או רבה. הקשר בין תפיסות אלה משקף את המציאות הדמוגרפית בישראל - ערי פיתוח שרוב אוכלוסייתן ממוצא מזרחי. כמו בתפיסות השוויון, תפיסת בני-הנוער את הניגודים בחתכים הישובי והעדתי כמתונים מכין הניגודים שנבדקו, עומדת בניגוד לדימוי הרווח על חומרת הניגוד בין העדות בישראל.

בניגוד למצופה, נמצאה רק זיקה חלשה ביותר של תפיסות הניגוד לנתוני רקע אישי ומשפחתי של הנחקרים, כמו מין, יכולת שכלית, מיצב סוציאקונומי ומוצא עדתי. היכולת השכלית של הנחקר הוא משתנה הרקע היחיד שנמצא קשור לתפיסות הניגוד. הניגוד בחתך הדתי, שנתפס כאמור כניגוד החזק ביותר, נמצא גם קשור יותר מאחרים לנתוני הרקע. הוספת בית-הספר לניתוח, כמכלול ללא פירוט מרכיבים בתוכו, תרמה אך מעט להסבר השונות של תפיסות הניגודים, אם כי לנוכח התרומה החלשה של משתני הרקע, תוספת התרומה של בית-הספר הינה משמעותית וראויה לחקירה מפורטת יותר.

מכיוון ששתי קבוצות שונות של נחקרים מתוך המדגם כולו שימשו להפקת תפיסות השוויון מזה ותפיסות הניגודים מזה, לא ניתן לבדוק מקדמי מתאם בין שני המרכיבים הללו של המפה החברתית. יש לזכור, עם זאת, שמדובר בשני חצאים מקריים של מדגם אחד. יהיה זה לגיטימי לכן, להתייחס אל המידע שהתקבל כמשקף תפיסות של אוכלוסיה אחת ולנסות לשלבו לכדי תפיסת המפה החברתית של אותה אוכלוסיה, על שני מימדיה אלה.

שאלה ראשונה שעולה בהקשר זה, היא מידת ההלימה בין תפיסות אי-השוויון בהקצאת משאבים לקבוצות חברתיות שונות, לבין תפיסות הניגודים והמתחים השוררים בין קבוצות אלה.

בשלושה מבין שבעה חתכים חברתיים שנחקרו - המעמדי, הישובי והעדתי, נבדקו שני המימדים של המפה החברתית: מימד אי-השוויון ומימד הניגודים. נמצא שהנחקרים סבורים שאי-השוויון הרב ביותר קיים בחתך המעמדי, והוא מלווה בכולטות ניכרת של ניגודים. 60% מהנחקרים סבורים שלעשירים יש יתרון בהזדמנויות כגישה למשאבים וגם 68%

תופסים קיומו של ניגוד בעוצמה כינונית או גבוהה בין עשירים לעניים. גם כחתך הישוכי נמצאה הלימה בין עוצמת התפיסות בשני המימדים, הגם שהיא חלשה יותר מזו שנמצאה כחתך המעמדי.

כחתך העדתי מסתמנת אי-הלימה מעניינת. כעוד תפיסת אי-השוויון נמוכה ביותר - רק 16% סבורים שקיים קיפוח עדתי בהקצאת משאבים, כמחצית מהנחקרים מצביעים על כולטות כינונית או גבוהה של הניגוד בין מורחיים למערביים. הסבר אפשרי לאי-הלימה זו הוא שבני-הנוער מבחינים בקיומם של פערים ריכודיים בין העדות, שאף יוצרים מתח בין-עדתי, אך אינם מייחסים פערים אלה להבדלים בשוויון הזדמנויות בהקצאת משאבים חברתיים. כמילים אחרות, הפער העדתי לא מיוחס על-ידי בני-הנוער לאפליה מבנית של המורחיים. אם הסבר זה נכון, משוקעת כאן תפיסה אופטימית לגבי אפשרות צמצום הפער העדתי כעתיד. אופטימיות זו אכן באה לידי ביטוי מפורש אצל הנחקרים הסבורים שהניגוד העדתי הוא בעל סיכויי פתירות גבוהים כעתיד כהשוואה לניגודים האחרים. הסבר אפשרי אחר מתייחס למידת הקונקרטיות של השאלות שנשאלו לגבי כל אחד משני מימדי החקירה. סוגיית שוויון ההזדמנויות נחקרה באמצעות שאלות ספציפיות שהתייחסו לכל משאב בנפרד; סוגיית הניגודים נבדקה באמצעות שאלות כוללניות. ההתייחסות הבלתי-ספציפית עשויה היתה להזמין תגובות דיפוזיות במישור סמלי יותר, בו זוכה הניגוד העדתי לביטוי מודגש יותר.

מכל-מקום, אי-שוויון בין-עדתי וניגודים בין עדות המזרח לעדות המערב, הגם שהם קיימים, עוצמתם נמוכה לדעת הנחקרים מהדימוי הרווח כחברה על הכולטות של פערים בין-עדתיים בישראל. ייתכן שמשחק כאן עולם חברתי שמתהווה בקרב הצעירים בו הניגוד העדתי תופס מקום פחות מרכזי מאשר בעולמם של המבוגרים. אישור להנחה זו יימצא בקשר החלש בין התפיסות שנחקרו לבין המוצא העדתי של הנחקרים, ובממצא מקביל שעלה בחקירה אחרת שנערכה על אותו מדגם, שהראה רמה נמוכה יחסית של תחושות קיפוח עדתיות וחולשת זיקתן למוצא העדתי (דר, רש וארהרד, 1989).

יותר מצד תפיסות הניגודים ופחות מצד תפיסות השוויון, מסתמנת תפיסת מפה חברתית קונפליקטואלית למדי, אך לא של חברה שסועת ניגודים. תפיסת הכולטות של הניגודים בהווה מאוזנת במידה רבה על-ידי ציפיה ברורה להתמתנות בעתיד. כך, כאמור, בראש ובראשונה כחתך העדתי והישוכי, אך גם כחתך המעמדי וכחתך הפוליטי. ככל שהדבר נוגע לחלוקת משאבים, תפיסת הפתירות של הניגודים מעוגנת ככל-הנראה בהפנמה של ערך שוויון ההזדמנויות בחברה הישראלית, לפחות במשמעות הליברלית של המושג, כשוויון בגישה למשאבים, אם גם לא כשוויון

במידת השגתם בפועל. בתוך-כך מתייחד הניגוד הדתי, שנתפס גם ככולט ביותר בין כל הניגודים וגם כפחות פתיר ביניהם.

בתחילת המחקר סברנו שתפיסות של המפה החברתית, בעיקר כמשמעות הריבודית שלה, יוסברו על-ידי שייכות הנחקרים לקבוצות חברתיות "גבוהות" ו"נמוכות" בסולם הריבודי. במיוחד ציפינו למצוא קשר בין המיצב הסוציאקונומי והמוצא העדתי של הנחקר לבין תפיסותיו את אי-השוויון ואת הניגודים בחתך המעמדי ובחתך העדתי. הדריכה אותנו ההשערה, שהנחקרים "הנמוכים" בשני החתכים, אלה המקופחים יותר, יתפסו קיומם של אי-שוויון וניגודים חברתיים בעוצמה רבה יותר מאשר ה"גבוהים". ציפיה זו לא אושרה ואף נמצאה נטיה הפוכה. משתני הרקע האישי והמשפחתי, כל אחד בנפרד וגם כולם יחד, הסבירו חלק קטן מאוד מהשונות בתפיסות, גם כאשר היתה הלימה בין משתנה הרקע לבין החתך החברתי בו נבדקה התפיסה. רק היכולת השכלית של הנחקר תרמה תרומה ממשית להסבר השונות בתפיסות, כאשר בעלי יכולת שכלית גבוהה תופסים יותר קיומם של אי-שוויון וניגודים בחברה מבעלי היכולת הנמוכה.

יכולת שכלית, בכל גיל, עשויה להיות גורם משמעותי בהבנת תופעות חברתיות. בגיל הצעיר של הנחקרים, כאשר ישנה עדיין שונות בין-אישית ניכרת ברמת ההתפתחות הקוגניטיבית, מקבלת ככל-הנראה היכולת השכלית חשיבות-יתר ביכולת לקרוא את המפה החברתית לאשורה. יכולת שכלית עשויה להשפיע גם על התפתחות חשיבה מוסרית ועל הרגישות לצדק חברתי, שמצידן יכולות להשתקף בתפיסות הנחקרות. באלה ימצא הסבר לחוסר הקשר, ואף לנטיה לקשר הפוך מהמצופה, שנמצא בין תפיסות שוויון ההזדמנויות ותפיסות הניגודים החברתיים לבין הרקע הסוציאקונומי והמוצא העדתי של הנחקרים. כמונחים סטטיסטיים: המתאם החיובי האמיץ בין היכולת השכלית (המצויה כמתאם חיובי עם התפיסות) לבין הרקע הסוציאקונומי, עשוי "לדכא" קשר חיובי ואף ליצור מתאם שלילי בין הרקע הסוציאקונומי לבין התפיסות. הסבר אחר לחוסר הקשר עשוי להימצא במנגנון של ויסות הדיסוננס בין העמדה החברתית האישית "החלשה" לבין הפנמה של אתוס חברתי שוויוני ואינטגרטיבי. הצורך ביישוב הדיסוננס עשוי להפחית את תפיסות קיומם של אי-שוויון ושל ניגודים חברתיים דווקא אצל ה"חלשים".

מקורות

איוזשטדט ש"נ. 1989. החברה הישראלית בתמורותיה. ירושלים: מאגנס.

אריאן א'. 1985. פוליטיקה ומשטר בישראל. תל-אביב: ביתן.

אשחר ח'. 1979. הקשר שבין מעמד סוציאקונומי, מוצא עדתי ורמת הקבצה לבין תחושת קיפוח אצל תלמידים בחטיבת הביניים. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, עבודת מ.א.

גינור פ'. 1983. פערים חברתיים וכלכליים בישראל. תל-אביב: עם עובד.

דון יחיא א', וליכמן י'. 1984. "הדילמה של תרבות מסורתית במדינה מודרנית: תמורות והתפתחויות 'בדת האזרחית' של ישראל, " מגמות, כ"ח(4): 485-461.

דר י', רש, נ', וארהרד, ר'. 1989. תחושות קיפוח של מתבגרים במצבים של מיוג חינוכי. א. תחושות קיפוח בבית-הספר ובחברה וזיקתן לנתוני רקע אישי ומשפחתי. ירושלים: המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית.

הורוביץ ד', וליסק מ'. 1977. מישור למדינה. תל-אביב: עם עובד.

הרטמן מ', ואילון ח'. 1975. "מוצא ומעמד בישראל, " מגמות, כ"א: 139-124.

הרצוג ח'. 1984. "האומנם עדתיות פוליטית?" מגמות, כ"ח: 352-332.

וינטראוב ד', וקראוס ו'. 1982. "דיפרנציאציה חברתית ומקום מגורים: פיזור והרכב אוכלוסיה מרחביים וריבוד בישראל", מגמות, כ"ז: 367-381.

חזן מ'. 1977. "גורמים שיוכיים והישגיים בעיצוב תחושת הקיפוח", רבעון למחקר חברתי, 12: 149-166.

יורעאלי ד', ותבורי א'. 1987. "תפיסת מעמד האישה בישראל כבעיה חברתית", מגמות, ל': 435-448.

יער א'. 1986. "יזמנות פרטית כמסלול לניעות סוציו-כלכלית: היבט נוסף על הריבוד העדתי בישראל", מגמות, כ"ט: 393-412.

לשכה מרכזית לסטטיסטיקה. 1987. שנתון סטטיסטי לישראל, מס' 38. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

משרד החינוך והתרבות. 1987. מערכת החינוך בראי המספרים. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתכנון ותקצוב.

נהון י'. 1987. דפוסי התרחבות ההשכלה ומבנה הזדמנויות התעסוקה: המימד העדתי. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

נוה נ'. 1981. תפיסות של המבנה הריכוזי בקרב מתבגרים בישראל. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, עבודת מ.א.

סמוחה ס', וקראוס ו'. 1986. "מוצא עדתי בתור גורם בהשגת סטטוס בישראל", מגמות, כ"ט: 284-305.

פרס י'. 1983. יחסי עדות בישראל. תל-אביב: ספרית הפועלים ואוניברסיטת תל-אביב.

פרס י', וכץ ר'. 1980. "משפחה ומשפחתיות בישראל", מגמות, כ"ו: 37-55.

פרס י', ושמר ש'. 1984. "הגורם העדתי בבחירות לכנסת העשירית", מגמות, כ"ח: 316-331.

פרידמן א', שריפט ר', ויורעאלי ד'. 1982. נשים במלכוד. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

- Berger, P. and Luckman, T. 1967. **The Social Construction of Reality**. Anchor Books.
- Darhrendorf, R. 1979. **Life Chances**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Guttman, L. 1968. "A General Non-Metric Technique for Finding the Smallest Coordinate Space for a Configuration of Points," **Psychometrika**, 33: 469-506.
- Guttman, L. 1988. "Eta, Disco, Odisco, and F," **Psychometrika**, 53:393-405.
- Klafl, V.Z. 1977. Residence and Integration in Israel: A Mosaic of Segregated People," **Ethnicity**, 4:103-121.
- Matras, J. 1985. "Intergenerational Social Mobility and Ethnic Organization in the Jewish Population in Israel," in Weingrod, A. (ed.), **Studies in Israeli Ethnicity**. New York: Gordon and Breach.
- Semyonov, N. and Tyree, A. 1981. "Community Segregation and the Cost of Ethnic Segregation," **Social Forces**, 59:649-666.
- Smootha, S. 1978. **Israel: Pluralism and Conflict**. London: Routledge and Kegan Paul.
- Spilerman, S. and Habib, F. 1975. "Development Towns in Israel. The Role of Community in Creating Ethnic Disparities in Labor Force Characteristics," **American Journal of Sociology**, 81:781-812.

נספח

בית-הספר לחינוך
האוניברסיטה העברית בירושלים

שאלון לתלמיד

58. יש הטוענים שלקבוצות מסוימות במדינת ישראל יש יותר סיכויים מאשר לקבוצות אחרות להגיע למקצועות כמו רופא, מהנדס, עורך-דין, מדען; מה דעתך?

סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים
הרבה	קצת	שווים	קצת	הרבה
פחות	יותר		פחות	יותר
טובים	טובים		טובים	טובים

- א. לגברים (לעומת נשים) 1 2 3 4 5
 ב. לבני עשירים (לעומת בני עניים) 1 2 3 4 5
 ג. לבני עדות המערב (לעומת המזרח) 1 2 3 4 5
 ד. לתושבי הערים הגדולות (לעומת תושבי עיירות פיתוח) 1 2 3 4 5

59. יש הטוענים שלקבוצות מסוימות יש יותר סיכויים להיבחר לתפקידים כמו שר, חבר כנסת, שופט, ראש-עיר, שגריר; מה דעתך?

סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים
הרבה	קצת	שווים	קצת	הרבה
פחות	יותר		פחות	יותר
טובים	טובים		טובים	טובים

- א. לגברים (לעומת נשים) 1 2 3 4 5
 ב. לבני עשירים (לעומת בני עניים) 1 2 3 4 5
 ג. לבני עדות המערב (לעומת המזרח) 1 2 3 4 5
 ד. לתושבי הערים הגדולות (לעומת תושבי עיירות פיתוח) 1 2 3 4 5

60. יש הטוענים שלקבוצות מסויימות יש יותר סיכויים להשפיע על מה שקורה בחברה ובמדינה (בדברים כמו כלכלה, מיתון, אבטלה, חינוך, שירותי בריאות, שיכון); מה דעתך?

סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים
הרבה	קצת	שווים	קצת	הרבה
פחות	פחות		פחות	פחות
טובים	טובים		טובים	טובים

1	2	3	4	5	א. לגברים (לעומת נשים)
1	2	3	4	5	ב. לבני עשירים
1	2	3	4	5	ג. לבני עדות המערב
1	2	3	4	5	ד. לתושבי הערים הגדולות
1	2	3	4	5	פיתוח

61. יש הטוענים שבגלל המצב הכלכלי במדינה היום לקבוצות מסויימות יש יותר סיכויים להשיג עבודה ולא להיות מובטל; מה דעתך?

סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים
הרבה	קצת	שווים	קצת	הרבה
פחות	פחות		פחות	פחות
טובים	טובים		טובים	טובים

1	2	3	4	5	א. לגברים (לעומת נשים)
1	2	3	4	5	ב. לבני עשירים
1	2	3	4	5	ג. לבני עדות המערב
1	2	3	4	5	ד. לתושבי הערים הגדולות
1	2	3	4	5	פיתוח

62. יש הטוענים שלקבוצות מסוימות יש יותר סיכויים ללמוד באוניברסיטה; מה דעתך?

סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים	סיכויים
הרבה	קצת	שווים	קצת	הרבה
פחות	פחות		פחות	פחות
טובים	טובים		טובים	טובים
1	2	3	4	5
א. לגברים (לעומת נשים)				
ב. לבני עשירים				
ג. לבני עדות המערב				
ד. לתושבי הערים הגדולות				
ה. לתושבי עיירות (פיתוח)				

63. כמו חברות רבות אחרות, החברה בישראל נחלקת לקבוצות שונות. לפעמים ההבדלים בין הקבוצות בולטים יותר ולפעמים פחות. באיזו מידה כל אחד מהניגודים הבאים נראה לך בולט בישראל היום?

הניגוד	הניגוד	הניגוד	הניגוד	הניגוד
בולט	בולט	בולט	בולט	בולט
מעט	מעט	במידה	במידה	הרבה
מאוד	מאוד	בינונית	רבה	מאוד
1	2	3	4	5
1. עשירים - עניים				
2. חילוניים - דתיים				
3. בעלי השכלה גבוהה - בעלי השכלה נמוכה				
4. מזרחיים (ספרדיים) - מערביים (אשכנזים)				
5. תושבי מרכז הארץ - תושבי ערי-פיתוח				
6. ליכוד - מערך				

65. חשוב עכשיו על העתיד. בעוד עשר שנים לערך, מה יקרה עם כל אחד מהניגודים הבאים?

הניגוד	הניגוד	הניגוד	הניגוד	הניגוד
בולט	בולט	בולט	בולט	בולט
מעט	מעט	במידה	במידה	הרבה
מאוד		בינונית	רבה	מאוד

1	2	3	4	5	1. עשירים - עניים
1	2	3	4	5	2. חילוניים - דתיים
1	2	3	4	5	3. בעלי השכלה גבוהה - בעלי השכלה נמוכה
1	2	3	4	5	4. מזרחיים (ספרדיים) - מערביים (אשכנזים)
1	2	3	4	5	5. תושבי מרכז הארץ - תושבי ערי-פיתוח
1	2	3	4	5	6. ליכוד - מערך

המכון לחקר הטיפוח בחינוך
בית-הספר לחינוך
האוניברסיטה העברית בירושלים

רשימת פירסומים

* פירסומים המסומנים בכוכב מצויים להפצה על-פי בקשה.
הרשימה כוללת פירסומים מאז 1980. פירסומים משנים קודמות ראה:
דו"ח מחקרים ופעילויות מס' 8, 1985-87, עמ' 137-173.

בעברית:

אגוזי, משה; ויג, איתן; אדלר, חיים.*
1984. תשומות ותפוקות של בתי-הספר המקיפים בישובי פיתוח
בישראל. חלקים 1 ו-2, 62 עמ'. המכון לחקר הטיפוח בחינוך,
בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.

אדלר, חיים.
1980. "טעוני-טיפוח - הגדרה אתנית או סוציאלית." בתוך:
טיפוח נוער כמצוקה וחינוך בפנימיה, עדיאל, ש.; שלום, ח.;
ואריאלי, מ. (עורכים). תל-אביב, צ'ריקובר, עמ' 60-68.

אדלר, חיים.
תשמ"ב. "מנו"פ ו"קדמה" - ניסויים חינוכיים אינטנסיביים עם
נוער שוליים. "עלים, 50-53.

אדלר, חיים.
1985. "אינטגרציה בבתי-ספר והתפתחויות במערכת החינוך
בישראל." בתוך: אינטגרציה בחינוך, אמיר, י., שרן, ש.
ובן-ארי, ר. (עורכים). עם-עובד, תל-אביב, עמ' 31-54.

אדלר, חיים.
1985. "אלטרנטיבות לבית-הספר." בתוך: בית הספר וחינוך,
צ. לם (עורך), בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית
בירושלים והצאת מאגנס, עמ' 1-5.

אדלר, חיים.
תשמ"ח. "החינוך במדינת ישראל: היבט סוציולוגי." יהדות
וזמנו, 4: 171-190.

אדלר, חיים; סבר, ריטה.
1984. סיכוי ורקע: קווים לניתוח ולתיכנון הטיפוח בחינוך.
המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה
העברית בירושלים (פירסום מס' 99), 78 עמ'.

אדר, לאה; בלום-קולקה, שושנה; ניר, רפאל; וייל, תמר; מייזלר, רחל.*

1987. איתור קשיים בהבנת הנקרא. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 114), 64 עמ' + נספחים.

ארהרד, רחל; דר, יחזקאל; רש, נורה.*
1990. שוויון הזדמנויות וניגודים חברתיים בישראל בעיני מתבגרים. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 126), 70 עמ'.

באומגרטן, דורית.*
1982. סקר פעילות קהילתית בבתי-ספר על-יסודיים. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 87), 137 עמ'.

גוטליב, אבי.*
1983. שיקום נוער שוליים במסגרות פנימיות: שלב א' - מנו"פ וקדמה. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 86), 119 עמ'.

גוטליב, אבי.
1986. "דפוסי ארגון של מוסדות לשיקום נוער מנותק", עכריינות וסטייה חברתית, 14:15-27.

גוטליב, אבי; פורת-בריינין, אסתר.*
1987. תוכניות שיקום לנוער מנותק: האם הן יעילות? המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 115), 280 עמ'.

גולן-קוק, פנינה; הורוביץ, תמר; שפטיה, לאה.*
1987. הסתגלות התלמידים העולים מאתיופיה למסגרת בית-הספר. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 116); ומכון הנרייטה סאלד, המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות, 183 עמ'.

דולב-גנדלמן, צילי.*
1989. יהודי אתיופיה בישראל. תמונות משפחתיות: מצב רב-פנים. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 123), 126 עמ'.

דיוויס, דן.
1989. "הערכה ממוחשבת של הוראה בסיוע מחשב: הערכה כחלק אינטגרלי מתכנית הלימודים." מגמות, 32(2):186-196.

דיוויס, דן; הלר, אריק; פינקלשטיין, טרי; קאופמן, ליוה.*
1983. הוראה בסיוע מחשב: סקירת חמש מערכות. המכון המכון
לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית
בירושלים (פירסום מס' 94), 81 עמ'.

דיוויס, דן; וינר, שלמה; פינקלשטיין, טרי; רגב, חנה.
1986. תצפיות בחדרי מחשבים כבתי-ספר. המכון לחקר הטיפוח
בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים
(פירסום מס' 110), 21 עמ'.
הופיע גם כמאמר במחשבים בחינוך (1986), ב(2): 9-17.

דר, יחזקאל.
תשמ"ג. "מיסגרות עיוניות לחקר ההשפעות של ההפרדה והמיוזג
בחינוך על הלימודים." בתוך: בין חינוך לפסיכולוגיה, ניסן,
מ. ולסט, א. (עורכים). בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה
העברית בירושלים והוצאת מאגנס, עמ' 27-56.

דר, יחזקאל; רש, נורה.
1985. "הרכבה השכלי של הכיתה והישגים לימודיים." מגמות,
כ"ט(1): 22-41.

דר, יחזקאל; רש, נורה.
1985. "הומוגניות והטרוגניות בחינוך וטענת 'המחיר
הפסיכולוגי'." פסיכולוגיה וייעוץ בחינוך, עמ' 39-62.

דר, יחזקאל; רש, נורה.
1988. "אינטגרציה חינוכית והישגים לימודיים: סיכום והערכה
של המחקר בישראל." מגמות, ל"א(2): 180-207.

דר, יחזקאל; רש, נורה; ארהרד רחל.*
1989. הישגים לימודיים בחטיבות-ביניים בהכנת הנקרא ובמדע.
המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה
העברית בירושלים (פירסום מס' 121), 95 עמ'.

דר, יחזקאל; רש, נורה; ארהרד רחל.*
1989. תחושות קיפוח של מתבגרים כמצבים של מיוזג חינוכי.
חלק א'. תחושות קיפוח בבית-הספר ובחברה וזיקתן לנתוני
רקע אישי ומשפחתי. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר
לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 122),
122 עמ'.

דרוק, קרי (עורכת).*
1981. טיפוח חינוכי בשנות ה-80: מבט לאחור ותנופות חדשות
(כנס מרכוס ה-5). המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר
לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 75),
25 עמ'.

דרוק, קרי; בן-ישי, רחל; לומברד, אבימה ד.
1981. "הערכת משחקיות להורים." מגמות, כ"ו: 338-321.

דרוק, קרי; אדלר, חיים.*
1984. סקר תוכניות-פעולה חינוכיות ומחקרי הערכה. בחסות הפרויקט לשיקום והתחדשות השכונות. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 101), 295 עמ'.

הנדלמן, דון; שפרינצק, דליה; בסקר, איילין.
1981. המפתח כמסד שיקומי-חינוכי. I. מחקר הערכה על המפתח. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 78), 64 עמ'.

וייל, שלמה.*
1985. הדינמיקה של כתי-ספר קהילתיים בישראל: אתנוגרפיה. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 103), 171 עמ'.

וייל, שלמה.
1987. "לזכרם: יונה כוגלה - ממנהיגי ביתא ישראל." פעמים, 142-140: 33.

וייל, שלמה.
1987. "קינה לד"ר פייטלוביץ." פעמים, 127-125: 33.

וייל, שלמה.*
1988. אמונות ומנהגים דתיים של יהודי אתיופיה בישראל. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 119), 147 עמ'. 1989. מהדורה שניה מתוקנת.

זלוטניק, עודדה; דיוויס, דן; סנפירי, תחיה; גולן-קוק פנינה.
1987. "הדרכה פסיכולוגית לחונכים: הפן המקצועי של עבודה לא מקצועית." בתוך: עבודה פסיכולוגית בבית-הספר, א. לסט (עורך). ירושלים, האוניברסיטה העברית, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, עמ' 225-205.

חכימי, עדית; כהנא, ראובן (עורכים).
1990. ישראל חברה מתהווה. ה. פנימיות חינוכיות בישראל. ירושלים: אקדמון, 408 עמ'.

כהנא, ראובן.
1981. "מוסדות רב-דגמיים: מסגרת מושגית לניתוח כתי-ספר פנימייתיים." עלים, אייר תשמ"א: 15-3.

כהנא, ראובן. תשמ"ג. "קווים לניתוח כתי-ספר פנימיים." בתוך: בין חינוך לפסיכולוגיה, ניסן, מ. ולסט, א. (עורכים). בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים והוצאת מאגנס, עמ' 57-74.

כהנא, ראובן. 1987. "סוכנויות חיברות לא פורמליות והאינטגרציה של נוער עולה בחברה." עלים, קיץ תשמ"ז: 5-19.

כהנא, ראובן. 1988. "פרדיגמות לניתוח משווה של מערכות חינוך." עיונים בחינוך, 48: 49-68.

כהנא, ראובן; סטאר, ליאורה. 1990. "דעת טכנולוגית, תכניות לימודים ומקצוע." בתוך: משפחה, קליטה ועבודה. ירושלים, אקדמון, עמ' 446-449.

כהנא, ראובן; סטאר, ליאורה. 1980. סוציאליזציה בלתי-פורמלית כמערכות חינוך טכנולוגיות. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 70), עמ' 13.

כהנא, ראובן; סטאר, ליאורה; פולצ'ק, אברי; קבצ'ניק, קלייב. 1982. ניתוח משווה של תוכניות לימוד בחינוך המקצועי מבחינת יכולתן לבנות בכוח תפקידים תעסוקתיים. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 84), עמ' 20 + טבלאות ונספחים.

כהנא, ראובן; סטאר, ליאורה. 1984. תשמ"ד. חינוך ועבודה: תהליכי סוציאליזציה מקצועית בישראל. ירושלים, האוניברסיטה העברית והוצאת מאגנס, עמ' 107.

לומברד, אבימה ד. 1985. "החינוך לגיל הרך במסגרת האוניברסיטה." בתוך: בית-ספר וחינוך, לסט, א. (עורך). ירושלים, האוניברסיטה העברית בירושלים, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, עמ' 129-132.

לומסקי-פדר, עדנה; כהנא, ראובן (עורכים). 1998. ישראל חברה מתהווה. ד. דיוקנו של המורה בחברה הישראלית. ירושלים: אקדמון, 483 עמ'.

ליאור, שרה; עמיחי, שלומית*. 1983. תוכנית האתגר (הדרכת אמהות תיכנותית לגיל הרך. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים; והמחלקה לטיפוח, רוחה ושיקום שכונות, לשכת המנהל הכללי, משרד החינוך והתרבות, עמ' 27.

מינקוביץ, אברהם; דיוויס, דן; באשי, יוסף. 1980. הישגי החינוך של בית-הספר היסודי בישראל: מחקר הערכה. בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים והוצאת מאגנס, 425 עמ'.

המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.
דו"ח מחקרים ופעילויות.
1981. מס' 6 1981-82 (פירסום מס' 79), 62 עמ'*.
1985. מס' 7 1983-84 (פירסום מס' 108), 97 עמ'*.
1987. מס' 8 1985-87 (פירסום מס' 117), 184 עמ'.

המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים*. 1989-1980. דף מידע, מס' 2-11.

המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים. כתב עמדה.
1. 1990. דולב-גנדלמן, צילי. השתלכות עולי אתיופיה במערכת החינוך. 7 עמ'*.
2. 1990. וייל, שלוה. היערכות לקראת עליה עתידית של יהודים מאתיופיה לישראל. 9 עמ'.

נהון, יעקב; אדלר, חיים*. 1985. בוגרי המכינה הקדם-אקדמית: מחקר מעקב. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 102), 117 עמ'.

סבר, ריטה*. 1983. לפרום את הקשר הגורדי: תהליכי השיפוט האנושי כפי שהם משתקפים בדיווחי האדם ובמודלים המתבססים על ניתוחי מחשב. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 93), 65 עמ'. הוגש גם כעבודה לתואר מוסמך בהדרכת מיכאל ענבר, למחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

סבר, ריטה; אדלר, חיים. 1988. "הטיפוח החינוכי בישראל - מטרות, אסטרטגיות וקבוצות יעד." מגמות, ל"א(1): 5-15.

סטאר, ליאורה.

1982. מבנה או תהליך בחיברות לתעסוקה? ניתוח סוציולוגי של תוכניות לימוד בחינוך המקצועי בישראל. האוניברסיטה העברית בירושלים. חיבור לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה" בהדרכת ראובן כהנא וחיים אדלר. 116 עמ' + נספחים + סיכום באנגלית.

סילברשטיין, פאולה; קריב, יעקב; דיוויס, דן.*
1982. הערכת תוכנית האתג"ר (הדרכת אמהות תיכנותית לגיל הרך. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 81), 19 עמ'.

סלע, אב"י; אדלר, חיים.*
1983. פרויקט נו"ח: נוער חוקר חברה. דימונה 1982-80. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 88), 130 עמ' + נספח עבודות תלמידים 421 עמ'.

סמילנסקי, יונתן; באומגרטרן, דורית.*
1981. כתי-ספר קהילתיים: תאור והערכה. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 76), 152 עמ'.

סמילנסקי, יונתן; באומגרטרן, דורית.
1982. "גישות אלטרנטיביות לפעולת כתי-ספר קהילתיים." עיונים בחינוך, 208-191:35.

סמילנסקי, יונתן; בר-לב, מרים.
1984. שיקול דעת בפתרון בעיות משמעת בביתה. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 95), 87 עמ'.

סמילנסקי, יונתן.
1987. "שיקול דעת פסיכולוגי בטיפול בבעיות משמעת בביתה." בתוך: עבודה פסיכולוגית בבית-הספר, א. לסט (עורך). ירושלים, האוניברסיטה העברית, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, עמ' 242-223.

ענבר, דן; רש, נורה; אדלר, חיים.
1985. "עירוב עדתי, מאפייני בית-הספר ומורים." בתוך: אינטגרציה בחינוך, אמיר, י., שרון, ש. ובן-ארי, ר. (עורכים). עם-עובד, תל-אביב, עמ' 131-121.

ענבר, דן; סבר, ריטה.*
1986. הזדמנות שניה ובתי-ספר אקסטרניים. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 109), 206 עמ'.

ענבר, מיכאל; אדלר, חיים.
תשמ"ג. "הגיל הפגיע: מימצא בלתי צפוי." בתוך: בין חינוך
לפסיכולוגיה, ניסן, מ. ולסט, א. (עורכים). בית-הספר
לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים והוצאת מאגנס,
עמ' 103-121.

פורת-בריינין-אסתר; רש, נורה.*
1988. אשכול גנים: הערכה של החדרת שינוי במערכת חינוכית.
המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה
העברית בירושלים (פירסום מס' 120), 74 עמ'.

פלזנטל, אילנה.
1984. בין סיכוי לסיכון: מחקר זוטא בארבעה מוסדות חינוך
פנימיית בישראל. המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר
לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 97),
115 עמ'.

קאהן, סורל.*
1985. מדדי טיפוח: מסגרת מושגית. המכון לחקר הטיפול
בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים
(פירסום מס' 105), 41 עמ'.

קאהן, סורל.*
1985. אנטומיה של מדד זכאות לטיפול בחינוך. 1. ירידה כאחוז
טעוני-הטיפול: האמנם? המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר
לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 106),
31 עמ'. הופיע כמאמר בעיונים בחינוך (1987) 47/46: 102-87.

קאהן, סורל.*
1985. אנטומיה של מדד זכאות לטיפול בחינוך. 2. אפליה לא
מתוכננת בקביעת הזכאות ובהקצאת משאבים. המכון לחקר הטיפול
בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים
(פירסום מס' 107), 40 עמ'. הופיע גם כמאמר במגמות
(1987), ל' (4): 379-401. תשובה למגיבים על מאמר זה: שם,
עמ' 504-508.

קליין, זאב; אשל יוחנן.
1980. אינסגרציה בחינוך היסודי: הישגים ולקחים (מחקר
הנחלאות). המכון לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך,
האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 71), 34 עמ'.

רובינשטיין, ישראלית; פלזנטל, אילנה; אדלר, חיים.
1989. כללי המשחק. להכרת עקרונות הדמוקרטיה. המכון
לחקר הטיפול בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה
העברית בירושלים (מהדורה נוסוית, 3 כרכים, בעברית
ובערבית).

רובינשטיין, ישראלית; ברין, דריאלה.

1990. דמוקרטה ודו-קיום. מיפוי תכניות והערכתן. מדריך ביבליוגרפי. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים; והאגף לתכניות לימודים, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך והתכנות, 245 עמ'.

רפפורט, תמר.

1980. המבנה של מסגרות בלתי-פורמליות והשפעתן על צעירים: ניתוח המקרה של מחנות קיץ. האוניברסיטה העברית בירושלים. חיבור לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה" בהדרכת ראובן כהנא. 480 עמ' + סיכום באנגלית.

רש, נורה.

1982. רקע משפחתי, מיון בית-ספרי, שאיפות הורים והצבה למסלול לימודים על-יסודי. האוניברסיטה העברית בירושלים. חיבור לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה" בהדרכת חיים אדלר. 117 עמ' + נספחים + סיכום באנגלית.

רש, נורה.*

1984. סקר מורים בשנת-השתלמות. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 100), 69 עמ'.

רש, נורה.

1989. "הצבה למסלול לימודים בבית-הספר התיכון בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי", מגמות, ל"ב: 58-74.

רש, נורה; אדלר, חיים; ענבר, דן.

1980. יוזמות וחידושים חינוכיים בחטיבות הביניים בהתמודדות עם אוכלוסיית תלמידים הסרוגנית. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 72), 151 עמ'.

רש, נורה; אדלר, חיים.*

1981. התפתחותה ופעילותה של חטיבת-ביניים חדשה: מעקב וייעוץ בחטיבת הביניים ע"ש זיו. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 77), 15 עמ'.

רש, נורה; אדלר, חיים; ענבר, דן.

1982. "תפיסת בעיות על-ידי מורים בחטיבת-הביניים." עיונים במינהל ובאירגון החינוך, 10: 69-84.

רש, נורה; אדלר, חיים.

1983. "מעמדו של היועץ בחטיבות הביניים", חוות דעת, 16.

רש, נורה; פורת-בריינין, אסתר; אביצור, אהוד.
1989. המערך המסייע במערכת החינוך: כיצד פועל? למי
מסייע? המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך,
האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 124),
342 עמ'.

רש, נורה; דר, יחזקאל.
1990. סגרגציה כתוך אינסגרציה. הפרדה לימודית כחסיכות
הביניים: גורמים ומשמעויות. המכון לחקר הטיפוח בחינוך,
בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום
מס' 125), 57 עמ'.

שמגר-הנדלמן, לאה.
1985. "קידום חברתי ורשתות חברתיות במשפחות 'טעונות-
טיפוח' בירושלים." כתוך: רשתות חברתיות בחברה מתגבשת,
אחימאיר, א. ועידן, י. (עורכים). מכון ירושלים לחקר ישראל,
55-33:13.

שרליון, לידה.*
1986. פרויקט חניכים באוניברסיטה העברית: סיכום שש
שנות הפעלה. המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר
לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים (פירסום מס' 112),
62 עמ'.

שרליון, לידה; דרוק, קרי.*
1983. פרויקט חניכים באוניברסיטה העברית: דו"ח מעקב.
המכון לחקר הטיפוח בחינוך, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה
העברית בירושלים (פירסום מס' 92), 92 עמ'.